NAŠA ŠKOLA

Časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja

UDK BA ISSN 0547-308X

GODINA LXVI BROJ 261(91)

Sarajevo 2020.

NAŠA ŠKOLA

Adresa redakcije: "Naša škola"
71000 Sarajevo
Ul. Alipašina 4/I
Tel./ Fax: 668-403
www.nasaskola.ba
redakcija@nasaskola.ba

Časopis „Naša škola" je 2019. godine indeksiran i registriran kao naučni časopis u Međunarodnoj akademskoj bazi podataka **EBSCO** sa sjedištem u Ipswich, 10 Estes Street, Massachusetts, USA. Pomenutoj bazi podataka možete pristupiti putem linka www.ebsco.com

Časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja „Naša škola" je 1996. godine indeksiran i registriran kao stručni i naučni časopis u **Nacionalnom ISSN Centru Bosne i Hercegovine** pod brojem **ISSN 0547-308X** za štampanu verziju i pod brojem **ISSN 2303-6591** za online verziju, kao i u **Međunarodnom ISSN Registru u Parizu.**

Časopis izlazi 4 puta godišnje
Tiraž: 550 primjeraka

Izdavač:

UDRUŽENJE NASTAVNIKA FEDERACIJE BiH

Za izdavača:

Glavni i odgovorni urednik:

mr. Milka Babić

Članovi redakcije:

prof.dr.Hanka Vajzović
prof.dr.Enes Pelidija
mr. sci Dina Borovina
dr.sc.Ružica Šutalo Selimagić

Sekretar redakcije
prof. Đerzić Ajdin

Lektor:

Azra Memija

Idejno rješenje naslovne strane časopisa "Naša škola":

Esad Ćesović
Mirna Jamaković

Tehničko uređenje i DTP:

Sanel Memija

Štampa:

Štamparija FOJNICA, Fojnica

NAŠA ŠKOLA

Časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja

Godina LXVI | **BROJ 261 (91)** | **Sarajevo 2020.**

ISTRAŽIVAČKI RADOVI

Damir Gazdić, Suad Hasanović

OPTEREĆENOST UČENIKA NASTAVNIM SADRŽAJIMA DEVETOGODIŠNJEG OSNOVNOG OBRAZOVANJA

SAŽETAK

U novim društvenim kretanjima i usljed ubrzanog tehnološkog napretka malo se vodi računa o sistemskom prilagođavanju nastavnih sadržaja i osposobljavanju učenika zahtjevima realnog života.

Zapažanja iz školske prakse, te empirijska istraživanja iz ove oblasti ukazuju na to da su učenici opterećeni nastavnim sadržajima i svakodnevnim školskim obavezama. Stoga, cilj ovog istraživanja je utvrditi i ispitati koliko je opterećenje učenika nastavnim sadržajima, te ukazati na odgojno-obrazovne posljedice koje ostavljaju školske obaveze u daljem rastu i razvoju učenika.

Na osnovu teorijskih razmatranja, primjenjene metodologije, te analize i interpretacije dobivenih rezultata, došli smo do zaključka da su učenici preopterećeni nastavnim sadržajima nastavnog plana i programa. Dobiveni rezultati istraživanja, ukazuju da su odgojno obrazovne posljedice, umor, strah, zabrinutost i malaksalost, uzrokovane preopterećenošću učenika nastavnim sadržajima. Dobiveni pokazatelji ukazuju na to da zbog nemogućnosti učenika da uvijek odgovore zahtjevima koje postavljaju nastavnici, pored umora, koji je gotovo stalno prisutan kod učenika, javljaju se i druge odgojno-obrazovne posljedice kao što su strah, zabrinutost, ljutnja, osjećaj manje vrijednosti itd. Sve navedeno direktno utječe i na uspjeh učenika u učenju i vladanju.

Ključne riječi: učenici, škola, opterećenje učenika, nastavnik, nastavni sadržaj.

UVOD

Jedan od osnovnih i najaktuelnijih problema kod nas, ali i u svijetu je opterećenost učenika nastavnim sadržajima. Posmatrajući učenike i njihove obaveze koje trebaju rješavati često uviđamo kako iz godine u godinu postaju sve opterećeniji sa zahtjevima nastavnih planova i programa. U nekim istraživanjima se pokazalo da je prosječna opterećenost na dnevnom i nedjeljnom nivou, ponekad veća od radnog vremena zaposlenih ljudi. Pored toga, što u takvim situacijama dolazi do iscrpljenosti i umora, pa se efekti učenja smanjuju, dolazi i do ugrožavanja zdravlja učenika.

Sam pojam preopterećenosti u pedagoškoj literaturi se različito definira. Vrlo rijetko se zasebno naglašava i uglavnom implicira u pojmu opterećenosti. Tako već u Enciklopedijskom rječniku pedagogije se navodi da je "opterećenje učenika – sveukupnost fizičkih i psihičkih napora učenika u nastavi, kojima su oni izloženi u određenoj vremenskoj jedinici. Glavni faktori koji određuju to opterećenje jesu: nastavni plan i program, težina nastavnih predmeta i kvaliteta rada nastavnika, odnosno težina njegovih zahtjeva prema učenicima i vremenska raspodjela rada... Opterećenje učenika, da bi ostalo u optimalnim ranicama treba da odgovara stupnju psihofizičkog razvoja i sposobnosti učenika kao najvišim i najmjerodavnijem kriteriju opterećenja''.

Većina nastavnika, roditelja i učenika se slaže da gradivo koje trebaju da usvajaju je dosta obimno i složeno. Ponekad se pažnja usmjerava i na neke nebitne činjenice u radu, pa tako skraćuje mogućnost utvrđivanja onoga što je bitnije u nastavnoj jedinici. U ovom slučaju veliku ulogu igra i sam nastavnik koji organizira način rada i primjenu nastavnih oblika, metoda pa i same vrste nastave u radu. Učenici vole promjene u radu. Vole kombiniranje oblika i metoda rada, vole interakciju. Još uvijek u našim školama se, najčešće, koristi frontalni oblik rada gdje je učenik posmatrač, te sve ono što ne stigne uraditi u školi dobije za rad u domaćoj zadaći.

Učenje nastavnih sadržaja, izrada domaće zadaće dovode do toga da učenici često osjećaju nezadovoljstvo prema školi. Njihov odmor i provođenje slobodnog vremena je skoro zapostavljeno. Na opterećenost učenika utječu i sami roditelji koji žele dobre ocjene iz svih predmeta. Zbog pritiska kako od roditelja tako i od stalnih obaveza škole dijete dolazi u situaciju gdje mu se narušava zdravlje, njegov pravilni rast i razvoj ličnosti. Posebno o ovom dijelu bi se trebalo voditi računa, jer je učenik najbitniji faktor u ovom svemu.

Roditelji i nastavnici mogu i trebaju prvi primijetiti promjene kod djeteta, odnosno učenika.

Dijete najčešće postaje ćutljivo, ne druži se sa vršnjacima, te slabo komunicira kako u školi tako i kod kuće. Tada treba vidjeti i u pravi

trenutak reagovati kako bi se s njim razgovaralo i kako bi sam ili sama otvoreno razgovarala o problemu koji ima, te zajedno pronašli način kako da ga riješe. U ovoj, osnovnoškolskoj fazi djetetovog razvoja dolazi do raznih promjena kako na fizičkom, tako i na psihičkom stanju djeteta.

Naši godišnji planovi i programi rada su vrlo zahtjevni, kako brojem predmeta, tako i brojem časova, a i nastavnog sadržaja koji se treba usvojiti i obraditi u toku školske godine. Učenici se iz škole uglavnom vraćaju iscrpljeni, umorni i nervozni.

Zbog svih navedenih problema koji mogu biti vrlo ozbiljni za psihofizički razvoj učenika trebalo bi se posvetiti veoma odgovorno njegovom rješavanju. Učenici kao i svi odrasli ljudi rado uče i rade na stjecanju znanja koje im je potrebno u životu i bez kojeg se ne može ići dalje na učeničkom usavršavanju. Ovdje se posebno treba obratiti pažnja na individualnost učenika, jer svi učenici nemaju iste mogućnosti da usvoje isti nivo znanja, ali bez obzira na to trebalo bi da postoji neki određeni nivo koji bi minimalno trebali usvojiti svi učenici. Vidljivo je da opterećenje učenika raste iz godine u godinu. Učitelji više vremena provode sa učenicima pa ih bolje poznaju, te traže načine da ih u toku dana i sedmice ravnomjerno opterete gradivom. Dok u višim razredima to nije slučaj, jer svaki nastavnik radi i smatra da daje odgovarajuću količinu gradiva za usvajanje, ali broj časova i predmeta u toku dana, a i sedmično govore da su djeca dosta opterećena. Sve ono sa čime se naša djeca susreću u ovoj surovoj realnosti je produkt čovjekovog rada, dobrog ili lošeg. Ono što nikako ne smijemo zaboraviti je da su naša djeca naša nada i budućnost. Kako im stvorimo uslove za rad tako će i raditi, pa zato se trebamo potruditi da im bar malo olakšamo ono sa čim smo se mi možda nepotrebno zamarali u našem školovanju.
U ovom radu pokušat ćemo približiti važnost ovog problema kako kroz teorijski dio i objašnjenje osnovnih pojmova vezanih za problem, tako i kroz istraživanje koje ćemo provesti među djecom, učenicima i nastavnicima osnovnih škola na području Grada Tuzla.
Ovo će biti jedan mali doprinos i pokazatelj da postoji vrlo važan problem kojim se treba ozbiljno posvetiti pažnja.

Opterećenje učenika u nastavi

Opterećenost se često poistovjećuje sa pojmom preopterećenosti. Tako već u Enciklopedijskom rječniku pedagogije se navodi da je „opterećenje učenika sveukupnost fizičkih i psihičkih napora učenika u nastavi, kojima su oni izloženi u određenoj vremenskoj jedinici. Glavni faktori koji određuju to opoterećenje su nastavni plan, nastavni program, težina nastavnih predmeta, kvaliteta rada nastavnika, odnosno težina njegovih zahtjeva prema učenicima i vremenska raspodjela rada. Opterećenje učenika da bi ostalo u optimalnim granicama treba

da odgovara stupnju psihofizičkog razvoja i sposobnosti učenika kao najvišem i najmjerodavnijem kriteriju opterećenja" (Enciklopedijski rječnik pedagogije, 1963).

Škola jeste napor, ona opterećuje učenike tokom svih stupljeva školovanja. Usvajanje znanja, razvijanje sposobnosti, prihvatanje normi ponašanja i sl. zahtijeva određenu razinu opterećenja. Međutim, opterećenje učenika nastavom nastaje s učiteljima, nastavnicima, ostaje i mijenja se. Od nastavnika se očekuje umijeće da učenika opterete u skladu sa njegovim intelektualnim i fizičkim potencijalima (Jurčić, 2006).

Ono što je posebno vidljivo da djeca pod stalnim radom i školskim obavezama doživljavaju i psihofizičke promjene koje štetno djeluju na njih. Gubitak apetita, iscrpljenost i klonulost, kao i pojava kratkovidnosti i težih bolesti su samo neki pokazatelji koji štetno djeluju na zdravlje i dalji rast i razvoj učenika.

Kod učenika ponekad možemo osjetiti želju da stigne sve obaveze, a tu mu nedostaje vremena. Onda neke zadatke obavlja sa manjom uključenosti i razmišljanjem, te tako efekat rada nije baš u potpunosti koji bi trebao da bude. Učenici zbog preopterećenosti nerijetko površno obavljaju svoje školske zadatke što opet umanjuje efekte savladavanja nastavnog gradiva (Hadžić-Suljkić, 2009).

Ponekad učenici u stalnoj želji da postižu dobre rezultate dožive umor i opterećenost, te nisu spremni da se nastave nositi sa aktivnostima koje slijede u daljem periodu. Tada dijete, odnosno učenik postane razdražljiv, jer ne želi priznati da ne može sve stići na vrijeme pripremiti i uskladiti, a naučio je i stekao vrstu radne navike koja je dobro funkcionisala u određenom periodu. Ovaj način odnosa prema učenju i radu pojavljuje se sa školskim godinama, jer što je dijete starije to su obaveze veće i zahtjevnije.

Učešćem učenika u vannastavnim aktivnostima, dovodi do toga da učenici troše svoje vrijeme i u vježbi, radu i učešću u različitim aktivnostima. Postoje učenici koji bi htjeli uključiti se u više sekcija, mada znaju da fizički ne mogu stići, a da se ne uzima u razmatranje koliko bi doprinijeli radu te sekcije.

Također, današnji roditelji žele i omogućavaju svojoj djeci da se uključe i u neke aktivnosti koje se dešavaju van škole i školskih obaveza, tako da učenici trče i jure da stignu na ostale već uzete aktivnosti (kurs engleskog jezika, muzička škola, ples, plivanje...).

Ono što je vrlo važno je da dijete gubi vrijeme i mogućnost da se ugodno osjeća i provede onako kako ono to želi, bez obaveze. Sve navedeno ukazuje i dovodi do toga da su djeca vremenom sve opterećenija i opterećenija.

Navedene aktivnosti su poželjne i veoma prihvatljive, ali se mora uzeti u obzir i moguća opterećenost učenika u toku dana, te izdvojiti

vrijeme koje će učenik odmarati i raditi ono što on želi.

U ovom istraživanju bazirat ćemo se više na opterećenje koje je vezano za školske obaveze koje se stavljaju pred učenika. Neki od bitnih faktora koji utiču na opterećenje učenika u školi su:

- preobimni sadržaji nastavnog plana i programa,
- način rada nastavnika u toku odgojno-obrazovnog procesa,
- organizacija rada škole,
- angažiranje učenika u raznim aktivnostima škole,
- zahtjevi roditelja.

Navedeni faktori nam ukazuju da se pred učenika postavljaju visoki zahtjevi koje trebaju učenici postići. Od velike važnosti za njih je organizacija i samog vremena koje je od presudne važnosti. U ovo sve je vrlo bitno uključiti i mogućnost pojave odgojno-obrazovnih posljedica koje se mogu pojaviti zbog velike opterećenosti učenika.

Furlan (1982; prema Hadžić – Suljkić, 2009) navodi da su najčešće posljedice školske opterećenosti:

- dominacija predavačke nastave,
- memoriranje kao osnovni oblik učenja,
- narušavanje fizičkog i mentalnog zdravlja,
- učenje kao otuđena aktivnost,
- antiintelektualistički stavovi učenika,
- konfliktne situacije.

Pored navedenih odgojno-obrazovnih posljedica od školskih obaveza mnoga istraživanja navode i sljedeće kao najvažnije posljedice:

- slab uspjeh u učenju i vladanju,
- iscrpljenost,
- umor, dosada i dr.

Posljedice opterećenosti učenika školskim obavezama

Opterećenost učenika školskim obavezama dovodi do različitih utjecaja na učenika koje su psihičke i fizičke prirode. Nemogućnost da se postigne uspjeh koji bi svi htjeli imati dovodi do različitih stanja učenika koje se ispoljavaju kao: strah, umor, zabrinutost, malaksavost, nervoza.

Sve su to psihička stanja koja negativno djeluju na samog učenika.

Ono što dovodi do ovog stanja učenika su loš uspjeh u školi kao i bježanje iz škole. Učenici traže neka nepostojeća opravdanja za izostajanje sa nastave, izuzev bolesti, a to dolazi zbog toga što nisu u mogućnosti zadovoljavanja školskih obaveza.

Učenici opterećenje najčešće doživljavaju kroz:

- redovnu nastavu (obimni nastavni sadržaji, broj časova),
- predavačka nastava koja se temelji na memorisanju i reprodukciji nastavnih sadržaja,
- slobodne aktivnosti,
- konfliktne situacije i dr.

Svaka od navedenih školskih obaveza iziskuje kod učenika psihičko, a i fizičko opterećenje. I sam učenik, kao i njegovi roditelji trebali bi da grade realnu sliku o učenikovim mogućnostima i „normalnom" prihvaćanju različitih situacija. Zaista, svi mi očekujemo od djece da nam budu eksperti, najbolji u svemu, ali ponekad treba stati na loptu i pogledati realnim i otvorenim očima stvarnost.

Sretan život djeteta, njegovo veselje i razigranost, kao i volja za životom su nemjerljivi i vrlo važni. Dijete treba da se trudi i daje maksimalne rezultate, ali da istovremeno bude svjesno da nekad ne može sve postići i imati.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Definicija i značaj problema

Jedan od vrlo važnih problema u školama s kojim se susrećem kako nastavnici, tako i učenici jeste opterećenost učenika školskim obavezama u devetogodišnjem osnovnom obrazovanju. Učenici kao krajni produkt trebali bi izlaziti iz škole zadovoljni, sretni i ponosni što su proširili svoj vidik svakodnevnice, a ne suprotno od toga.

U nižim razredima, razredna nastava ima mogućnost da sa učenicima više radi na usvajanju novog gradiva pomoću različitih nastavnih metoda, vrsta nastave, kao i oblika nastave. U samoj predmetnoj nastavi gubi se osjećaj i realnost za vrijeme kod djeteta i njegovu opterećenost sa najmanje šest časova u toku dana. Svaki nastavnik traži i smatra da je njegov predmet najvažniji što kod učenika traži da bude spreman za rad na svih šest časova.

U zadnje vrijeme na području Grada Tuzla dolazi do smanjenja broja učenika u razredima, smanjenja broja odjeljenja u školama, zbog čestih

migracija stanovništva u druge zemlje Evrope, teških socio-ekonomskih uslova ali slabog nataliteta. Roditelji imaju apsolutno pravo da izaberu školu za svoje dijete nevezano na školsko područje. Kada su u pitanju te male škole, sa malim brojem učenika tu je još veća opterećenost učenika imajući u vidu takmičenja, smotre, i druge aktivnosti koje se realizuju u saradnji sa vladinim i nevladinim organizacijama i institucijama.

Važnu ulogu u ovome imaju i sami roditelji učenika sa svojim ponekad nerealnim željama i ciljevima. Roditelji više od jedne trećine dana provedu na poslu. Uz ostale kućne poslove trebali bi pronaći vrijeme i za pomoć, razgovor i igru sa djetetom. Djeca od njih očekuju osjećanja, ljubav, nježnost i podršku. Kada se nađu u porodičnoj atmosferi gdje nema navedenih osobina onda budu prepušteni sami sebi. To se odražava i na učenje u školi. Ispred njih stavljaju zahtjeve da su dobre ocjene, da su u svemu uspješni, ne vodeći i ne pitajući ih da li to oni zaista mogu postići. Također im ljubav pokušavaju kupiti darujući im razne poklone od telefona, računara i drugog, a sve manje dajući im toplu riječ i pažnju. Tada od svoje djece očekuju još više. Kad djeca ne mogu zadovoljiti njihova očekivanja, onda traže krivca u nekome drugom, a nikada u sebi. A djeci niko ne može nadomjestiti i zamijeniti ljubav roditelja, srećnu i zadovoljnu porodičnu atmosferu.

Teorijski značaj istraživanja

Teorijski značaj istraživanja ogleda se u tome što se istraživanje bavi problematikom opterećenosti učenika nastavnim sadržajima, te odnosa nastavnika prema opterećenju. Teorijskim osvjetljavanjem ovog problema daju se smjernice, sugestije i prijedlozi o posljedicama opterećenosti učenika, njegovom pravilnom psihofizičkom razvoju kao i samoj ulozi nastavnika pri kreiranju i planiranju nastavnih sadržaja u realizaciji odgojno – obrazovnog procesa. Teorijskim osvjetljavanjem navedenih uzroka i istraživanjem negativnih posljedica tih uzroka doprinosi se djelimično i rješavanju ovog problema, odnosno daju se smjernice kako bi se opterećenost smanjila a samim tim bi se smanjila i pojava negativnih posljedica preopterećenosti.

Praktični značaj istraživanja

Praktični značaj istraživanja jeste u tome što je od neposredne važnosti za škole, za roditelje kao i za nastavnike koji će na osnovu dobijenih rezultata istraživanja moći doprinijeti rasterećenju učenika, te voditi računa u prilagođavanju nastavnih sadržaja intelektualnim sposobnostima učenika kao i ukazati na posljedice koje mogu proizaći zbog velike preopterećenosti učenika nastavnim sadržajima devetogodišnjeg osnovnog obrazovanja.

Društveni značaj istraživanja

Društveni značaj istraživanja ogleda se u tome da se pokušaju otkriti uzroci preopterećenosti učenika koji dovode do negativnih odgojno-obrazovnih posljedica i slabog uspjeha u učenju i vladanju, kako bi u savremenoj nastavi obim i složenost nastavnog plana i programa, te način i tempo njegove obrade prilagodili sposobnostima i interesovanjima učenika. Prilagđavanje nastavnih sadržaja sposobnostima i interesovanjima učenika doprinijelo bi smanjenoj pojavi odgojno-obrazovnih posljedica, te boljem uspjehu u učenju i vladanju kao i kvalitetnijem razvoju ličnosti učenika, sretnom i zadovoljnom članu društvene zajednice što je i težnja svakog društva, pa i našeg.

Cilj istraživanja

Cilj istraživanja jeste istražiti koliko su učenici devetogodišnjeg osnovnog obrazovanja opterećeni nastavnim sadržajima, te koje su najčešće posljedice tog opterećenja.

Zadaci istraživanja

Na osnovu definisanog problema i cilja istraživanja proizilaze sljedeći zadaci:

- Utvrditi da li su učenici opterećeni nastavnim sadržajima,
- Istražiti da li se kao posljedica opterećenosti kod učenika javljaju umor, iscrpljenost i malaksalost,
- Utvrditi da li stavovi nastavnika i način izlaganja gradiva utiču na uspjeh učenika,
- Utvrditi koliko se razlikuju stavovi učenika i nastavnika vezani za školske obaveze.

Glavna hipoteza istraživanja

Pretpostavlja se da obim i dubina nastavnog sadržaja utječu na opterećenje učenika u savladavanju nastavnog gradiva, kao i da preopterećenost učenika nastavnim sadržajima ostavlja odgojno-obrazovne posljedice na učenike.

Pomoćne hipoteze istraživanja

H1. - Pretpostavlja se da su nastavni sadržaji faktor opterećenosti

učenika u nastavnom procesu,

H2. - Pretpostavlja se da se kao posljedica opterećenosti kod učenika javlja umor, iscrpljenost i malaksalost,

H3. - Pretpostavlja se da stavovi nastavnika i način izlaganja gradiva utječu na uspjeh učenika.

H4. - Pretpostavlja se da postoje razlike u stavovima učenika i nastavnika vezanim za školske obaveze.

Metode istraživanja

Značaj ovog problema je vrlo aktuelan. Istraživanje je u osnovi empirijsko, te se zasniva na konkretnim mišljenjima, stavovima i odgovorima učenika i nastavnika. Da bismo uradili ovo istraživanje bilo je potrebno pronaći prave načine koji bi nam omogućili da dobijemo rezultate. Ti načini su metode didaktičkog istraživanja. Metode su osnova za otkrivanje i rješavanje problema. Postoji više didaktičkih metoda i uglavnom se u istraživanjima te metode kombinuju.

U ovom istraživanju su korištene analitičko-deskriptivna metoda i sarvej metoda.

Analitičko-deskriptivna metoda je korištena za prikazivanje najvažnijih teorijskih razmatranja i empirijskih priloga izučavanja preopterećenosti učenika i pojavu odgojno-obrazovnih posljedica te preopterećenosti. Analitičko-deskriptivnom metodom nastojao sam utvrditi odnose između odgojno-obrazovnih posljedica i preopterećenosti učenika, opisujući ih a zatim analizirajući. Te pri izvođenju zaključaka i generalizacija na osnovu dobijenih i analiziranih rezultata istraživanja. Deskriptivna metoda je metoda koja se može primjeniti u svim pedagoškim istraživanjima, kroz nju se istražuju i opisuju određeni procesi. „Deskripcija, shvaćena kao naučna metoda obuhvaća uz prikupljanje, obradu i prezentaciju podataka još i njihovu interpretaciju, izvođenje zaključaka u raznim pravcima, uključujući i ukazivanje na način kako bi se na osnovu tih rezultata moglo ili trebalo usavršiti odgojno-obrazovnu praksu" (Mužić, 1999: 70).

Sarvej metoda kao varijanta deskriptivne metode, predstavlja neeksperimentalni istraživački metod i ima vrlo široku primjenu. Servej metod je pogodan za ispitivanje stavova, mišljenja, pogleda i shvatanja o nekom problemu, pa je zbog toga korištena u ovom istraživanju. Ovaj metod je korišten u fazi prikupljanja podataka potrebnih za realizaciju ovog istraživanja. „Servej metod se koristi u istraživanjima u kojima se predmeti i pojave u stvarnosti zahvataju onakvim kakvi jesu s ciljem da se analitički ili deskriptivno saznaju njihova bitna svojstva" (Suzić, 2001, str. 49). Koristan je za ispitivanje velikog broja ljudi, gdje se ispituju svi članovi jedne grupe ili samo izabrani predstavnici te grupe, definirani uzorkom istraživanja. Servej metod, kao vid terenskog istraživanja, veoma

je pogodan da se, uz pomoć određenih instrumenata za prikupljanje i analizu podataka, utvrdi stanje, otkriju određene tendencije, te doprinese izvođenju zaključaka o općim stavovima.

Uzorak

Uzorak u ovom istraživanju su nastavnici i učenici osmog razreda iz pet osnovnih škola na području Grada Tuzla.

Uzorak je obuhvatio učenike osmog razreda Osnovnih škola: "Sjenjak" (45 učenika), "Solina" (38), "Miladije" (49), "Mramor" (44) i Osnovne škole "Kreka" (26). Ukupan broj učenika je 202. Uzorak čine gradske i prigradske škole na području Grada Tuzla.

Pored učenika, anketa je provedena i među nastavnicima razredne i predmetne nastave navedenih škola. Anketirano je 93 nastavnika iz navedenih Osnovnih škola. Osnovna škola "Sjenjak" (15 nastavnika), OŠ "Solina" (19), OŠ "Miladije" (24), OŠ "Mramor" (15) i OŠ "Kreka" (20).

Istraživačke tehnike

Da bi se važnost problema prenijela u konkretno djelovanje neophodno je provesti kroz određene tehnike istraživanja. U ovom radu korištene su sljedeće istraživačke tehnike:

Tehnike koje su korištene u ovom istraživanju su: analiza sadržaja, anketiranje, sređivanje i statistička obrada podataka.

Analiza sadržaja je primjenjena pri analiziranju i proučavanju pojmova vezanih za temu istraživanja. Izvori proučavanja su pedagoška djela, pedagoški rječnici i enciklopedije, naučni i stručni članci, udžbenici i priručnici, koji direktno ili indirektno tretiraju pitanje opterećenosti, posljedica opterećenosti i uloge nastavnika u tom procesu.

Tehnike anketiranja je primjenjena u prikupljanju podataka od ispitanika pismenim putem. Tehnika anketiranja se sprovodi skoro u svim pedagoškim istraživanjima, a ponekad je jedini način za ispitivanje određenog problema. Istrument anketiranja je anketa, koja se sastoji od pitanja koja mogu biti zatvorenog ili otvorenog tipa (Mužić, 1999).

Sređivanje i statistička obrada podataka je primjenjena pri analizi rezultata dobivenih anketiranjem nastavnika i učenika. Statistička obrada podataka vršena je izračunavanjem Hi-kvadrat testa, kao i tabelarni i procentualni pregled rezultata.

Instrumenti

U istraživanju, kao instrument, korišteni su anketni upitnik za nastavnike (AUN) i anketni upitnik za učenike (AUU). Upitnici se sastoje od pitanja zatvorenog tipa. Pitanja su jasno i precizno formulisana.

Organizacija i tok istraživanja

Istraživanje na temu: "Opterećenost učenika nastavnim sadržajima devetogodišnjeg osnovnog obrazovanja" provedeno je u mjesecu decembru školske 2018/19 godine u pet osnovnih škola na području Grada Tuzla.

Radi što iskrenijih odgovora od strane ispitanika, anketiranje je bilo anonimno i nastojalo se izvršiti na časovima odjeljenske zajednice kako se ne bi uzurpirao redovan čas.

ANALIZA I INTERPRETACIJA REZULTATA

Na osnovu upitnika koje je popunilo 93 nastavnika razredne i predmetne nastave i 202 učenika osmog razreda analizirani su i interpretirani rezultati istraživanja. Dobiveni rezultati će služiti kao temelj za traženje odgovora na postavljeni cilj i zadatke istraživanja, a postavljene hipoteze će biti prihvaćene ili odbačene.

Pitanja u upitnicima su grupisana spram postavljenih podhipoteza, i u radu su tabelarno prikazana samo neka od pitanja.

Opterećenost učenika nastavnim sadržajima

Prvim zadatkom istraživanja nastojali smo ispitati da li su učenici opterećeni nastavnim sadržajima.

Tabela br.1. U školi sam preopterećen velikim brojem predmeta i časova.

Škola	Uopšte se ne slažem		Ne slažem se		Nemam mišljenje		Slažem se		Potpuno se slažem	
"Sjenjak"	2		6		8		14		15	
"Solina"	4		8		13		5		8	
"Miladije"	5		5		10		14		15	
"Mramor"	4		9		9		7		15	
"Kreka"	5		6		5		8		2	
Ukupno	20	9,90%	34	16,83%	45	22,27%	48	23,76%	55	27,22%

Tabela br.2. U školi su preopterećeni velikim brojem predmeta i časova.

Škola	Uopšte se ne slažem		Ne slažem se		Nemam mišljenje		Slažem se		Potpuno se slažem	
"Sjenjak"	0		7		2		6		0	
"Solina"	1		11		2		4		1	
"Miladije"	1		3		0		18		2	
"Mramor"	0		9		0		6		0	
"Kreka"	1		5		3		7		4	
Ukupno	3	3,22%	35	37,63%	7	7,52%	41	44,08%	7	7,52%

Iz Tabele 1. je vidljivo da se učenici u 27,22% slučajeva u potpunosti slažu da su preopterećeni velikim brojem predmeta i časova, nešto manji procenat učenika 23,76% se slaže sa navedenom tvrdnjom, 22,27% učenika nema mišljenje o tome, njih 16,83% se ne slaže dok 9,90% učenika uopšte se ne slaže da su preopterećeni velikim brojem predmeta i časova.

Kada su u pitanju mišljenja nastavnika o preopterećenosti učenika u školi velikim brojem predmeta i časova iz Tabele 2. vidljivo je da učenici i nastavnici su se u najvišoj mjeri izjasnili da se slažu s navedenom tvrdnjom 44,08%, 7,52% nastavnika se u potpunosti slaže, 37,63% se ne slaže, 3,22% uopšte se ne slaže dok 7,52% anketiranih nastavnika nema mišljenje o opterećenju učenika velikim brojem časova i predmeta.

Ove tvrdnje smo provjerili X^2 testom. Dobivena vrijednost hi-kvadrata za učenike je 18,52, dok je za nastavnike 68,97. Na četvrtom stupnju slobode na nivou značajnosti od 0,05, granična vrijednost X^2 testa iznosi 9,48. Obzirom da su dobiveni X^2 veći od granične vrijednosti, zaključujemo da postoji statistički značajna razlika između dobivenih i očekivanih frekvencija, i da se stavovi učenika i nastavnika mogu smatrati statistički značajnim.

Na osnovu dobijenih rezultata vidljivo je da i učenici i nastavnici imaju približno isto mišljenje kada je u pitanju obim i struktura, količina kao i preopterećenost učenika nastavnim sadržajima.

Ovakvi stavovi učenika i nastavnika su sasvim razumljivi jer se učenici i ne unose u problem preopterećenosti parcijalno. Oni sagledavaju školu i školske obaveze u cjelini, pa i ne doživljavaju da preopterećenost dolazi i od nastavnih planova i programa. Isto tako, postoje i drugi objektivni pokazatelji opterećenosti učenika nastavnim sadržajima. U procjenjivanju težine nastavnih sadržaja stavovi učenika i nastavnika su približni, odnosno i učenici i nastavnici na težinu sadržaja nastavnih predmeta gledaju podjednako. Stoga, postoji vjerovatnoća da obimnost i težina nastavnih sadržaja od strane učenika i nastavnika govori o velikoj preopterećenosti učenika, i to prije svega obimnošću zadanih nastavnih sadržaja.

Prema dobijenim rezultatima može se u potpunosti prihvatiti prva podhipoteza koja je glasila:

Pretpostavlja se da su nastavni sadržaji faktor opterećenosti učenika u nastavnom procesu

Odgojno – obrazovne posljedice opterećenosti učenika

Drugim zadatkom istraživanja nastojali smo ispitati da li se kao posljedica opterećenosti kod učenika javljaju umor, iscrpljenost i malaksalost.

Tabela br.3. Umor se javlja nakon svakog dužeg i intenzivnijeg rada. Nakon nastave sam umoran.

Škola	Uopšte se ne slažem		Ne slažem se		Nemam mišljenje		Slažem se		Potpuno se slažem	
''Sjenjak''	3		2		2		15		23	
''Solina''	0		2		6		13		17	
''Miladije''	1		5		7		21		15	
''Mramor''	5		5		3		14		17	
''Kreka''	1		3		5		7		10	
Ukupno	10	4,95%	17	8,41%	23	11,38%	70	34,65%	82	40,59%

Tabela br.4. Umor osjećaju nakon svakog dužeg i intenzivnijeg rada. Nakon nastave su umorni.

Škola	Uopšte se ne slažem	Ne slažem se	Nemam mišljenje	Slažem se	Potpuno se slažem
''Sjenjak''	0	7	4	4	0
''Solina''	0	10	3	6	0
''Miladije''	0	4	1	18	1
''Mramor''	1	6	4	3	1

''Kreka''	0		5		3		12		0	
Ukupno	1	1,07%	32	34,40%	15	16,12%	43	46,23%	2	2,15%

Iz Tabela 3. i 4. vidljivo je da se učenici u 40,59% slučajeva u potpunosti slažu da se osjećaju umorni nakon svakog dužeg i intenzivnijeg rada, nešto manji procenat učenika 34,65% se slaže sa navedenom tvrdnjom, 11,38% učenika nema mišljenje o tome, njih 8,41% se ne slaže dok 4,95% učenika uopšte se ne slaže sa navedenom tvrdnjom.

Mišljenja nastavnika o umoru učenika nakon nastave, su približna odgovorima učenika. Nastavnici su se u najvišoj mjeri izjasnili da se slažu s navedenom tvrdnjom 46,23% da učenici osjećaju umor nakon svakog dužeg i intenzivnijeg rada, te da su učenici umorni nakon nastave, 2,15% nastavnika se u potpunosti slaže, 34,40% se ne slaže, 1,07% uopšte se ne slaže dok 16,12% anketiranih nastavnika nema mišljenje o navedenoj tvrdnji.

Ove tvrdnje smo provjerili X^2 testom. Dobivena vrijednost hi-kvadrata za učenike je 108,42, dok je za nastavnike 73,8. Na četvrtom stupnju slobode na nivou značajnosti od 0,05, granična vrijednost X^2 testa iznosi 9,48. Obzirom da su dobiveni X^2 veći od granične vrijednosti, zaključujemo da postoji statistički značajna razlika između dobivenih i očekivanih frekvencija, i da se stavovi učenika i nastavnika mogu smatrati statistički značajnim.

Kao posljedica preopterećenosti učenika nastavnim sadržajima kod učenika se najčešće javlja umor, koji je propratna pojava svakog dužeg i intenzivnijeg rada. Usljed umora dolazi do smanjenja mogućnosti za obavljanje određenih aktivnosti u toku nastave, dolazi do fluktuacije pažnje kod učenika, dolazi do zanemarivanja učenja. Nakon dužeg intenzivnijeg učenja učenici postaju nepažljivi, nemaju volje za rad i aktivnost, gube interes za rad, što rezultira smanjenjem koncentracije u radu i dovodi do nezainteresovanosti učenika i smanjenja pažnje. Sve navedeno spada u posljedice preopterećenosti učenika koje se dalje odražava i na njihov uspjeh u učenju i vladanju.

Ovi rezultati pokazuju da količina gradiva iz pojedinih predmeta, kao i broj predmeta i broj časova u toku sedmice najviše imaju utjecaja na umor, iscrpljenost i malaksavost.

Prema dobijenim rezultatima može se u potpunosti prihvatiti druga podhipoteza koja je glasila:

Pretpostavlja se da se kao posljedica opterećenosti kod učenika javlja umor, iscrpljenost i malaksavost.

Načini poučavanja učenika i njihov uticaj na uspjeh učenika

Trećim zadatkom istraživanja nastojali smo utvrditi da li stavovi nastavnika i način izlaganja gradiva utječu na uspjeh učenika.

Tabela br.5. Nastavnik novo gradivo izlaže jasno i razumljivo.

Škola	Uopšte se ne slažem	Ne slažem se	Nemam mišljenje	Slažem se	Potpuno se slažem
''Sjenjak''	5	10	12	14	4
''Solina''	1	2	9	19	7
''Miladije''	1	7	6	18	17
''Mramor''	2	3	8	20	11
''Kreka''	0	3	5	8	10
Ukupno	9 4,45%	25 12,37%	40 19,80%	79 39,10%	49 24,25%

Tabela br.6. Izlažem novo gradivo jasno i razumljivo.

Škola	Uopšte se ne slažem	Ne slažem se	Nemam mišljenje	Slažem se	Potpuno se slažem
''Sjenjak''	0	0	1	2	12
''Solina''	0	0	0	8	11
''Miladije''	0	0	1	14	9
''Mramor''	0	0	0	7	8
''Kreka''	0	0	2	8	10
Ukupno	0 0%	0 0%	4 4,30%	39 41,93%	50 53,76%

Iz Tabele 5. vidljivo je da se učenici u 39,10% slučajeva slažu da nastavnici novo gradivo izlažu jasno i razumljivo, nešto manji procenat učenika 24,25% se u potpunosti slaže sa navedenom tvrdnjom, 19,80% učenika nema mišljenje o tome, njih 12,37% se ne slaže dok 4,45% učenika uopšte se ne slaže sa navedenom tvrdnjom.

Mišljenja nastavnika jasnom i razumljivom izlaganju nastavnih sadržaja su približna odgovorima učenika. Nastavnici su se u najvišoj mjeri izjasnili da se u potpunosti slažu s navedenom tvrdnjom 53,76% da izlažu gradivo jasno i razumljivo, 41,93% nastavnika se slaže s navedenim, 4,30% anketiranih nastavnika nema mišljenje navedenoj tvrdnji, dok nije bilo nastavnika koji se nisu složili s navedenom tvrdnjom.

Tvrdnje smo provjerili X^2 testom. Dobivena vrijednost hi-kvadrata za učenike je 69, dok je za nastavnike 124,3. Na četvrtom stupnju slobode na nivou značajnosti od 0,05, granična vrijednost X^2 testa iznosi 9,48. Obzirom da su dobiveni X^2 veći od granične vrijednosti, zaključujemo da postoji statistički značajna razlika između dobivenih i očekivanih frekvencija, i da se stavovi učenika i nastavnika mogu smatrati statistički

značajnim.

Rezultati pokazuju da je način izlaganja nastavnih sadržaja, korištenje savremnih nastavnih metoda, sredstava i pomagala, korelacija sa životom i drugo, od velike važnosti i značaja za kvalitetniju realizaciju nastavnog procesa i uspješniju edukaciju učenika. Učitelji i nastavnici koji će provoditi nastavu usmjerenu na učenika trebaju raditi na vlastitom profesionalnom razvoju kako bi najuspješnije pripremili svoje učenike za svijet odraslih. Odgovornost učitelja, nastavnika i svih onih koji se bave odgojno-obrazovnim radom je da zahtjeve postavljene od strane nadležnih institucija implementiraju na način koji se temelji na uvjerenju da svako dijete može biti uspješno. Također, njihova je odgovornost da svakom djetetu osiguraju najbolju podršku za razvoj i učenje. Nastavnik pokazuje entuzijazam i s drugima dijeli vještine koje promiču učenje odgovarajući na svakodnevne izazove u životu i radu, promjene u društvu, porast informacija i pojavu novih tehnologija. Aktivnim sudjelovanjem, kritičkim promišljanjem i partnerstvom s drugima, nastavnici unapređuju kvalitetu svog profesionalnog djelovanja, promoviraju vlastitu profesiju i povećavaju svoju sposobnost zagovaranja kvalitetnog odgoja i obrazovanja za svu djecu.

Prema dobijenim rezultatima može se u potpunosti prihvatiti treća podhipoteza koja je glasila:

Pretpostavlja se da stavovi nastavnika i način izlaganja gradiva utječu na uspjeh učenika.

Opterećenost učenika školskim obavezama

Četvrtim zadatkom istraživanja nastojali smo utvrditi koliko se razlikuju stavovi učenika i nastavnika vezani za školske obaveze.

Tabela br.7. Novi nastavni sadržaji koje usvojim u školi će mi pomoći u daljem radu, učenju i životu.

Škola	Uopšte se ne slažem		Ne slažem se		Nemam mišljenje		Slažem se		Potpuno se slažem	
''Sjenjak''	2		6		15		9		13	
''Solina''	1		1		3		18		15	
''Miladije''	1		3		3		27		15	
''Mramor''	3		3		2		19		17	
''Kreka''	1		1		3		5		16	
Ukupno	8	3,96%	14	6,93%	26	12,87%	78	38,61%	76	37,62%

Tabela br.8. Novi nastavni sadržaji koje usvajaju u školi će im pomoći u daljem radu, učenju i životu.

Škola	Uopšte se ne slažem	Ne slažem se	Nemam mišljenje	Slažem se	Potpuno se slažem
"Sjenjak"	0	1	2	12	0
"Solina"	0	1	0	12	6
"Miladije"	0	0	7	10	7
"Mramor"	0	1	1	7	6
"Kreka"	0	2	3	13	2
Ukupno	0 0%	5 5,37%	13 13,97%	54 58,06%	21 22,58%

Iz Tabela 7. vidljivo je da se učenici u 38,61% slučajeva slažu da će im novi nastavni sadržaju koje usvajaju u školi pomoći u daljem radu, učenju i životu, nešto manji procenat učenika 37,62% se u potpunosti slaže sa navedenom tvrdnjom, 12,87% učenika nema mišljenje o tome, njih 6,93% se ne slaže dok 3,96% učenika uopšte se ne slaže sa navedenom tvrdnjom.

Mišljenja nastavnika su približna odgovorima učenika. Nastavnici su se u najvišoj mjeri izjasnili da se slažu s navedenom tvrdnjom 58,06%, 22,58% nastavnika se u potpunosti slaže s navedenim, 13,97% anketiranih nastavnika nema mišljenje navedenoj tvrdnji, 5,37% nastavnika ne slaže s navedenim dok nije bilo nastavnika koji se uopšte nisu složili da će im novi nastavni sadržaji koje učenici usvajaju pomoći u daljem radu, životu i učenju.

Tvrdnje smo provjerili X^2 testom. Dobivena vrijednost hi-kvadrata za učenike je 134,59, dok je za nastavnike 97,89. Na četvrtom stupnju slobode na nivou značajnosti od 0,05, granična vrijednost X^2 testa iznosi 9,48. Obzirom da su dobiveni X^2 veći od granične vrijednosti, zaključujemo da postoji statistički značajna razlika između dobivenih i očekivanih frekvencija, i da se stavovi učenika i nastavnika mogu smatrati statistički značajnim.

Usvajanje novih nastavnih sadržaja, učenje, škola, obrazovanje općenito ima životnu važnost kako za društvo, tako i za pojedinca. Želja za napredovanjem kroz rad i učenje je unutrašnji pokretač koji podstiče skoro svaku osobu, pa i dijete, na aktivnost i istrajnost do postizanja željenih ciljeva. Nastavnik, osoba koja podučava učenike, koja bira načine, metode, oblike rada kako bi učenicima približio i olakšao realizaciju nastavnih sadržaja, je osoba koja ima posebnu ulogu u odgoju i obrazovanju mladih, a to znači da uz predavačke vještine, svojim ličnim kvalitetima, ponašanjem, stavovima i vrijednostima služi kao model za ugledanje. Način na koji će prezentovati određeni sadržaj je vrlo važan za dalje učenje koje će učenicima biti od iznimne važnosti za dalji rad i napredovanje u životu. Po navedenoj tvrdnji stavovi učenika i nastavnika su približni, te su se i učenici i nastavnici u najvišoj mjeri izjasnili da nastavni sadržaji koji se realizuju i usvajaju biti od važnosti učenicima ali će im također pomoći u daljem radu, učenju i životu, kao i permanentnom

obrazovanju.

Na osnovu dobijenih rezultata može se u potpunosti prihvatiti i četvrta podhipoteza koja je glasila:

Pretpostavlja se da postoje razlike u stavovima učenika i nastavnika vezanim za školske obaveze.

ZAKLJUČAK

Tematika ovog problema prisutna je svakodnevno kako među nastavnicima u školi, tako i kod roditelja i djece kod kuće. Obimnost sadržaja često je uzrok mnogih posljedica koje se javljaju kod učenika od odgojno-obrazovnih, preko uspjeha, pa sve do odbojnosti i negativnog stava prema školi i školskim obavezama.

Na osnovu rezultata dobivenih ovim istraživanjem, možemo izvesti sljedeće zaključke:

- Učenici osnovne škole, konkretnije učenici osmog razreda, su opterećeni nastavnim sadržajima što je vidljivo iz provedene i analizirane ankete. Utvrđeno je da problem postoji i da se sa godinama starosti sve više ispoljava. Posmatrajući učenike i njihove obaveze koje trebaju rješavati često uviđamo kako iz godine u godinu postaju sve opterećeniji sa zahtjevima nastavnih planova i programa. U nekim istraživanjima se pokazalo da je prosječna opterećenost na dnevnom i nedjeljnom nivou, ponekad veća od radnog vremena zaposlenih ljudi. U takvim situacijama dolazi do iscrpljenosti i umora, pa se efekti učenja smanjuju, te dolazi i do ugrožavanja zdravlja učenika.
- Broj časova i obim nastavnih sadržaja koje učenici svakodnevno realizuju u toku nastave, umara i opterećuje učenike. Većina učenika i nastavnika se slaže da je gradivo koje trebaju da usvajaju dosta obimno i složeno. Ponekad se pažnja usmjerava i na neke nebitne činjenice u radu, pa tako skraćuje mogućnost utvrđivanja onoga što je bitnije u učenju. U ovom slučaju veliku ulogu igra i sam nastavnik koji organizira način rada i primjenu nastavnih oblika, metoda pa i same vrste nastave u radu. Sve ono sa čime se naša djeca susreću u ovoj surovoj realnosti je produkt čovjekovog rada, dobrog ili lošeg. Ono što nikako ne smijemo zaboraviti je da su naša djeca, naša nada i budućnost.
- Količina gradiva iz pojedinih predmeta, kao i broj predmeta i broj časova u toku sedmice najviše imaju utjecaja na umor, iscrpljenost i malaksalost učenika. Ponekad učenici u stalnoj želji da postižu dobre rezultate dožive umor i opterećenost, te nisu spremni da se nastave nositi sa aktivnostima koje slijede u daljem periodu. Tada

dijete, odnosno učenik postane razdražljiv, jer ne želi priznati da ne može sve stići na vrijeme pripremiti i uskladiti, a naučio je i stekao vrstu radne navike koja je dobro funkcionisala u određenom periodu. Ovaj način odnosa prema učenju i radu pojavljuje se sa školskim godinama, jer što je dijete starije to su obaveze veće i zahtjevnije.

- Korištenje savremenih nastavnih sredstava i pomagala, metoda, kao i korelacija nastave sa drugim predmetima i sa životom od velike je važnosti i značaja za kvalitetniju realizaciju odgojno-obrazovnog procesa i bolju edukaciju učenika. Učenici vole i lakše usvajaju gradivo kroz povezivanje sa praktičnim radom ili sa stvarnošću, gdje imaju asocijacije koje ih kasnije podsjećaju na učene pojmove ili nastavne jedinice. Današnji rad i pretrpanost nastavnim sadržajima ne dozvoljava prostor gdje bi učenici mogli ekspirmentisati sa učenjem i usvajanjem novog gradiva.
- Jasnoća izlaganja nastavnih sadržaja od strane nastavnika kao i način na koji on prezentuje nastavne sadržaje ima velikog utjecaja na uspjeh učenika u učenju i vladanju. Da bi nastava bila uspješna i učenici postizali dobre rezultate neophodno je paziti na opterećenje učenika. Rad učenika treba dozirati tako da ne bude ni prelagan, ni pretežak. Idući u jednu od ovih krajnosti učenici neće dati svoj doprinos i maksimum, te dozirano znanje će im biti ili preobimno ili prelako. I jedna i druga krajnost nisu poželjne ni dobre.

Učenje sadržaja velikog broja predmeta dovodi do toga da se kod djece stvara konfuzija u glavi, te se gradivo jednog predmeta miješa sa gradivom drugog predmeta. Na taj način dolazi do većeg zaboravljanja nastavnih sadržaja, jer ih nisu dovoljno dobro ni razumijeli, a ni usvojili. Zbog toga bi se trebalo više posvetiti rješavanju ovog problema. Učenje i rad kod kuće troši puno vremena, te se oni gube jer ne osjećaju da imaju slobodnog vremena za svoja interesovanja i opuštanja.

Obzirom da je ova tema vrlo aktuelna u svim školama nastojaćemo pokazati i ukazati na bitne probleme koji proizilaze iz nje. Cilj ovog istraživanja je dijelom ostvaren iz razloga što smo utvrdili da su učenici opterećeni školskim obavezama koji su planirani u toku školske godine.

Na osnovu svih dobijenih tezultata istraživanja od strane učenika i nastavnika možemo u potpunosti prihvatiti našu glavnu hipotezu koja je glasila:

Pretpostavlja se da obim i dubina nastavnog sadržaja utječu na opterećenje učenika u savladavanju nastavnog gradiva, kao i da preopterećenost učenika nastavnim sadržajima ostavlja odgojno-obrazovne posljedice na učenike.

LITERATURA

1. Abrunić, A. i Kostović - Vranješ, V. (2007). Nastava i izvori znanja. *Odgojne znanosti 2*, 97-111.

2. Blagojević, Z. (2015). *Opterećenost učenika školskim obavezama*. Beograd: Prezi.

3. Brkić, M. Hadžić–Suljkić M. (2001). *Preopterećenost učenika-uzroci i posljedice*. Sarajevo: Educa .

4. Dizdarević, I. (1997). Umanjivanje uticaja psiholoških uzroka opterećenja učenika. *Naša škola 2, 97.*

5. Enciklopedijski rječnik pedagogije, (1963). Zagreb: Matica hrvatska.

6. Furlan, I. (1982). *Opterećenost učenika osnovne škole*. Zagreb: Školske novine.

7. Hadžić–Suljkić M, (2009*). Metodologija istraživanja u odgoju i obrazovanju*. Tuzla: PrintCom.

8. Havelka, N. (2000). *Učenik i nastavnik u obrazovnom procesu*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

9. Ivić I. (1985). *Opterećenost učenika osnovne škole.* Beograd: Nastava i vaspitanje.

10. Jurčić, M. (2006). Učenikovo opterećenje nastavom i razredno-nastavno ozračje. *Odgojne znanosti 8*, 329-346.

11. Jurčić, M. (2014). *Kompetentnost nastavnika-pedagoške i didaktičke dimenzije*. Zagreb: UDK

12. Munjiza, E. (2013). *Preopterećenje učenika uvjetovano opsegom udžbeničke literature i sposobnošću čitanja*. Velika Kopanica: UDK

13. Munjiza, E. Peko, A. Dubovicki, S. (2016). *Paradoks (pre)opterećenosti učenika osnovne škole*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera

14. Mužić, V. (1999). *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Educa.

15. Pedagoška enciklopedija 1 (1989). Sarajevo: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva

16. Pedagoški leksikon (1996). Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva

17. Petz, B. (1985). *Osnove statističke metode za nematematičare*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.

18. Prodanović, T. i Ničković R. (1976). *Didaktika,* Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva

19. Selimović, E. (2001). *Osnovi razvojne i pedagoške psihologije*. Mostar: KPD „Svetlost“

20. Suzić, N. (2007). *Primijenjena pedagoška metodologija*. Banja Luka: XBS.

21. Suzić, N. (2001). *Sociologija obrazovanja.* Istočno Sarajevo: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva RS.

22. Suzić, N. i saradnici (1999a*). Interaktivno učenje II.* Banja Luka: Teacher Training Centre.

23. Šimleša, P. (1973). *Pedagogija*, Zagreb: Pedagoško-književni zbor.

24. Tomić, R. i Osmić, I. (2005). *Didaktika*. Zenica: Pedagoški fakultet Zenica

25. Tomić, R. Osmić, I. i Karić, E. (2006). *Pedagogija.* Tuzla: Denfas

26. Tot, D. (2010). *Učeničke kompetencije i suvremena nastava*, Zagreb: Učiteljski fakultet

RASPRAVE I ČLANCI

Šejla Džanan

STRES U NASTAVNIČKOJ PROFESIJI

Sažetak

Svakodnevno razgovaramo o stresu. Slušamo koliki je uticaj stresa na naše psiho-fizičko zdravlje. Smatra se da je stres tihi ubica i da može uzrokovati mnogo štete, često skrivene. Može da utječe na posao, školu, prijatelje, veze, čak i na san. Može prouzrokovati glavobolju, bol u leđima ili poremećaj metabolizma. Također, zbog hroničnog stresa slabi imuni sistem, a tijelo postaje manje otporno na bolesti.

Čitamo o profesijama koje su statistički najviše izložene stresnim situacijama. *Teoretski mnogo toga znamo ali praktičnog djelovanja i rada na sebi sa ciljem podizanja svijesti o prisutnosti stresa i osnaživanja naše ličnosti skoro da i nema. Posebno naglašavamo profesije koje trebaju zdrave, zadovoljne i osnažene zaposlenike jer isti oblikuju i usmjeravaju buduće generacije. Jedna od tih profesija je svakako i nastavnička!*

*Va*žno da naučim*o kako da uspješno prepoznamo i kontroliramo stres kako bismo bili zdraviji, sretniji i produktivniji.*

Ključne riječi: nastavnička profesija, stres, stresori, mehanizmi djelovanja

Uvod

Stres je nesumljivo postao nezaobilaznom činjenicom modernog rada i života.On se danas drži jednim od najvažnijih uzročnika mnogih radnih i organizacijskih problema. Stres je prateća pojava gotovo svim poslovima i radnim situacijama. Danas se posebno govori i o stresu u

nastavničkoj profesiji.

Istraživanja su pokazala da su stresu posebno izloženi oni zaposlenici od kojih se očekuje emocionalna angažiranost na radnom mjestu. Nastavnička profesija se upravo temelji na nekoliko zahtjevnih nivoa međuljudskih odnosa (odnosi sa učenicima, odnosi sa roditeljima, odnosi sa kolegama, odnosi sa nadređenima) sa izrazitom emocionalnom angažiranosti. Shvatljivo je u kom sve smislu naša cjelokupna društvena situacija i situacija u našim radnim organizacijama predstavljaju izvore stresa kod zaposlenika. Riječ je o uslovima koji jednako snažno utiču na javljanje ukupnog negativnog života koji je neposredni izazivač stresa i u radnoj sredini i u životu uopšte.

Neki od uzroka stresa u nastavničkoj profesiji su:

- Planiranje lekcija;
- Odgovornost za uspjeh učenika;
- Upravljanje razredom i razredna disciplina;
- Uloga nadzora;
- Vođenje i monitoring vannastavnih aktivnosti;
- Posao koji se nosi kući;
- Težak učenik i/ili konfliktne situacije sa učenicima;
- Težak razred;
- Nedostatak administrativne podrške;
- Pritisak roditelja-indolentnost roditelja;
- Evaluacija nastavnika;
- Kontinuirano učenje;
- Socijalna izolacija;
- Nesigurnost posla;
- Sadržaj nastavnog plana i programa;
- Organizacijska i školska klima ;
- Međuljudski odnosi ;
- Izazovi promjena u društvu i njihova refleksija ;
- Nova tehnologija;
- Menadžment škole (načini vođenja i postupanja nadređenih);

Pojmovno određenje stresa

“Svi znaju sta je stres, ali ustvari niko ne zna .”

(H.Saley)

Iako je stres postao važan dio ne samo stručnog nego i svakodnevnog rječnika, još uvjek se različito određuje.

Termin „stres“ među prvima uvodi u psihologiju H. Sali koji je pod tim pojmom „podrazumjevao proces koji se odigrava u organizmu kada je on izložen bilo kakvoj agresiji-traumatskoj, infektivnoj, toksičnoj,

psihičkoj (Selye, 1976., prema: Dunđerović, 2005., 218).

U nastojanju definiranja stresa neke definicije naglašavaju situacije ili faktore koji izazivaju stres, a druge način reagiranja ili posljedice koje proizvodi.Te razlike ilustriraju neke od definicija koje navodimo:

„Stres je svaka okolnost koja postavlja posebne fizičke i /ili psihičke zahtjeve na osobu tako da izaziva neobičan ili neuobičajan odgovor (Dipboye, Smith, Howell, 1994., prema: Bahtijarević - Šiber, 1999., 898). Okolnosti ili događaj koji izaziva stres obično se naziva stresor. To znači da se stres ovdje poistovjećuje sa stresnim situacijama i događajima, odnosno stresorima.

„Stres je adaptivni odgovor osobe na stimulans koji osobi postavlja iznimne psihološke ili fizičke zahtjeve" (Gibson, Ivancevich, Donnelly, 1998., prema: Bahtijarević - Šiber, ibid). Ova definicija stresa naglašava individualnu reakciju ili odgovor osobe na stres.

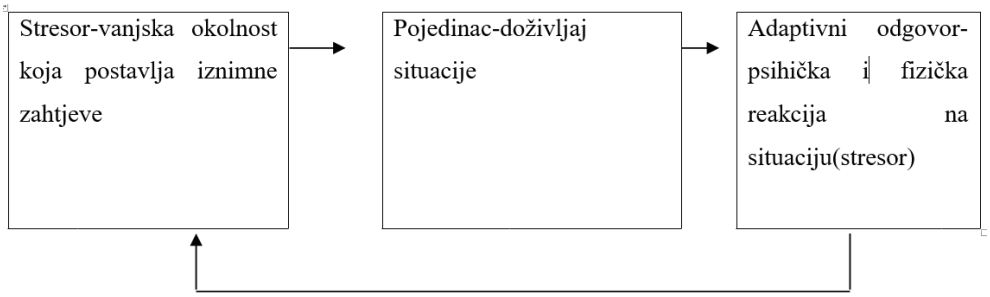
Nešto šira definicija je definicija Ivanćevića i Metsona, po kojoj stres je adaptivni odgovor, posredovan individualnim razlikama i /ili psihološkim procesima, koji je posljedica neke akcije iz okoline, situacije ili događaja koji postavlja pretjerane, neuobičajne psihološke i/ili fizičke zahtjeve na osobu (Ivanchevic, Matteson, 1990., prema: Bahtijarević-Šiber, 1999., 898)

U okviru Lazarusovog modela, stres se definiše kao sklop emocionalnih, tjelesnih (fizioloških) i /ili bihevihoralnih reakcija do kojih dolazi kad neki događaj procjenimo opasnim ili uznemiravajućim (Pregrad, 1996. prema: Bahtijarević-Šiber, 1999., 898).

Iz navedenih definicija proizilaze bitne odrednice stresa. Svaki stres uključuje tri faktora:

- Objektivne okolnosti ili uvjete koji postavljaju posebne zahtjeve i izazivaju stres-stresore;
- Pojedinca i njegove osobne karakteristike koje uvjetuju različite percepcije i doživljaje situacije i posreduju u načinu reagiranja;
- Reakciju odnosno adaptivni odgovor na izazov okoline odnosno stressor (Bahtijarević-Šiber,1999.,898)

To jednostavno pokazuje slika br.1.

Slika br.1. Proces stresa (Bahtijarević-Šiber,1999.,898)

Grinberg i Baron, ističući da ljudi vrlo često imaju zablude šta se sve podrazumjeva pod pojmom stres, smatrali važnim navesti šta sve nije stres :

- Stres nije sama anksioznost i napetost,
- Stres ne mora da ima razorno dejstvo,
- Stres nije uvjek posljedica prerane stimulacije ,
- Stres ne može da se izbjegne (Grinberg, Baron, prema: Dunđerović, 2005., 220).

Iako znanstvenici nisu uspjeli da se slože oko definicije stresa, sva eksperimentalna i klinička istraživanja potvrdila su da kad imamo vrlo malo kontrole ili kad nemamo kontrole u određenoj situaciju, to je za svakog od nas vrlo stresno – u tome se i krije suština stresa.

2. Izvori stresa u školi kao organizaciji.

Za organizacijski menadžment posebno značenje ima stres na radu. On inače ima najznačajnije posljedice za ukupno ponašanje i život . U radnoj organizaciji i općenito u organizacijskim uvjetima postoje brojni stresori.

Prema Bahtijarević-Šiber, izvori stresa mogu biti kategorizovani u tri razine:

- Individualni stresori su oni koji djeluju neposredno i specifično na svakoga posebno i različiti su za različite pojedince u organizaciji. Mogu biti vezani za posao koji pojedinac obavlja, uloge koje ima u organizaciji i njegovu karijeru;
- Grupni stresori vezani su za interpersonalne odnose u organizaciji i oni obuhvataju: grupu, lične odnose sa nadređenim, socijalnu podršku;

- U organizacijske stresore spadaju oni stresori čije djelovanje proizilazi iz bitnih karakteristika organizacije i njezina ponašanja i obuhvaća mnogo širu razinu djelujući slično na većinu članova organizacije. Oni obuhvataju sljedeće stresore: organizacijaska struktura, dizajn posla, stil menadžmenta, participacija, organizacijska kultura i klima, menadžment ljudskih potencijala (Bahtijarević-Šiber, 1999., 901).

Kao glavne uzroke stresa na radnom mjestu Grinberg i Baron navode:

- Profesionalni zahtjevi - neki od poslova su podložniji stresu od drugih;
- Konflikt između zahtjeva na poslu i zahtjeva van radnog vremena;
- Kontradiktornost (dvosmislenost) uloga - stres usljed nesigurnosti;
- Preopterećenje i nedovoljna opterećenost-previše rada i premalo rada;
- Odgovornost prema drugima - veliki teret;
- Seksualno zlostavljanje - sve češći problem u radnom okruženju (Grinberg, Baron, prema: Dunđerović, 2005., 222).

Iako se odgovori na stres i posljedice koje on izaziva razlikuje kod osoba zavisno od njihove strukture ličnosti (da li se radi o ličnosti sa odgovarajućim ili neodgovarajućim karakteristikama ličnosti) (Dunđerović, 2005., 227), ipak se posljedice stresa mogu generalno utvrditi u pet osnovnih područja ili aspekata funkcionisanja ili reagovanja o čemu i govori tabela br.1.

Naravno, da će izraženost simptoma u svakoj od tih grupa biti različit, obzirom na uticaj velikog broja ličnih i sredinskih faktora, osobenosti i obilježja.

GRUPA POSLJEDICA	***SIMPTOMI I VIDOVI ISPOLJAVANJA***
EMOCIONALNE	Anksioznost, agresivnost, depresivnost, pojačan osjećaj zamora i iscrpljenosti, razdražljivost i nervoza
INTELEKTUALNE	Slaba koncentracija, zaboravnost, teškoće u donošenju odluka, mentalni blokovi, kriticizam

FIZIOLOŠKE	Povećanje kateholamina, kortikosteroida i drugih hormona stresa, povećanje nivoa šećera, poremećaj pulsa i krvnog pritiska, teškoće sa disanjem, znojenje, suha usta, "knegla u grlu", problemi sa varenjem, smetnje u zglobovima i kičmenom stubu, dermatološki problemi, poremećaj spavanja, umora itd.
BIHEJVIORALNE	Promjene na planu ponašanja, povećan ili smanjen apetit, pretjerano pušenje i konzumiranje alkohola, izloženost rizičnom ponašanju i povredama u životu i na radu (posebno u saobraćaju), ispadi u ponašanju, itd.
ORGANIZACIONE	Odsustovanje s posla, fluktuacija, slabo zadovoljstvo poslom, niska motiviranost za rad, antagonizam, loši međuljudski odnosi, stvaranje nepovoljne klime itd.

Tabela br. 1. Posljedice profesionalnog stresa (Čizmić,1995., prema: Čaušević, 2004., 47).

Uočene su TRI FAZE reakcije organizma na stressor :

1) **Reakcija uzbune (alarma)** – organizam je nepripremljen za iznenadne i neugodne situacije koje doživljavamo kao napad, te dolazi do "izbacivanja iz ravnoteže", uzbune i opće mobilizacije odbrambenih snaga organizma. Naprežemo se da bi podnijeli ono što nas je zadesilo. Napetost u nama raste, povećava se snaga i brzina reakcije. Rasuđivanje je brže. Ova faza traje od nekoliko sekundi do nekoliko sati, a smisao je priprema za **borbu ili bijeg** iz date situacije.
2) **Faza pružanja otpora** – povećanim fizičkim i psihičkim naporom, tj. uz pomoć razuma i volje, organizam se prilagođava na novonastalu situaciju (prihvatimo je takvu kakva jeste, "otrpimo i svarimo", trazeći izlaz), te se tako uspjeva vratiti ravnoteža. Ako dejstvo stresora prestane na vrijeme sve se dobro završava, bez štetnih posljedica po zdravlje.
3) **Faza iscrpljenosti** – ako dejstvo stresora traje i dalje dolazi do iscrpljivanja organizma i do sloma odbrambenih mehanizama, tj. bolesti ili smrti.

U situacijama stresa čovjekovo reagiranje, ponašanje i ukupno funkcionisanje je bitno promjenjeno. Ako nastavnik ne može uspješno da odgovori zahtjevima posla, stres i konflikt će ga činiti nezadovoljnim, javit će se teškoće u donošenju odluka, u koncentraciji, pad motivacije,

gubljenje entuzijazma i sl. Međutim, ako nastavnik uspjeva iznalaziti konstruktivne načine za izlazak na kraj sa stresom i konfliktom na poslu on može u tim situacijama postići emocionalni rast i jačanje, porast motivacije i interesovanja, postići veći učinak, pomak i rezultate u poslu.

Za kraj

Trenutno se kod nas danas stres zaposlenih u obrazovanju vrlo malo proučava, niti mu se posvećuje ikakva pažnja. Naivno bi bilo vjerovati da se u školi kao organizaciji mogu ostvariti uslovi koji na zaposlene uopšte ne bi stresno djelovali. Razumnije je imati u vidu sve one uslove (fizičke, organizacione, kadrovske, finansijske...) koji će u našim školama još dugo ostati kao snažan potencijalni stresor i učiniti sve ili da se stres gdje god je to moguće izbjegne, ili da se stavi pod konrolu stres koji je neizbježan - da mu se smanji intezitet i da se ublaže njegove štetne posljedice. Vrlo važna stvar u upravljanju stresom je da znamo šta su **izvori našeg vlastitog stresa**.

Ako znamo izvore stresa, možemo se lako pripremiti i naučiti praktične vještine koje će pomoći da smanjimo nivo stresa kad ponovno dođemo u sličnu stresogenu situaciju.

Za očuvanje optimalnog zdravlja veoma je važno da naučimo upravljati stresom!!!

Literatura :

1. Bahtijarević-Šiber, F. (1999). *Menadžment ljudskih potencijala*. Zagreb: Golden marketing.
2. Čaušević, R. (2007). *Psihološke osnove menadžmenta u obrazovanju*.Sarajevo: TDP
3. Dunđerović, R. (2005). *Osnovi psihologije menadžmenta*. Novi Sad: F&M
4. Džanan, Š. (2015). *Povezanost socijalne kompetencije obrazovnih menadžera sa stepenom zadovoljstva uposlenika u obrazovanju*. Doktorski rad. Univerzitet u Zenici, Zenica
5. Rijavec,M.(1995). *Uspješan menadžer*. Zagreb: MEP CONSULT.

Daniela Zubović, Šefket Arslanagić

STJUARTOVA[1] TEOREMA I NEKE NJENE ZNAČAJNE PRIMJENE

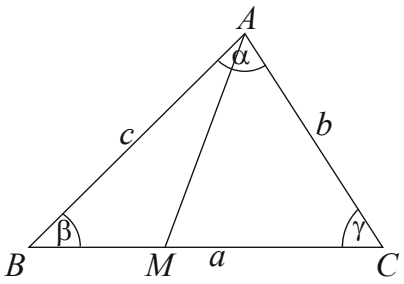
Na početku ovog rada recimo da se razni dokazi Stjuartove teoreme nalaze u [1], [2], [3] i [4]. Mi ćemo dati ovdje još jedan novi dokaz ove značajne teoreme koja ima veliku primjenu u dijelu geometrije koji se odnosi na trougao.

Stjuartova teorema glasi:

Neka tačka M pripada stranici BC trougla ΔABC; tada važi jednakost:

$$|AM|^2 \cdot |BC| = |AB|^2 \cdot |MC| + |AC|^2 \cdot |MB| - |BC| \cdot |BM| \cdot |CM| \ . \quad (1)$$

Dokaz: Primjenom kosinusne teoreme na trouglove ΔABM i ΔABC (sl.1) imamo:

sl.1

1 Matthew Stewart (1717.-1785.), škotski matematičar

$$|AM|^2 = |AB|^2 + |MB|^2 - 2|AB|\cdot|BM|\cos\beta \,,$$

$$|AC|^2 = |AB|^2 + |BC|^2 - 2|AB|\cdot|BC|\cos\beta \,.$$

Množeći prvu jednakost sa $|BC|$, a drugu sa $-|BM|$, dobijamo nakon njihovog sabiranja:

$$|AM|^2\cdot|BC| - |AC|^2\cdot|BM| = |AB|^2\cdot|BC| + |BM|^2\cdot|BC| - 2|AB|\cdot|BM|\cdot|BC|\cos\beta -$$
$$-|AB|^2\cdot|BM| - |BC|^2\cdot|BM| + 2|AB|\cdot|BC|\cdot|BM|\cos\beta \,,$$

a odavde

$$|AM|^2\cdot|BC| = |AC|^2\cdot|BM| + |AB|^2\cdot(|BC| - |BM|) + |BM|\cdot|BC|(|BM| - |BC|)\,,$$

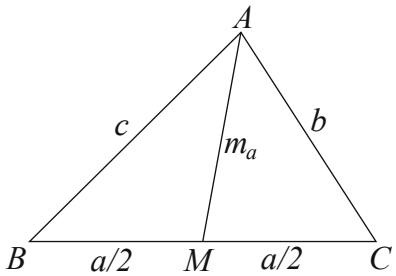
odnosno

$$|AM|^2\cdot|BC| = |AB|^2\cdot|MC| + |AC|^2\cdot|MB| - |BC|\cdot|BM|\cdot|CM| \,,$$ q.e.d.

Sada ćemo dati više primjera primjene Stjuartove teoreme, tj. jednakosti (1).

Primjer 1. Izvesti obrasce za dužine težišnica m_a, m_b, m_c trougla ΔABC.

Rješenje: Neka su a,b,c dužine stranica BC, AC, AB trougla ΔABC i neka je tačka $M \in BC$ središte stranice BC tog trougla, tj. $|AM| = m_a$ te $|BM| = |CM| = \frac{a}{2}$ (sl.2).

sl.2

Sada dobijamo iz (1):

$$m_a^2 \cdot a = c^2 \cdot \frac{a}{2} + b^2 \cdot \frac{a}{2} - a \cdot \frac{a}{2} \cdot \frac{a}{2} / : a$$

$$\Rightarrow m_a^2 = \frac{1}{2}c^2 + \frac{1}{2}b^2 - \frac{1}{4}a^2$$

$$\Rightarrow m_a^2 = \frac{2\left(b^2 + c^2\right) - a^2}{4}$$

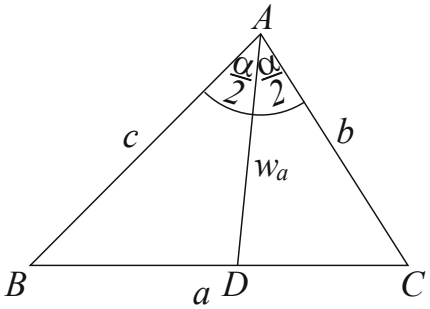
$$\Rightarrow m_a = \frac{1}{2}\sqrt{2\left(b^2 + c^2\right) - a^2} \ .$$

Analogno dobijamo:

$$m_b = \frac{1}{2}\sqrt{2\left(a^2 + c^2\right) - b^2} \quad \text{i} \quad m_c = \frac{1}{2}\sqrt{2\left(a^2 + b^2\right) - c^2} \ .$$

Primjer 2. Izvesti obrasce za dužine simetrala unutrašnjih uglova α, β, γ trougla ΔABC .

Rješenje: Neka su a, b, c dužine stranica BC, AC, AB trougla i neka je $|AD| = w_a; \left(D \in BC\right)$ dužina simetrale w_a ugla α (sl.3).

sl.3

Na osnovu teoreme o simetrali unutrašnjeg ugla trougla, imamo:

$$\frac{|BD|}{|DC|}=\frac{|AB|}{|AC|},$$

a odavde

$$\frac{|BD|}{|DC|}+1=\frac{|AB|}{|AC|}+1 \text{ , tj.}$$

$$\frac{|BD|+|DC|}{|DC|}=\frac{|AB|+|AC|}{|AC|}$$

$$\Rightarrow\frac{|BC|}{|DC|}=\frac{|AB|+|AC|}{|AC|}$$

$$\Rightarrow\frac{a}{|DC|}=\frac{b+c}{b}$$

$$\Rightarrow|DC|=\frac{ab}{b+c} \text{ ,(2)}$$

te odavde

$$|BD|=|BC|-|DC|$$

$$\Rightarrow|BD|=a-\frac{ab}{b+c}$$

$$\Rightarrow|BD|=\frac{ac}{b+c}. \text{ (3)}$$

Sada dobijamo iz (1):

$$|AD|^2\cdot a=c^2\cdot|DC|+b^2\cdot|BD|-a\cdot|BD|\cdot|DC|,$$

a odavde zbog (2) i (3):

$$w_a^2\cdot a=c^2\cdot\frac{ab}{b+c}+b^2\cdot\frac{ac}{b+c}-a\cdot\frac{ac}{b+c}\cdot\frac{ab}{b+c}/:a$$

$$\Rightarrow w_a^2 = \frac{c^2 b}{b+c} + \frac{b^2 c}{b+c} - \frac{a^2 bc}{(b+c)^2}$$

$$\Rightarrow w_a^2 = \frac{bc\left[(b+c)^2 - a^2\right]}{(b+c)^2}$$

$$\Rightarrow w_a^2 = \frac{bc(b+c+a)(b+c-a)}{(b+c)^2},$$

a odavde zbog $b+c+a=2s$, $b+c-a=2(s-a)$:

$$w_a^2 = \frac{4bc \cdot s(s-a)}{(b+c)^2} \text{ , tj.}$$

$$w_a = \frac{2\sqrt{bc}}{b+c}\sqrt{s(s-a)} \ .$$

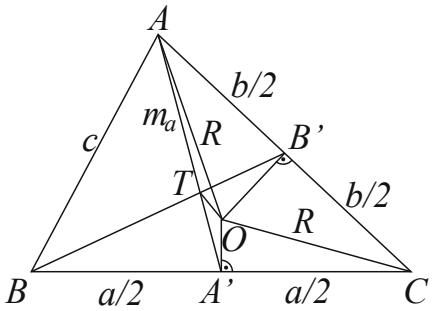
Analogno dobijamo:

$$w_b = \frac{2\sqrt{ac}}{a+c}\sqrt{s(s-b)} \quad \text{i} \quad w_c = \frac{2\sqrt{ab}}{a+b}\sqrt{s(s-c)} \ .$$

Primjer 3. Neka je tačka T težište, a tačka O centar opisane kružnice trougla ΔABC. Dokazati da važi jednakost:

$$|OT|^2 = R^2 - \frac{1}{9}\left(a^2 + b^2 + c^2\right). \quad (4)$$

Dokaz:

sl.4

Neka je tačka A' središte stranice BC trougla ΔABC, te $|AA'|=m_a$, $|AT|=\frac{2}{3}m_a$, $|OA|=|OC|=R$, $|TA'|=\frac{1}{3}m_a$. Primjenjujući Stjuartovu teoremu, tj. (1) na trougao $\Delta OAA'$ dobijamo (sl.4):

$$|OT|^2\cdot|AA'|=|OA|^2\cdot|TA'|+|OA'|^2\cdot|AT|-|AA'|\cdot|A'T|\cdot|AT|,$$

a odavde zbog $|OA'|^2=R^2-\left(\frac{a}{2}\right)^2$ (iz $\Delta OA'C$):

$$|OT|^2\cdot m_a=R^2\cdot\frac{1}{3}m_a+\left[R^2-\left(\frac{a}{2}\right)^2\right]\cdot\frac{2}{3}m_a-m_a\cdot\frac{1}{3}m_a\cdot\frac{2}{3}m_a,$$

te nakon dijeljenja sa m_a:

$$|OT|^2=\frac{1}{3}R^2+\frac{2}{3}R^2-\frac{a^2}{6}-\frac{2}{9}m_a^2$$

$$\Rightarrow|OT|^2=R^2-\frac{a^2}{6}-\frac{2}{9}\cdot\frac{2b^2+2c^2-a^2}{4}$$

$$\Rightarrow|OT|^2=R^2-\frac{1}{9}\left(a^2+b^2+c^2\right),\ \text{q.e.d.}$$

Posljedica 1. Pošto je $|OT|^2\geq 0$, to slijedi iz (4):

$$R^2-\frac{1}{9}\left(a^2+b^2+c^2\right)\geq 0\ ,\ \text{tj.}$$

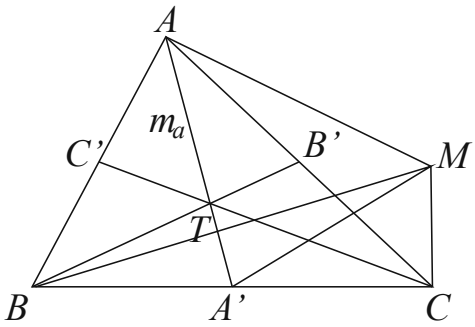
$$a^2+b^2+c^2\le 9R^2\,.$$

Vrijedi jednakost ako i samo ako $|OT|=0$, tj. $O\equiv T$ (jednakostranični trougao).

Primjer 4. (Lajbnicova[2] teorema): Neka je tačka M proizvoljna tačka u ravni trougla ΔABC, a tačka T njegovo težište. Tada vrijedi jednakost:

$$|MA|^2+|MB|^2+|MC|^2=3|MT|^2+|AT|^2+|BT|^2+|CT|^2\,. \quad (5)$$

Dokaz: Neka je tačka T težište trougla ΔABC čije su težišnice AA',BB' i CC', a tačka M proizvoljna tačka u ravni tog trougla (sl.5).

sl.5

Primjenjujući Stjuartovu teoremu (1) na trougao $\Delta MAA'$ i pri tome $T\in AA'$, dobijamo:

$$|MT|^2\cdot|AA'|=|MA|^2\cdot|A'T|+|MA'|^2\cdot|AT|-|AA'|\cdot|AT|\cdot|A'T|\,,$$

a odavde zbog $|A'T|=\frac{1}{3}|AA'|=\frac{1}{3}m_a,\ |AT|=\frac{2}{3}|AA'|=\frac{2}{3}m_a$ slijedi:

$$|MT|^2\cdot m_a=\frac{1}{3}|MA|^2\cdot m_a+\frac{2}{3}|MA'|^2\cdot m_a-\frac{2}{9}|AA'|^3\ /:m_a$$

$$\Rightarrow|MT|^2=\frac{1}{3}|MA|^2+\frac{2}{3}|MA'|^2-\frac{2}{9}|AA'|^2\,,$$

a odavde zbog činjenice da je MA' težišnica trougla ΔMBC pa je $|MA'|^2=\frac{2|MB|^2+2|MC|^2-|BC|^2}{4}$:

2 Gottfried Wilhelm Leibniz (1646.-1716.), njemački matematičar

$$\Rightarrow |MT|^2 = \frac{1}{3}|MA|^2 + \frac{2}{3}\cdot\frac{|MB|^2+|MC|^2}{2} - \frac{|BC|^2}{6} - \frac{2}{9}|AA'|^2$$

$$\Rightarrow 3|MT|^2 = |MA|^2 + |MB|^2 + |MC|^2 - \frac{|BC|^2}{2} - \frac{2}{3}|AA'|^2 . \quad (6)$$

Kako je TA' težišnica trougla ΔTBC, to imamo:

$$|TA'|^2 = \frac{2|TB|^2 + 2|TC|^2 - |BC|^2}{4},$$

a odavde

$$|BC|^2 = 2\left(|TB|^2 + |TC|^2 - 2|TA'|^2\right). \quad (7)$$

Sada iz (6) i (7) slijedi:

$$3|MT|^2 = |MA|^2 + |MB|^2 + |MC|^2 - \left(|TB|^2 + |TC|^2 - 2|TA'|^2\right) - \frac{2}{3}|AA'|^2,$$

odnosno zbog $|AA'| = \frac{3}{2}|TA|, |TA'| = \frac{1}{2}|TA|$:

$$|MA|^2 + |MB|^2 + |MC|^2 = 3|MT|^2 + |TA|^2 + |TB|^2 + |TC|^2, \text{ q.e.d.}$$

Posljedica 2. Iz (5) slijedi da zbir $|MA|^2 + |MB|^2 + |MC|^2$ ima najmanju vrijednost ako važi $M \equiv T$.

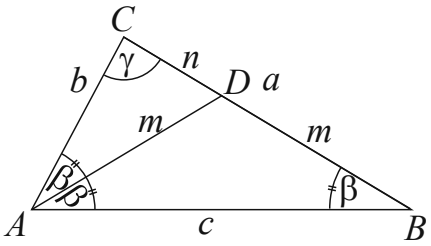
Primjer 5. Dokazati da za trougao ΔABC važi sljedeća ekvivalencija:

$$\alpha = 2\beta \Leftrightarrow a^2 = b(b+c).$$

Dokaz: 1⁰ Dokazaćemo prvo da važi:

$$\alpha = 2\beta \Rightarrow a^2 = b(b+c).$$

Neka je $AD; (D \in BC)$ simetrala unutrašnjeg ugla α trougla ΔABC i pri tome je $|AD| = m$. Pošto je $\alpha = 2\beta$, to je $\angle DAB = \angle ABD = \beta$ pa slijedi da je $|BD| = |AD| = m$. Neka je $|CD| = n$ (sl.6).

sl.6

Na osnovu teoreme o simetrali unutrašnheg ugla trougla imamo (zbog $a=m+n$):

$$\frac{m}{n}=\frac{c}{b}$$

$$\Rightarrow \frac{m}{a-m}=\frac{c}{b}$$

$$\Leftrightarrow m=\frac{ac}{b+c}. \quad (8)$$

Primjenjujući sada Stjuartovu teoremu (1) na trougao ΔABC, dobijamo:

$$|BC|\left(|BD|^2+|BD|\cdot|CD|\right)=|BD|\cdot|AC|^2+|CD|\cdot|AB|^2 \text{ , tj.}$$

$$|BC|\cdot|BD|\left(|BD|+|CD|\right)=|BD|\cdot|AC|^2+\left(|BC|-|BD|\right)\cdot|AB|^2$$

ili odavde zbog (8) i činjenice da je $a\equiv m+n$:

$$am\left(m+n\right)=mb^2+\left(a-m\right)c^2$$

$$\Leftrightarrow a^2m=\left(b^2-c^2\right)m+ac^2\,/:m$$

$$\Leftrightarrow a^2=\left(b-c\right)\left(b+c\right)+\frac{ac^2\left(b+c\right)}{ac}$$

$$\Leftrightarrow a^2=\left(b-c\right)\left(b+c\right)+c\left(b+c\right)$$

$$\Leftrightarrow a^2=b\left(b+c\right) \text{ , q.e.d.}$$

2^0 Dokažimo sada da važi:

$$a^2 = b(b+c) \Rightarrow \alpha = 2\beta \,.$$

Iz kosinusne teoreme dobijamo:

$$\cos\alpha = \frac{c^2 - \left(a^2 - b^2\right)}{2bc} \,,$$

a odavde zbog $a^2 = b(b+c)$:

$$\cos\alpha = \frac{c^2 - \left(b^2 + bc - b^2\right)}{2bc} \,, \text{ tj.}$$

$$\cos\alpha = \frac{1}{2}\left(\frac{c}{b} - 1\right) \,. (9)$$

Iz kosinusne teoreme također dobijamo:

$$\cos\beta = \frac{c^2 + \left(a^2 - b^2\right)}{2ca} \,,$$

a odavde zbog $a^2 = b(b+c)$:

$$\cos\beta = \frac{b+c}{2a} \,. (10)$$

Dalje imamo zbog $a^2 = b(b+c)$, (9) i (10):

$$4\cos^2\beta - 2 = \frac{(b+c)^2}{a^2} - 2 = \frac{b+c}{b} - 2 = \frac{c}{b} - 1 = 2\cos\alpha \,, \text{ tj.}$$

$$2\cos^2\beta - 1 = \cos\alpha \,, \text{ tj.}$$

$$\cos 2\beta = \cos\alpha \,,$$

a odavde

$$\alpha = 2\beta \,, \text{ q.e.d.}$$

Napomena 1. Razna druga rješenja ovog zadatka se mogu naći u mnogobrojnim zbirkama zadataka iz geometrije.

LITERATURA

[1] Š. Arslanagić, *Matematika za nadarene*, Bosanska riječ, Sarajevo, 2005.
[2] Š. Arslanagić, *Matematička čitanka 5*, Grafičar promet d.o.o., Sarajevo, 2013.
[3] A. Marić, *Trokut*, Element, Zagreb, 2007.
[4] E. Specht, *Geometria-scientiae atlantis*, Otto-von-Guericke Universität, Magdeburg, 2001.

POGLEDI I MIŠLJENJA

Azra Vrević

ULOGA IGRE U RAZREDNOJ NASTAVI

Igra je aktivnost, koja nastaje sasvim spontano. Ona se odvija na dobrovoljnoj osnovi, i primjenjiva je u svakoj situaciji, te je u određenim segmentima, potpuno neovisna. Može se izvoditi samostalno, u paru, ili pak grupama. Pozitivno utiče na razvijanje mašte, kreativnosti, spretnosti, komunikacijskih vještina, ustvari koristi od igre su višestruke. Igru, djeca ne odbijaju.

Igri, treba dati prostora i tokom školovanja. Polaskom u školu, mališani se nerijetko osjećaju zbunjeno i nesigurno. Uređen nastavni proces, obaveze oko učenja, ne ostavljaju mnogo slobodnog vremena, mališanima, koji su se do jučer nesmetano zabavljali u svom svijetu igre, i mašte.

S obzirom da je igra, bliska svakom djetetu, od nje ne treba bježati. Igrama treba pristupiti odmjereno, promišljeno s tačno razrađenim ciljevima koje želimo ostvariti. U procesu nastave, igra je odličan saveznik, koji svakom djetetu, pruža jednake šanse, za učenje, odrastanje, i spoznaju svijeta oko sebe.

1. DEFINICIJA IGRE

"Igra je osnovni biološki nagon, sastavni je dio našeg zdravlja, jednako kao spavanje i prehrana." (Bernard Shaw) Za igru možemo reći da predstavlja aktivnost, u kojoj individua uživa, učestvuje zbog svog ličnog interesa i zadovoljstva. Svakom djetetu, igra je bliska i draga. Može se izvoditi unutar kuće, ili napolju, samostalno ili s vršnjacima, uključujući igračke, ili izrađujuću samostalne, kroz maštanje. Igra je potrebna svakom djetetu, i bitan je faktor u odrastanju. Predstavlja svaku aktivnost koju dijete samostalno bira i u njoj uživa. Kroz igru djeca spontano uče,

otkrivaju svijet oko sebe, te se podstiče kognitivni i socijalni razvoj djeteta.

Kakva god bila igra obilježavaju je neke zajedničke karakteristike:

- Aktivnost
- Pustolovina i rizik
- Uključenost
- Smislenost i značenje
- Dobrovoljnost i simboličnost

2.TEORIJE O IGRAMA

2.1. Psihodinamičke teorije o igri

Sigmund Freud je smatrao da djeca koriste igre da bi djelimično ispunila želje i potrebe, koje se prvenstveno odnose na agresivnost i seksualnost, a djelimično i iz toga da bi obuzdala teške emocionalne situacije i događaje.

Eriksonova teorija zasniva se na Frojdovoj, on shvata igru kao važan dio psihosocijalnog razvoja djeteta. Igrom različitih alternativnih rješenja razvojnih kriza, dijete se može naučiti o sebi samome u svijetu oko sebe.

2.2. Kognitivne teorije o igri

Jean Piaget smatrao je da je igra ustvari treniranje onog što već djeca znaju od ranije, te da bi u tome bila kompletna. Prema njegovom mišljenju djeca se kroz igru uče nečemu novom.

Prema Vygotskom igra je oslobođenje od sadašnjosti, a za to je potrebna izvjesna intelektualna kompetentnost. Kad se djeca igraju ona treniraju primjenu pravila, shvatanje stvarnosti i socijalne uloge.

2.3. Interakcijske teorije o igri

Interakcijski pristup polazi od stanovišta da je dječija igra u svojoj suštini socijalna, i da je pojedinačna igra nešto što se javlja relativno rijetko. U toj socijalnoj igri, stvara se važna osnova za djelimično, ja-razvoj time što dijete dobija refeksije svog identiteta i potvrdu toga, a djelimično za sposobnost stvaranja relacija i učestvovanja u interakciji s ostalima u grupi.

Gregory Bateson, američki antropolog, razvio je komunikacijski usmjeren pogled na igru, i fantaziju koji se zasniva na relacijama što se

stvaraju u igri. Bateson je smatrao da komunikacija u igri postoji na više razina.

Djeca na metarazini međusobno komuniciraju o onome što rade, a to im pomaže da uoče razliku između stvarnosti i igre.

3. IGRE U PROCESU UČENJA

Tokom predškolskog doba, djeca većinu svog vremena provode baš u igri. Kroz igru spoznaju svijet oko sebe, uče se međusobnoj interakciji, razvijaju kognitivne vještine, sposobnosti komunikacije, podstiču maštu i kreativnost. Ustvari djeca samostalno rukovode svojim aktivnostima, donose odluke, imaju kontrolu nad vremenom, i nerijetko samostalno postavljaju pravila. U igre dijete uključuje osobe, koje želi, i ima potpunu kontrolu nad tokom igre. Međusobne konflikte rješava na svoj individualni način. U tom periodu, odrastanja dječija ljutnja je kratkotrajna, brzo prelaze s jedne aktivnosti na drugu, i što je najvažnije opraštaju jedni drugima.

Polaskom u školu, počinje novo razdoblje u životu djeteta.

Do samog polaska u školu djeca su učila spontano posmatrajući svijet oko sebe, imitirajući starije osobe iz svog okruženja, gledajući različite emisije, te kroz igru. U školi, učenje je definisano planom i programom, te se kroz pažljivo razrađene planove, djeca postepeno se podučavaju, obrazuju i odgajaju. Međutim u tom svijetu brojeva i slova, podataka i činjenica, mnoga djeca se brzo izgube. Dešava se da se mnogi mališani, ne snalaze najbolje u đačkim klupama, osjećaju se zbunjeno, uplašeno, nespremno.

Igra predstavlja aktivnost, koja je prirodno urođena svakom živom biću, i ne gubi se s odrastanjem. U nastavnom procesu, igra može biti odličan saveznik, i pomagač, da bi se nastavni sadržaji usvojili, te da bi se kod djece razvijale višestruke kompetencije.

Da bi smo od igara imali višestruku korist u školama, potrebno je da se ispune sljedeći uslovi:

Igra mora imati svoja pravila

Igra mora imati svoj tok - objašnjenje

Igra mora biti jasno definisana, cilj koji želimo postići

U nastavnom procesu, igre dijelimo u nekoliko kategorija:

Motivirajuće igre

Istraživačke igre

Kreativne igre

Igre fizičkih aktivnosti

3.1. Motivirajuće igre

U izvođenju ovih igara učestvuju svi igrači. Igre nisu takmičarkog karaktera, već imaju za cilj motivirati učenike, pobuditi u njima želju, za radom, istraživanjem, podsticati maštu i kreativnost. Pravila se objasne učenicima uvijek prije početka igre.

Ove igre su kratke, jasne i zanimljive, te se odvijaju u uvodnom dijelu sata.

Igra prva - Pogodi šta sam zamislila? (Razbijanje napetosti u učionici, strah od rada, neuspjeha)

Zamislimo određeni pojam koji je vezan za sadržaje koje obrađujemo, a učenici trebaju da pogode o kom se pojmu radi. Mogu postvaljati pitanja, dok nastavnik odgovara isključivo sa Da ili Ne. Odgovor Da, pruža im priliku da dalje postavljaju pitanja, dok Ne, da moraju ponovo čekati svoj red na postavljanje pitanja.

Tražilica - U učionici se sakrije određeni predmet, (predmet je usko povezan za aktivnost koja se radi) a učenici idu u potragu.

Igra brojeva

Prilikom obrade brojeva, učenici se kreću po učionici, slobodno, te na izgovor broja (od 1-10, proizvoljno) formiraju skup.

Igre mimike

Učenik izvlači određeno zanimanje-pojam, te svojim pokretima, prezentira učenicima aktivnost, bez govora, a drugi učenici trebaju pogoditi o kome/čemu se radi.

3.2. Zvučne igre

Zvučne igre se mogu koristiti da bi se razbila monotonija na času, prilikom rada na književnim tekstovima, ili pak prilikom rada na časovima muzičke kulture. Jednostavno prilikom čitanja/pjevanja tekstova pjesama, na mjestima gdje se pojavi opis određenog zvuka, isti imitiramo u učionici. Npr. imitiramo fijukanje vjetra, šuštanje lišća, zvonjavu zvona. Kroz ovakve aktivnosti, učenici će stvoriti realniju sliku o sadržajima koji se obrađuju, te će se povećati stepen zainteresiranosti, za rad, kao i nivo koncentracije, s obzirom da književni tekstovi, znaju biti dugi, i teže je održati učeničku pažnju.

3.3. Istraživačke igre

Ovaj vid igara usko je vezan za boravak u prirodi. Učenici se prvobitno trebaju podijeliti u manje ekipe. Svaka ekipa izvlači određeni zadatak, koji se ranije pripremi za rad. Cilj je kroz istraživanje u prirodnom okruženju, zabaviti se, ali i naučiti nešto novo. Zadaci koji se kreiraju, ovise o uzrastu odjeljenja, ali i o tematskoj oblasti.

Primjer zadataka za istraživačke igre:

Istraži u školskom dvorištu, u kom dijelu dvorišta rastu tratičnice, te izradite narukvice od cvjetova.

Pronađite deset maslačaka, kojima se formirala glavica, te organizirajte takmičenje u prenošenju, maslačaka, s tim da se glavica ne smije rasuti.

Istraživačke igre može, svaki nastavnik, osmisliti samostalno, i u saradnji s učenicima.

3.4. Kreativne igre

Kreativne igre imaju za cilj, kod učenika razvijati maštu i kreativnost. Za izvođenje ovih igara mogu se koristiti različiti materijali, koje je potrebno ranije pripremiti, i istražiti dječije interese. U kreativnim igrama djeca ustvari kreiraju, određene igračke, modele građevina, vezanih sa sadržaje koji se obrađuju u školi. Izrada modela kućice za ptice, narukvice, prevozna sredstva i slično.

3.5. Kvizovi

U nastavnom procesu, kvizovi kod učenika plijene pažnju. Aktivnost kvizova zahtijeva detaljnu pripremu, aktivno uključenje svih učenika u odjeljenju, pripremu i prezentaciju pravila, određivanje redoslijeda i toka aktivnosti, te naravno sistem bodovanja. Prije same realizacije igre kviza, potrebno je osmisliti zvučno ime. Mi u svom radu koristimo ime „Izazov".

Kviz se sastoji od sljedećih etapa:

- Učenici se dijele u dvije jednakobrojne ekipe
- Svaka ekipa bira predstavnika
- Određuje se redoslijed igrača
- Pripreme se kartice za rad
- Postavlja se početni zadatak za obje ekipe, da bi se odredilo koja ekipa igra prva
- Igra između ekipa po utvrđenim pravilima - Prvi igrač iz ekipe, koja ima prednost, izaziva jednog igrača iz protivničke ekipe. Bira

mu karticu sa simbolom - brojem, na kojoj se nalazi zadatak za rad. Izazvani učenik odgovara na pitanje. Ukoliko zna odgovor, osvaja bod za svoju ekipu. Ukoliko ne zna odgovor, priliku za odgovaranje ima učenik koji izaziva. Ukoliko ni on ne zna odgovor, slijedi dogovor unutar ekipe, koji donosi pola boda.

- Kviz se osmišljava na način, da ogovara konceptu trajanja časa od 45 minuta
- Cilj je aktivno uključiti sve učenike, razvijati kritičko promišljanje, iznositi svoje stavove, naučiti se nositi u „kriznim" situacijama, zabaviti se.

3.6.Igre fizičkih aktivnosti

Fizičke aktivnosti, su veoma bitne za rast i razvoj svakog djeteta. Kako nastavni čas traje 45 minuta, i dešava se da se djeca umore, u rad se uvijek mogu ubaciti kratke fizičke vježbe, koje će pomoći učenicima da se malo razgibaju, te da se odmore, od „sjedenja".

Te igre su jednostavne, a izvode se tako da djeca ustanu, sjednu, skoče, lupnu, nogama o pod, popnu se na stolice i glume turiste prolaznike, glume moreplovce, avione koji lete, voze nakratko bicikl i slično.

4.Zaključak

Da bi nasatvni proces, održao učeničku pažnju, zainteresirao ih za rad i dao produktivne i pozitivne rezultate, mora se temeljiti na dobroj pripremi, koja će u svakom segmentu, uključivati učenike. Neophodno je da su aktivnosti različite, te da nastava ne postane monotona, da se ne odvija kao suhi proces prenošenja i primanja informacija. U nastavnom procesu, učenici moraju biti glavni akteri. Korištenjem igara u nastavnom procesu, pozitivno utičemo na razrednu klimu, jačamo samopouzdanje kod učenika, povećavamo stepen motivacije, te usvajamo nova znanja i vještine spontano, i što je najvažnije trajno. Igre u nastavi, daju pozitivne efekte, samo je potrebno da igrama otvorimo vrata naše učionice, pokrenemo svoju maštu i kreativnost, i krenemo u zajedničku avanturu učenja i igre.

5.Literatura

1. Mira Klarin, Psihologija dječije igre, Zadar 2017.
2. Mirha Šehović, Opća i razvojna psihologija, Tuzla 2010.

Šejla Kadribašić

EKO-ART EDUKACIJA U FUNKCIJI RAZVIJANJA EKOLOŠKE KULTURE U ŠKOLI

Sažetak

Odgojni ideal antičke Grčke bio je razvijanje estetskog senzibiliteta, koji bi poticajno djelovao na etičku dimenziju ličnosti. Stari Grci su odgajali djecu u interakciji dvije težnje – ljepotom i dobrotom (kalokagatija), čije su izvore nalazili u različitim vrstama umjetnosti. Od vremena kada se pojavio u 19. vijeku kao reakcija na naglašeni intelektualizam i scijentizam, pokret za umjetnički odgoj je nastojao da probudi svijest kod ljudi o važnosti umjetničkog odgoja i da tako naglasi važnost emocionalne komponente odgoja i obrazovanja. Kako je uz pomoć nauke i tehnike dobijao na moći, čovjek se sve više udaljavao od prirode kao jednog od najvažnijih faktora narodnog odgoja, što je uslovilo pojavu antropocentrizma kao dominantne društvene paradigme. Ishodišni ciljevi ove paradigme su rezultirali brojnim globalnim ekološkim katastrofama. Cilj rada je da problematizira mogućnosti uvođenja eko-art edukacije u školske kurikulume kao nove strategije učenja. Integracija umjetničkog odgoja u oblast ekološkog obrazovanja, omogućava razvijanje jedne nove ekološke kulture, koja tako dobija i jednu novu – etičku dimenziju. Eko-art edukacije su rastući diskurs savremenih umjetničkih pristupa u razvijanju ekološke kulture i kreativni odgovor na ekološko obrazovanje, koje svoje korijene nalazi u kognitivnim i pozitivističkim stremljenjima prirodnih nauka. Smatra se da se ovakvim strategijama učenja bolje razvija ekološka svijest, jer umjetnički odgoj poticajno djeluje na subjektivne orijentacije afektivnog učenja. Japanska haiku poezija je dobar primjer te prakse.

Ključne riječi: humana pedagogija, ekološka etika, eko-art edukacija, kreativnost, haiku poezija.

Uvod

Ne živimo u brižnom svijetu. Pod time mislim da ljudi ne prepoznaju vlastitu obvezu skrbi za Drugoga. Naše društvo ne samo da ne potiče brižnost već je sustavno zatire. (…) Za utjehu, moral je, baš kao i politika, umjetnost mogućeg, a ne samo onog postojećeg.

(Ritta Manning)

Reaktualizacija pojma i suštine estetike jedna je od brojnih tekovina postmoderne. Novo osluškivanje biti/esencije prirode donosi jedno novo poimanje i doživljaj umjetničkog senzibiliteta i tako otvara prostor za brojne mogućnosti savremenim pristupima umjetnosti i umjetničkih praksi. Umjetnost je možda još jedina u mogućnosti da se odupre „filozofskoj bolesti našeg doba – automatizaciji percepcije" (Kulenović, 1995: 175). Ruski formalisti su prvi upozoravali na to da „[...] umjetnost otežava svoju formu, čini je „hrapavom" i oćutljivom da bi zbunila svoje uživatelje izbacujući ih iz lagodna konzumentskog odnosa" (Biti, 1997: 248). Umjetnost navodi da se stvari vide drugačije, da se promijeni perspektiva od pukog prepoznavanja stvari do kojeg dolazi po inerciji u svakodnevnom životu do doživljavanja tih istih stvari. Kako navodi Kulenović (1995), ako je riječ „kuća" napisana na kineskom ili arapskom pismu, mi ćemo prvo uočiti njihovu ljepotu i neobičnost, a kasnije ćemo tražiti njihovo značenje. To je bit umjetnosti – *dezautomatizacija percepcije* (rus*. о*странение). Upravo nam ovaj pojam, koji je prvi put upotrijebio ruski formalista Viktor Šklovskij (**Виктор Борисович** Шкловский), može pomoći približavanju i boljem upoznavanju mogućnosti eko-art edukacije u kontekstu ekološkog odgoja i obrazovanja, koja upotrebljava iste postupke da bi izazvala određene perceptivne efekte – ponovno viđenje stvari oko sebe (naše prirodne okoline), a ne „površno" prepoznavanje. Ovakav jedan inovativan pristup provođenju ekološkog odgoja i obrazovanja, potekao iz krugova umjetničkih aktivista na polju ekologije, proširen dalje i kroz lekcije integrisan u školske kurikulume u američkim i kanadskim školama, pokazao je porast interesovanja učenika za zaštitu životne sredine i okoline u kojoj žive. Inkorporiranjem prirodnih materijala u kreativni proces ove edukacije, smještanjem časova u prirodno okruženje, odlascima u ustanove kulture u svojim mjestima kod učenika se razvijala fizička i afektivna veza sa lokalnim mjestom, što je otvorilo dalje mogućnosti za realizaciju preduzetničkog učenja na polju ekologije u bliskoj budućnosti.

Priroda kao faktor narodne pedagogije

Ekološka perspektiva je duboko integrisana u savremeni holistički princip odgoja i obrazovanja i često vidimo da se u praksi pojmovi ekološki i holistički izjednačavaju. Ako nam je poznato da se holistički pristupi u

obrazovanju temelje na iskustvima različitih pedagoških praksi i filozofskih pravaca, kojima je zajedničko to da nastoje strukturirati cjelovitu sliku, dolazimo do paralele sa narodnim odgojem, koji iz prirode crpi svoja znanja i umijeća. Za holističke edukatore posebno mjesto zauzima stav da je čovjek neodvojivi i strukturalni dio prirode (da je cjelina bitnija od dijelova, ali i neodvojiva od sume tih istih dijelova), tako da Millerov (1997) pojam „life-centered" možemo interpretirati kao svojevrsni *credo* holističkih edukatora ili kako navode Mahmoudi, Jafari, Nasrabadi i Liaghatdar (2012) tim se izrazom želi osvijestiti duhovna utemeljenost holističkog obrazovanja. Isti autori (Mahmoudi et al., 2012) navode Bergsonov „**élan vital** (franc.)/life force (eng.)" kao izvorni životni poriv (stalna djelatnost, apsolutna energija, temelj stvaralaštva, život), koji isto tako predstavlja dobru okosnicu svakog teorijskog problematiziranja holističke filozofije. Na razvojnome putu životnih oblika Bergson razlikuje stupnjeve životnog elana – instinkt, razum i intuiciju, gdje smatra da se samo intuicija oslobađa pritiska zbilje i slobodno prilazi svijetu i čovjeku. Smjestimo li Bergsonovo tumačenje „životne sile/energije/snage" u kontekst ekologije, možemo uočiti da je ta univerzalna kosmička sila i životna energija, koja pokreće sva živa bića, upravo priroda kao naš životni topos. Princip usklađenosti s prirodom kao temelju odgojnog djelovanja naglašavali su Komensky, Rousseau, Pestalozzi i Ušinski (Ушинский) u svojim djelima, gdje su isticali ulogu prirode na kasniji razvoj čovjekove ličnosti. Osim toga, značajan doprinos raspravi o estetici prirode daje i njemački filozof Immanuel Kant, koji povezuje estetiku i etiku, tvoreći ideju praktične filozofije u kojoj se zahtijeva da se *dobrota* i *lijepo* provode i ostvaruju u praksi. U svojim promišljanjima o filozofskim objektima (ljepoti, dobroti i istini) za Kanta estetika zauzima posebno sintetizirajuće mjesto u kojoj se spoznaja i etika uspješno pomiruju. Estetika prirode i umjetnička ljepota u istoj su ravni – umjetničko djelo je lijepo u onoj mjeri koliko se može približiti *mimesisu* prirodne ljepote, gdje se moralni osjećaj lijepog, izazvan promatranjem prirodne ljepote, približava etičkom sudu.

Princip usklađenosti sa prirodom i u savremenom obrazovnom sistemu treba da bude izvorište svake dalje radnje na izgradnji školskih kurikuluma (Tufekčić, 2012). Etnopedagogija posvećuje posebno mjesto izučavanju prirode, koja nije samo mjesto za igru, rad, druženje, nego je sav „tradicionalan način života određen prirodom našeg kraja", te „narodni pedagozi ne dopuštaju narušavanje ekologije ni u prirodi, ni u rodnoj kulturi" (ibidem, 2012: 73-74). Svaki poremećaj u prirodnoj ravnoteži može da se reflektuje na promjene u ponašanju djece, što govori u prilog tome koliko je narodna pedagogija vjerovala u moć prirode kao izvorišnom i odlučujućem faktoru, koji oblikuje ličnost djeteta. Narodni talenat je estetsku dimenziju prirode, koja ga okružuje, uspio pretočiti u narodnu književnost. Grčka riječ *oikos* označava kuću, stanište, dom, domaćinstvo iz koje je izveden termin ekologija od strane njemačkog biologa *Häckela 1866. godine. Iz istog korijena riječi izvedeni su izrazi ekologija i ekonomija. Možemo zaključiti da su umijeće upravljanja domaćinstvom i bavljenje ekologijom komplementarne vještine.* Međutim, zanimanje za

ekološke teme i problematiku čovjekove okoline postojalo je oduvijek i o tome su svoje mišljenje iznosili brojni filozofi, sociolozi i antropolozi, koji su zajedničkog mišljenjenja da je preduslov čovjekovog postojanja i opstanka u svijetu briga i rad na njegovom očuvanju.

Ekološka etika tradicijske kulture Istoka

U religiji, Budućnost je iza nas.

U umjetnosti, Sadašnjost je vječnost.

(K. Okakura)

Judeo-hrišćanska mediteranska kultura svojom vjerom u antropocentrizam puno manje njeguje odnos čuvanja/njegovanja prirode, nego kulture i filozofsko–religijski sistemi koji dolaze sa Istoka, npr. zen, budizam, taoizam i mahayana.

Također, ne treba zaboraviti utjecaj drevne Kine na razvoj ekološke etike, koja je na sebi svojstven način, u jednom religijsko–kontemplativnom doživljaju prirode, kasnije kroz sljedbenike Konfučijevog učenja, nalagala duboko poštovanje, vjeru u moć i utjecaj prirode na ljude. U kineskoj tradiciji se estetsko obrazovanje definiše kroz načine obrazovanja ljudi da slobodno izražavaju estetska osjećanja, njeguju svoj temperament i da putem estetike postignu sreću, zadovoljstvo i visok kvalitet života. Ne ulazeći u raspravu o razlozima zašto kulture sa Istoka više njeguju ekološku etiku, koja bi zahtijevala jednu studioznu i dubinsku analizu, zadržimo se samo na osnovnim odlikama ovih filozofskih i religijskih učenja, da bismo jasnije objasnili suštinu „istočnjačke veze" sa prirodom. Tako imamo filozofiju taoizma, koji je filozofija dominacije nad konfliktom, gdje se suprotstavljaju: šutnja/govor; ne–djelovanje/djelovanje; ne–akcija/akcija; odustajanje od borbe/ulazak u sukob, itd. Mahayana budizam zahtijeva određenu vrstu asketizma, koja ne znači potpuno odustajanje od „profanih strasti" ili njihovu anihilaciju, nego se ljudske strasti usmjeravaju ka opšteljudskim potrebama u skladu sa Buddhinim učenjem, koje stavlja znak jednakosti između milosrđa i znanja, vremena i vječnosti, identiteta i različitosti (šire: *Devidé*, 2003). Za kontekst našeg problematiziranja eko-art edukacije najvažnija je filozofija zen budizma, koji sintetizira taoizam i mahayana budizam. Zen je protkao svaku fazu kulturnog života u Japanu i nije se ograničavao samo na duhovnost naroda (Suzuki, 1964). Zen je način na koji se svijet doživljava i ta činjenica ga izdvaja od drugih filozofskih sistema, te ga čini značajnim impulsom za problematiziranje odnosa prema prirodi, koji njeguje ova filozofija. Zato je veoma bitno ekologiju problematizirati u kontekstu kulturalno i antropološki orijentisanog djelovanja, kojim se uspostavlja jedna moralna vertikala, odnosno, kojim se promovišu univerzalne humanističke vrijednosti i na taj način konstruiše nova paradigma ekološke etike. Čuveni primjer D.T. Suzukija u kojem poredi dva pjesnika (Tennysona i Bashōa)

najbolje dočarava dva svjetonazora, koji zastupaju Istok i Zapad. Pjesnik Zapada mora da ubere cvijet, da bi ga aktivno participirao, dok se pjesnik Istoka divi čudu prirode sa određene udaljenosti, koja mu omogućava da ga shvati na pravi način. Tako je *suzdržanost* osnovno osjećanje japanske haiku poezije, jer ste tada u mogućnosti da spram prirode budete učtivi i ponizni (ibidem, 2003). Biti egzaktan za Japance nije odlika lijepog i dobrog odgoja. Sve dosad navedeno predstavlja poželjan pedagoški okvir u koji želimo integrisati eko-art edukaciju i njene moguće potencijale. Ako model ponašanja prema prirodi koji nam dočarava čuveni haiku pjesnik Bash*ō* uspijemo prenijeti na učenike, smatramo da smo učinili prvi korak u odgoju „ekološki kompetentnog pojedinca" (Kundačina i Visković, 2016: 32). Smatramo da zapadnjačko suprotstavljanje i pokušaj dominacije nad prirodom uslovljavaju ekološke krize i katastrofe, kojima smo sve više svjedoci u posljednje vrijeme. S druge strane, naši susjedi sa Istoka nas uče da se sa prirodom treba živiti (učiti od nje, doživljavati njene ljepote, njegovati njene resurse, biti zahvalan za njene darove, itd.) i ne pokušavati ju pokoriti sebi.To se ostvaruje onog momenta kada stvorimo distancu prema njoj (kao pjesnik Istoka), a ne odnos posjedovanja.

Haiku se doima jednostavnim, jer se u samo tri stiha (5–7–5) nastoji sažeti doživljaj prirode. U samo sedamnaest slogova se nastoji kod čitatelja izazvati doživljaj proživljenog iskustva prirode, što ga čini izvorišnim impulsom senzibilizacije učenika za prirodu. Također, haiku je zanimljiv i u korelaciji sa nastavom matematike. Gotovo svaki Japanac umije da piše i redovno upražnjava majstorstvo pisanja haiku poezije. *Credo* haiku pjesnika se zasniva na relaciji *religija-priroda-poezija* (Blyth, 1961).Da bi se shvatila japanska estetika, potrebno je razumjeti tri koncepta japanske umjetnosti – *wabi, sabi i suki*.

Wabi je rustikalna ljepota, koja se može pronaći u drvetu bambusa, kamenu, glini, slamčici, kapljici vode, itd. *Sabi* predstavlja ljepotu patine, koju protok vremena nosi sa sobom. *Suki* je suptilna ljepota i gracioznost, koju pronalazimo u nekonvencionalnim oblicima. Osjetljivost za prirodne pojave Japanci izražavaju i različitim riječima za istu pojavu, ali u njenim različitim pojavnim oblicima. Japanci imaju blizu 10 različitih riječi, da bi prikazali kišu. Japanski jezik bogato nijansira riječima određenu atmosferu ili doživljaj nečeg, posebno kretanja u prirodi, što samo potvrđuje tu istančanost u osjećanjima i doživljavanju prirodne okoline, koja se u Japanu njeguje od najranije dobi kroz učenje i prakticiranje umjetnosti. Pomenimo tradicionalnu japansku ikebanu sa njenim brojnim školama i japanske vrtove, koje svaki Japanac uzgaja i njeguje kao svakodnevno „prakticiranje" poštovanja prema svojoj prirodnoj okolini. U njima se najbolje može sagledati ta neodvojivost između umjetnosti i prirode, prirode i lijepog i života generalno. Bilo o kakvom umjetničkom doživljaju da je riječ (aktivnom/pasivnom; kreativnom/perceptivnom), treba uočiti da je doživljaj lijepog u prirodi dostupan svakom u Japanu, a ne samo „odabranima". To šalje jednu jasnu i duboku poruku da umjetnost treba da je oslobođena klasnih razlika, odnosno da svaki čovjek bez obzira na svoje

porijeklo, status u društvu, materijalno stanje ili psihofizičke sposobnosti ima pravo na „svoju" ljepotu, bilo da posmatra smjenu godišnjeg doba, pravi ikebanu, uzgaja vrt, pije čaj pod stablom trešnjinog cvijeta ili jednostavno uživa u kiši. Ne treba izostaviti i vizuelnu umjetnost, koju kulture sa Istoka njeguju. Većina haiku pjesnika su i slikari. Od najranijeg vremena se kod djece razvija vizuelna pismenost kao prijelazna vještina koja vodi do visokog stupnja ekološke i umjetničke osviještenosti u kontekstu prirodnog okruženja.

Osnove eko-art edukacije

Spiral Jetty (Robert Smithson, 1970), skulptura od blata, kristala soli i bazaltnih stijena, kojom se tematizira drevna ljudska veza sa prirodom, napravljena u blizini Rozel Pointa (država Utah, SAD) na ivici jezera Great Salt Lake, inspirisala je mnoge druge umjetnike da se pridruže eko-art pokretu. Deceniju kasnije se u Njemačkoj udružuju građani Kassela i zajedno sa umjetnikom Josephom Beuysom rade na projektu „7000 Oaks", kojim žele skrenuti pažnju na potrebu zajedništva sa prirodom – načinom kreativne interakcije. Američki umjetnik Mel Chin nastoji omogućiti interakciju nauke i umjetnosti kroz svoja djela, na takav način da njegova umjetnička djela oslobađaju potencijal da edukuju iz oblasti prirodnih nauka. Naime, u saradnji sa agronomom, ispituje tehniku fitoremedijacije kao alternativne metode, koje koriste biljke za uklanjanje polutanata iz kontaminiranih voda, zemljišta i vazduha. Britanski umjetnik Andy Goldsworthy traži inspiraciju u korištenju prirodnih materijala, koje potom „vraća prirodi" u njihovo prirodno okruženje/stanje – led u vodu, grančicu u krošnju drveta, kamenje na planinu, itd. Njujorčanka Mierle Laderman-Ukeles svoj postupak „začudnosti/oneobičavanja" vrši na taj način da kod primatelja umjetničke poruke nastoji osvijestiti konzumerizam modernog čovjeka i posljedice te osobine. Kao što je Bodler (*Charles* Pierre *Baudelaire)* u svojoj čuvenoj zbirci „Cvijeće zla" (Les Fleurs du mal, 1857) na/u smeću „pronalazio" poeziju, tako i ova moderna američka umjetnica nastoji uprizorenjem smeća, potaknuti ljude da osvijeste načine odlaganja smeća i njegovog učinka na zdravlje ljudi. Eko-art edukacija postoji već decenijama u krugovima aktivističkih umjetnika koji žive na prostorima Sjedinjenih Američkih Država. Njihov angažman na polju umjetničkog izraza i zabrinutosti za ekološke probleme, ostavili su neizbrisiv trag na brojne poštovatelje njihovog rada, ali i šire. Umjetnici koji slove za najpoznatije u svjetskim umjetničkim krugovima kao promotori umjetnosti i ekologije su: Mierle Laderman-Ukeles, Joseph Beuys, Mel Chin, Agnes Denes, Dominique Mazeaud, Andy Goldsworthy, Lynne Hull, Mel Chin, Newton Harrison, Chris Jordan, Alan Sonfist i Hamish Fulton. Neke od zajedničkih vrijednosti, koje zagovaraju eko-art edukatori bile bi: svijest o tome da smo svi članovi povezane zajednice; projektovanje sistema održivosti „danas za sutra"; primjena ekoloških znanja u korist dobrobiti ljudskih zajednica; rad na socijalnoj

i ekološkoj pravdi za sve ljude; razumijevanje društvene i biološke raznolikosti koja nas okružuje; stvaranje mreže odnosa i saradnje među ljudima i premoštavanje jaza između teorije i prakse našeg djelovanja spram prirodne okoline. Ovdje možemo napraviti paralelu sa principima održivog razvoja, koji su gotovo istovjetni teorijskim postavkama eko-art edukacije. Tako znamo da je održivi razvoj orijentisan na budućnost kvaliteta života svih ljudi, gdje se nastoje pomiriti pragmatična stajališta sa etičkim principima – kvalitet i sigurnost životnog puta sa univerzalnim ethosom. Principi održivog razvoja (princip harmonije sa prirodom, princip „humane ekonomije" i upotrebe resursa, socijalna pravednost, kulturalni identitet u kontekstu globalnih tokova i zajednički rad na prosperitetu) predstavljaju jedan novi pravac i stremljenje multinacionalnih kompanija i Svjetske banke, gdje se uspostavljaju novi modaliteti stavljanja svih raspoloživih resursa i kapaciteta u cilju iznalaženja načina da se sačuvaju prirodni resursi „danas za sutra" za sve generacije koje dolaze.

U novije vrijeme se eko-art koncept infiltrira u nastavni proces, ulazi polako u učionice zajedno sa kreativnim nastavnicima i inspiriše sve njene sudionike da koriste umjetnost za istraživanje ekoloških koncepata. Inovativna strategija izučavanja umjetnosti daje subjektivnu dimenziju ekološkom obrazovanju, povećava moć i relevantnost ekološke edukacije, uspješno pomiruje umjetnost i studije o životnoj sredini, tako da na taj način ojačava djelovanje obje domene. Kako navodi Nenad Suzić (Suzić, 2014: 113), pedagogija je tokom 20. vijeka zanemarivala emocionalni odgoj u korist drugih pet područja odgoja, objašnjavajući dalje da će jedna od najbitnijih kompetencija za život u 21.vijeku upravo biti vezana za naše emocije. Sposobnost da se radujemo sreći drugih ljudi (Royzman & Rozin, 2006) ili simedonijske orijentacije u svjetonazoru i ponašanju ljudi, koje ističe Suzić kao jednu od 4 najznačajnije i najpotrebnije kompetencije modernog vremena – „[...] kao podrška, kao pomoć i kao radovanje sreći drugih ljudi" (Suzić, 2014: 115), predstavlja bitnu odrednicu koja govori u prilog našem viđenju umjetničkog odgoja i obrazovanja. Razlozi zanemarivanja umjetničkog odgoja i obrazovanja potiču od stereotipa koji se konstruiše o njemu, pri čemu se marginalizira, zapostavlja u korist mišljenja da nije zasnovano na kurikulumu, da mu nedostaju empirijski dokazi, da je proizvoljno i previše sklono improvizaciji bez teorijskog uporišta, te da se umjetnici često oslanjaju na talenat, manje na znanje. Međutim, zaboravlja se jedna bitna odrednica umjetničkog obrazovanja (gotovo konstantna tokom njene istorije), a to je da umjetnost baštini ishodišne ciljeve moralnog odgoja i obrazovanja. Tako je tradicionalna umjetnička edukacija izjednačavala emocije izazvane impresijom o umjetničkom djelu sa etičkim osjećanjem, što je u konačnici trebalo da oplemenjuje i spoznajno djeluje na recepijenta umjetničkog djela.

Mjesto eko-art edukacije u strukturisanju školskog kurikuluma

Interdisciplinarni i holistički pristup, koji zahtijeva ekološki odgoj i obrazovanje u vremenu najvećih ekoloških potresa i kriza, nalažu „[...] didaktički pristup koji bi poticao različite oblike iskustvenog učenja, multi metodično učenje; poticanje stvaranja vrijednosnih kriterija i stavova; nastavu koja se zasniva na rješavanju problema, a razvija kritičko i stvaralačko mišljenje; poticanje odgovornosti prema sebi, prirodnoj i socijalnoj okolini; razvijanje donošenja odluka; spremnost razumijevanja globalnog i djelovanje na lokalnoj razini" (Jukić, 2011: 280). Implementacija održivog razvoja predstavlja veliki izazov za naučne radnike i stručnjake raznih profila, te kao takav zahtijeva nove ideje, praktične pristupe i ekonomične realizacije. Kreativni aspekt odgoja i obrazovanja predmet je brojnih interesovanja naučnih krugova i edukacijskih praktičara. Potreba zauzimanja kreativnog stava prema neprekidnim promjenama u svijetu i znanju kao generatoru tih promjena, nalaže potrebu osmišljavanja kreativnih obrazovnih strategija učenja, kojim bismo približili aktuelne životne teme učenicima i podsticajno djelovali na kognitivnu, afektivnu i konativnu dimenziju svijesti o okolini u kojoj živimo. Smatramo da je eko-art edukacija kao rastući diskurs umjetničkih i ekoloških tendencija u odgoju i obrazovanju u zadnjim decenijama pokazala dobre rezultate u praksi, motivirajući učenike na sadržajniji, aktivniji i svjesniji odnos prema svojoj okolini.

Humanistička psihologija navodi tri bitne karakteristike svog pristupa: (1) vjerovanje kako je ponašanje nekog čovjeka moguće razumjeti u kontekstu onoga kako on razumije svijet oko sebe, (2) ljudi biraju i odlučuju o svom ponašanju na osnovu subjektivnih procjena konteksta situacije, čime dokazuju da su slobodni i (3) ponašanje ljudi je smisleno, tačnije uslovljeno je vrijedonosnim procjenama akcije i iskustvima (Glassman & Hadad, 2009). Međutim, problem i jaz nastaju onog trenutka kada pokušamo kontekstualizirati ono što ljudi misle da bi trebali činiti i njihovog stvarnog djelovanja u svijetu u kojem obitavaju. Jedan od osnivača koncepta ekološke pismenosti, Capra (2005), definiše ju kao sposobnost stvaranja sistema mišljenja koji bi predstavljali alternativu zapadnjačkoj „strogoj" naučnoj metodi proučavanja materije. Potreba mijenjanja ugla posmatranja stvarnosti oko sebe, treba da se odvija na sljedećim relacijama: dio – cjelina; kvantitet – kvalitet; analiza – sinteza; sadržaj – odnos – struktura, itd. Tako bi ekološka pismenost predstavljala „novu obrazovnu paradigmu, koja kombinira holizam, sustavno razmišljanje, održivost i kompleksnost zbog koje takav sveobuhvatni pristup dovodi do temelja za integrirani pristup u rješavanju ekoloških problema" (Jukić, 2011: 273). Bahor (2009) navodi da je razvijanje ekološke pismenosti kao nove obrazovne paradigme u 21. vijeku, jedno od mogućih rješenja za postojeće nedosljednosti dosadašnjeg ekološkog obrazovanja u školama. Naime, antropocentrična vizura stvarnosti nas udaljava od vrijednosti kojima nas uče religija, moral

i etika, stoga se moramo okrenuti prema pronalascima novih metoda i strategija učenja, kojima bismo kroz univerzalne humanističke vrijednosti promovisali ekološku kulturu i razvijali koncept ekološke pedagogije, koji bi bio otvoren za nove pristupe u praksi. Uviđajući kompleksnost i širinu ove problematike, mišljenja smo da ekološki odgoj i obrazovanje ne treba da budu predmet proučavanja samo prirodnih naučnih disciplina. Zato se u edukativnoj praksi sve više nastoje osmisliti što bolji pedagoški pristupi ekološkom odgoju i obrazovanju. Umjetničko obrazovanje u kontekstu ekološkog obrazovanja omogućava samorefleksiju, može da animira i iskoristi sve ljudske potencijale, doprinoseći kvalitetnijem i smislenijem životu. Eko-art edukacija na kreativan i inovativan način njeguje filozofiju dubokog poštovanja prema planeti Zemlji i njenim stanovnicima, integriše znanja, vještine i vrijednosti iz pedagogije, vizuelnih, ekoloških i umjetničkih edukacija, tako da se kod učenika u najranijem periodu njeguje svijest o (samo)poštovanju, poštovanju zajednice, različitosti svijeta oko sebe i u konačnici – planete Zemlje. To je snažna poruka za sve učenike, koji na taj način jačaju ekološke kompetencije i razvijaju ekološko preduzetništvo u najranijoj dobi. Praksa je pokazala da se na umjetnički način dosegao određeni broj poštovalaca ekologije, do kojih naučni radnici i stručnjaci iz prirodnih nauka nisu uspjeli. Stručnjaci iz oblasti ekološkog obrazovanja u svijetu (Orr, 1992; Orr, 1994; Gradle, 2007; Graham, 2007; Inwood, 2010) naglašavaju da je primarni cilj ekološke pismenosti „povezivanje glave, ruku i srca", a postmodernističke ideje o umjetnosti omogućavaju njenim praktičarima i konzumentima da objedinjuju fizičke, emocionalne i duhovne veze sa prirodnom sredinom u kojoj žive. Tako se od najranijeg uzrasta kod djece razvijaju kulture aktivizma i volonterizma za životnu sredinu, podstiče razvoj kreativnosti i najšire – njeguje se kultura zajedništva i cjeline. Kao konstrukt ekološkog znanja, ekološke informisanosti, ekoloških vrijednosnih orijentacija i ličnog zadovoljstva kao predikatora aktivnosti (Kundačina, 1998), ekološka kultura pojedinaca pretpostavlja postojanje određene ekološke osviještenosti pojedinaca i njeno razvijanje kod učenika traži „otvoreni konstruktivistički kurikulum i nove strategije učenja" (Kundačina i Visković, 2016: 32). Također, predstavlja dio opšte kulture kao sistem mišljenja i djelovanja društvene grupe/kolektiva prema prirodnoj sredini u kojoj živi. Praveći otklon od tradicionalnog kurikuluma i njegove stroge određenosti i nefleksibilnosti, savremeni školski kurikulum bi se trebao konstruisati vođen zajedničkom idejom svjetskog ethosa, pod kojom skladno djeluju: (1) učenje zajedničkom životu; (2) učenje razumijevanja različitih kultura; (3) učenje i življenje univerzalnih humanističkih vrijednosti; (4) etička dimenzija u poslovanju i (5) promovisanje interkulturalnog učenja. Veoma je važno da se vodi računa o pedagoškom ethosu jedne škole, koji čini „saglasje pedagoške urođene temeljne strukture, pedagoški takt, vodeći uzorak i kultura događanja" (Jurić, 2007: 256). Pedagoški ethos je implicitan, ne vidimo ga, ali se on može osjetiti u svakoj školi kao „individualni kod" po kojem je ta škola prepoznatljiva u odnosu na sve druge. Razvijanje školskog kurikuluma je zahtijevan, kompleksan

i dugotrajan proces, gdje se trebaju naglasiti određena načela (Young, 1999): transformacijski koncept znanja, usmjerenost na stvaranje novih znanja, transmisija znanja i funkcionalnost znanja. Alba i sur. (2000) predlažu 5 odgojno–obrazovnih strategija za buduće kreatore školskih kurikuluma, koje bi obuhvatale sljedeće: (1) ekonomsku paradigmu; (2) „deep ecology" paradigmu; (3) pedagoški pristup; (4) paradigmu menadžmenta resursa i (5) ekološko-razvojnu paradigmu. Učenicima se na njima prijemčiv i prihvatljiv način trebaju osmišljavati sadržaji ekološkog odgoja i obrazovanja i pokušati naći balans između prirodnih i društvenih nauka i njihovih metoda u proučavanju ove problematike, da bismo izbjegli zamku proizvodnje tehnokratske paradigme modernog doba.

Umjesto zaključka

Svijet (post)moderne i dalje zadržava modernu logiku antropocentrizma, koja ne vodi brigu o moralnim i etičkim načelima problema života i njegove perspektive (Cifrić, 2006). Tragom tradicijskog pogleda na umjetničko obrazovanje, shvaćenog kao svojevrsnog „moralnog propovijednika" etičkih načela, nastojali smo da prikažemo savremene pristupe umjetničkih vizija u kontekstu bioetičkog i ekološkog diskursa, tačnije rastući diskurs eko-art edukacije, koji se u novije vrijeme praktikuje i u učionicama. Kao takav sintetizira aktivistički potencijal umjetnika, koji na kreativan način nastoje podijeliti sa recepijentima svojih djela zabrinutost za pitanje životne sredine i prenijeti im individualni senzibilitet za estetiku prirode. Bilo da se ovakva vrsta edukacije njeguje na otvorenim prostorima – prirodi, galeriji, biblioteci ili muzeju, za učenike otvara tri bitne mogućnosti – *kontakt, komunikaciju* i *dijalog*, omogućava cjelovitost praktične djelatnosti, integriše znanja prirodnih i društvenih nauka i tako „briše" striktnu granici između njih. Interdisciplinarni karakter eko-art edukacije omogućava razvijanje jedne ekološke etike, koja bi bila nadgradnja na postojeću ekološku pismenost, kojom bi promovisali svjetski ethos poštovanja i ljubavi prema prirodi, premoštavanje granica među disciplinama, rasama, polovima, drugim kulturama i narodima, te razvijali principe usklađenosti i harmonije sa prirodom, bez čega nema odgoja zdrave ličnosti. Akcenat je na motivaciji učenika da razmišljaju o pitanjima životne sredine, da aktivno participiraju i da zajedno rade na izgradnji jedne nove ekološke kulture življenja – „danas za sutra", za sebe i druge.

Literatura

1. Alba, A., Gonzales-Gaudiano, E., Lankshear, C., Peters, M. (2000). *Curriculum in the Postmodern Condition*. New York: P. L. Publishing.
2. Bahor, M. (2009). Ekološka pismenost. U: S. Gaber (ur.), *Za manj negotovosti*. Ljubljana: pedagoški fakultet.
3. Biti, V. (1997). *Pojmovnik suvremene književne teorije*. Zagreb: Matica hrvatska.
4. Blyth, R. H. (1961). *Japanese Humour*. Tokyo: JTB.
5. Capra, F. (2005). Speaking Nature's language: Principles for Sustainability. In M.K. Stone, Z. Barlow (Eds.), *Ecological Literacy – Educating Our Children for a Sustainable World*. San Francisko: S.C. Books.
6. Cifrić, I. (2006). Odnos prema životu. Kontekst biocentrične orijentacije. *Socijalna ekologija*: časopis za ekološku misao i sociologijska istraživanja *okoline*, 15(1-2), 43-79.
7. *Devidé, V. (2003). Japanska haiku poezija i njen kulturnopovijesni okvir. Zagreb: Zagrebačka naklada.*
8. *Glassman, William E., Hadad, Marilyn (2009). Approaches to Psychology (5.Ed.). Maidenhead: Open University Press/McGraw-Hill Education.*
9. Gradle, S. (2007). Ecology of place: Art education in a relational world. *Studies in arteducation*, 48(4),392-411.
10. Graham, M. (2007). Art, ecology, and art education: Locating art education in a critical place-basedpedagogy. *Studies in art education*, 48(4), 375-391.
11. Inwood, H. (2010). Shades of green: Growing environmentalism and sustainability in art education. *Art Education*, 63(6), 33-38.
12. Jukić, R. (2011). Ekološko pitanje kao odgojno-obrazovna potreba. *Socijalna ekologija*: časopis za ekološku misao i sociologijska istraživanja okoline 20(3). Dostupno na: hrcak. srce.hr/file/111893. Očitano 09.10.2017.
13. Jurić, V. (2007). Kurikulum suvremene škole.U: Previšić, V. (ur.),*Kurikulum: teorije*, *metodologija, sadržaj, struktura* (253-308). Školska knjiga: Zagreb.
14. Kulenović, T. (1995). *Rezime*. Sarajevo: Međunarodni centar za mir.
15. Kundačina, M. (1998). *Faktori osposobljavanja učenika u zaštiti životne sredine*. Užice: Učiteljski fakultet.
16. Kundačina, M., Visković, I. (2016). *Ekološke kompetencije kao novakultura učenja*. U: Inovacije u nastavi, XXIX, 32-40. doi: 10.5937/inovacije1604032K.
17. Mahmoudi, S., Jafari, E., Nasrabadi, H. A., Liaghatdar, M. J. (2012). Holistic Education: An Approach for 21 Century. *International Education Studies*. Dostupno na:www.ccsenet.org/ies.Očitano 09.10.2017.

18. Miller, Ron (1997). *What Are Schools For*? *Holistic Education in American Culture* (3. Ed.). Brandon, VT: Holistic Education Press.
19. Orr, D. W. (1992). *Ecological Literacy: Education and the Transition to a Postmodern World*.Albany: State University of New York Press.
20. Orr, D. W. (1994). *Earth in Mind: On Education, Environment and the Human Prospect*. Washington: Island Press.
21. Royzman, B. E., Rozin, P. (2006). Limits of shymedonia: The differential role of prior emotional attachment in sympathy amd sympathetijoy. *Emotion*, 6(1), 82–93. doi: 10.1037/1528-3542.6.1.82
22. Suzić, N. (2014). Kompetencije za život u 21. stoljeću i školski ciljevi učenika. *Pedagogijska istraživanja*, 11(1), 111-122. Dostupno na https://hrcak.srce.hr/pedagogijska-istrazivanja. Očitano 12.10.2017.
23. Suzuki, D.T. (1964). *An Introduction to Zen Buddhism*. New York: Grove.
24. Tufekčić, A. (2012). *Osnovi etnopedagogije*. Sarajevo. Dobra knjiga:Centar za napredne studije.
25. Young, M. (1999). Knowledge, Learning and Curriculum of the Future. *British EducationalResearch Journal*, 25(4), 463-477. doi: 10.1080/0141192990250404.

EKO-ART EDUCATION IN THE FUNCTION OF DEVELOPING ECOLOGICAL CULTURE IN SCHOOL

Summary

The educational ideal of ancient Greece was the development of aesthetic sensitivity, which would have an impact on the ethical dimension of personality. The ancient Greeks raised their children in interaction with two tendencies – beauty and goodness (kalokagathíā, "nobility, goodness"), whose sources were found in various types of art. From the time he appeared in the 19th century as a reaction to the emphasized intellectualism and scientism, the movement for artistic education sought to change the awareness of people about the importance of artistic education and thus emphasize the importance of the emotional component of education. With the help of science and technique man received the power that divided him form the nature as one of the most important factors of folk education, which conditioned the emergence of anthropocentrism as the dominant social paradigm. The outcome of this paradigm has resulted in numerous global ecological disasters.The aim of the paper is to problematize the possibilities of introducing eco-art education into school curricula as newlearning strategies. The integration of artistic education into the field of ecological education enables the development of a new

ecological culture, which thus acquires a new, ethical dimension. Eco-art education is a growing discourse of contemporary artistic approaches to developing an ecological culture and a creative response to ecological education, which places its roots in the cognitive and positivistic strivings of natural sciences. It is believed that such learning strategies are better developed by ecological awareness, because artistic education stimulates the subjective orientation of affective learning. Japanese haiku poetry is a good example of this praktice.

Keywords:human pedagogy, ecological ethics, eco-art education, creativity, haiku poetry.

Timka Omanović

STID KAO USUD HASANAGINICE

Sažetak

U bosanskohercegovačkoj književnosti posebno mjesto zauzima narodna balada *Hasanaginica* koju je 1774. godine prvi put zabilježio Alberto Fortis i uvrstio u svoj putopis „Putovanje po Dalmaciji". Potresna drama o plemenitoj ženi i majci, kojoj muž zapovijeda da ga ne čeka kod kuće, rastavljajući je time od djece, brat koji je na silu udaje, te njezina smrt u sceni oproštaja i darivanja djece – tema je burnih rasprava koje ne prestaju ni danas. Ni o jednom djelu naše književnosti nije se toliko pisalo, nije se toliko različitih stavova izreklo i niti jedno drugo djelo nije bilo toliko inspirativno da se nadgrađuje drugim umjetničkim formama. A njenoj ljepoti i tajni ništa nije oduzeto. Misterija je gotovo sve: motivisanost nekih postupaka likova, vrijeme nastanka, historijska utemeljenost ličnosti balade, mjesto nastanka, autorstvo oko kojeg se otimaju nacinalne književnosti, srpska i hrvatska u zajedničkom poricanju bošnjačke. Ali, to je već neka druga tema.

U osnovi balade se nalazi stid kao usud Hasanaginice kojem se pridaje velika važnost. Taj stid mnogi književni kritičari tumače kao stid begovice koja je udana za agu, koji je nižeg društvenog staleža od nje. Međutim, ne treba zanemariti ni stid koji proizilazi iz patrijarhalnog društva, stid žene prema muškarcu. U svakom slučaju o kojoj god vrsti stida da je riječ, Hasanaginica svakako ima tragičan kraj kao posljedicu tog stida.

Ključne riječi: Hasanaginica, balada, motivacija, dramski motivi, interpretacija, stid, tragedija, tragična krivnja, dramatizacija.

1. UVOD

Među najljepše tvorevine usmenog narodnog stvaralaštva spadaju balade. One pjevaju o tragičnim stranama ljudskog života. Odlikuju se izrazito dramskim načinom obrade motiva. Po svojoj definiciji balada je relativno kraća pjesma u kojoj su zastupljeni elementi lirskog, epskog i dramskog izraza. Fabula se kazuje u trećem licu, postupci likova uvjetovani su snažnim emocijama, dok se dramski karakter balade ogleda u dijalozima i monolozima koji otkrivaju sukobe i strasti junaka. Psihološki i moralni sukobi na relaciji pojedinac – porodica, pojedinac – društvo i njegove norme, etičke krajnosti i njihovo razrješenje, te moralna pobjeda i društveni heroizam u porazu pojedinca, suštinske su karakteristike sadržaja balade.

Kada je u pitanju bošnjačka balada ona je najčešće oblikovana epskim desetercem, a tematizira odnos pojedinca i porodice. Studiozni istraživač bošnjačke balade Munib Maglajlić dao je i njenu definiciju određujući je kao pjesmu tragične intoniranosti ili „susreta sa smrću".

> „Najstariji zapisi bošnjačke balade nalaze se u tzv. Erlangenskom rukopisu, zbirci pjesama koje su bilježene oko 1720. godine. Kako se o ličnosti autora ovog zbornika ne zna ništa pouzdano, kao ni okolnosti pod kojima su pjesme bilježene – ne zna se ništa ni o putu koji su bošnjačke balade prešle do konačnog zapisivanja u rukopisu koji je pronađen u Univerzitetskoj biblioteci njemačkog grada Erlangena."[1]

Na isto tako tajanstven i do danas nerazjašnjen način našla se u knjizi *Viaggio in Dalmazia* talijanskog putopisca, sveštenika i filologa Alberta Fortisa 1774. godine najglasovitija bošnjačka balada *Hasanaginica* koju je autor nazvao „XALOSTNA PJESANZA PLEMENITE ASAN – AGHINIZE". Balada *Hasanaginica* zabilježena je tada kao „morlačka"[2] pjesma, a Fortis je štampao i njen original i prijevod na talijanskom jeziku.

Zaista, bio je to izuzetan događaj na evropskoj književnoj sceni. Veliki njemački pjesnik Gete, oduševljen *Hasanaginicom*, skrenut će pažnju svjetske javnosti na usmene južnoslavenske književnosti uopšte i prvi će je prevesti na njemački jezik. Od tada zanimanje za ovu pjesmu ne prestaje. Da je *Hasanaginica* doživjela svjetsku slavu govori i podatak da je prevedena na preko 150 jezika, da je zainteresovala, između ostalih, Bajrona, Puškina, Ljermontova, Grima, Valtera Skota, Adama Mickijevicza... Bez sumnje, riječ je o djelu o kome se najviše pisalo. Samo

1 Munib Maglajlić, *Usmena balada Bošnjaka* (Sarajevo: Preporod, 1995), 10.
2 Morlaci, jedan od naziva za Vlahe iz zemalja u zaleđu jadranske obale; potiče iz grčkog jezika i prvobitno je značio Crni Vlasi (Popularna enciklopedija 1976, 733).

na engleski jezik prevedena je na 16 načina.

> „Balada o Hasanaginici bila je prvi autentični pjesnički zvuk usmene poezije koji je široko i duboko odjeknuo. Mimo ove pjesme prošao je malo ko ćutke i ravnodušno, od lingvista do pjesnika, pa je i literatura o njoj bogata i razgranata. Tim opštim i živim interesovanjem koje traje do danas Hasanaginica potvrđuje i svoju ljepotu i svoju tajnu."3

Ljepota ove balade i njena duboka psihološka iznijansiranost, te zagonetnost potakla su i nadahnula i mnoge dramske pjesnike da kroz dramu pokušaju rasvijetliti njenu tajnu i magiju. Ogrizović, Šantić, Isaković, Đurić, Alispahić, svako na svoj jedinstven način umjetnošću je odgovarao na umjetnost – pa se tako stvarala „pjesma nad pjesmama"... a pitanja su i dalje ostala bez konačnog odgovora.

> „Isaković nije mogao, kao ni mnogi prije njega, da odoli njenoj izuzetnoj pjesničkoj ljepoti, ali i njenim tajnama i njenoj zagonetnosti (nalik na Đokondin osmijeh), pokušavajući da u vlastitom dramskom viđenju odgonetne ne samo viši smisao ove balade, već i vlastito htijenje, razumijevanje i voljenje, podstaknuto zanesenošću nad njenom historijskom i književnom zbiljom. Po mišljenju Isakovića Hasanaginica će inspirisati svaku generaciju, ali ni jedna neće biti zadovoljna onim što je prethodna napisala."4

Tuzlanski književnik Nijaz Alispahić priredio je prvu opernu obradu balade *Hasanaginica*, kao i dramu, insistirajući na pitanju ZAŠTO, koje je ključ drame, opere i narodne pjesme, ali pitanje bez odgovora sa kojim se i danas suočavamo. Snažna privlačnost balade *Hasanaginica* traje i danas, ona je stalno izvorište ne samo mogućih tumačenja njene tajne i ljepote, nego i umjetničkih ostvarenja u drami, operi, baletu, ali i u drugim medijima. Beogradski slikar i reditelj Miodrag Popović napravio je njenu filmsku adaptaciju.

Privlačnost Hasanaginice ogleda se, između ostalog, i u motivu stida koji je ujedno i osnovno obilježje u baladi. U baladi su zastupljene tri vrste stida:

1. Hasanaginicin stid da posjeti muža u zelenoj gori
2. stid da se vrati majci i ostavi petero djece
3. stid ponovne udaje kroz nedjelju dana

3 Hatidža Krnjević, *Bošnjačka književnost u književnoj kritici, knjiga II*, priredili Đenana Buturović i Munib Maglajlić (Sarajevo: Alef, 1998), 272.

4 Josip Lešić, *Bošnjačka književnost u književnoj kritici, knjiga V,* priredila Gordana Muzaferija (Sarajevo: Alef, 1998), 404.

O bilo kojoj vrsti stida da je riječ, svaki se vezuje za islamsku tradiciju koja je obuhvatala vrijeme i prostor u kojem je *Hasanaginica* nastala.

2. STID KAO USUD HASANAGINICE

Već više od dva stoljeća traje zanimanje za najljepšu bošnjačku baladu *Hasanaginica*. Mnogi umjetnici, književni teoretičari i kritičari ukrstili su pera pokušavajući dati odgovore na mnoga pitanja koja je pjesma postavila. U namjeri da se izađe iz labirinta i mnoštva interpretacija, te pronađe vlastiti put razumijevanja balade, nastao je ovaj rad. Čovjek je tajna, zatvorena knjiga.

Lokalna obilježja čine jedno od glavnih odlika bošnjačke balade, pa je tako i *Hasanaginica* primjer izrazito lokalne balade. Njena radnja je smještena u kontekst historijskih zbivanja 17. stoljeća i u kontekst govornog jezika tog doba na prostoru Imotske krajine. Istraživači balade tragali su za historijskom potvrdom o ličnostima u njoj. Međutim, i da su historijski potvrđene ličnosti Hasan-age Arapovića, bega Pintorovića i njegove sestre, te priča o njihovoj tragičnoj sudbini, ne bi se intrigantnost ove pjesme time umanjila. Ono što je vrijeme izbrisalo, nadomjestila je legenda o njima, legenda o stradanju plemenite žene i majke.

Svojim osnovnim motivom balada *Hasanaginica* jedinstvena je u našoj književnosti. U njoj je opjevana tragična sudbina plemenite žene, čije je stradanje izazvano tragičnim nesporazumom među supružnicima. Ne shvativši stid svoje ljube, koji je sprečava da ga ranjenog obiđe, Hasan-aga joj naređuje da ga ne čeka u dvoru što izaziva veliki potres u njenoj duši.

> „Kakav je odnos balade o kobnom puštanju ljube Hasan-agine prema događaju koji je – po svemu sudeći - opjevala, ostalo je do danas tajna, kao što je tajnovito i mnogo šta drugo što stoji u vezi sa ovom izuzetnom pjesmom.“[5]

Siže balade je vrlo jednostavan. Hasan-aga vraća ženu „majci unatrage“ jer ga ranjenog nije došla posjetiti. Uvrijeđeni brat, beg Pintorović vodi sestru u roditeljski dom, na silu je otrgnuvši od najmlađeg djeteta u bešici. Ubrzo poslije toga udaje je za imotskog kadiju, žureći se osvetiti agi i ne mareći za sestrino preklinjanje da je ne udaje. Brat raspolaže njenom sudbinom po svojoj volji. Ona umire dok se sa svadbenom povorkom zaustavlja pred nekadašnjim domom da se oprosti sa svojom djecom,

5 Munib Maglajlić, *Usmena balada Bošnjaka* (Sarajevo: Preporod, 1995), 55.

zbog uvredljivih Hasan-aginih riječi koje pogađaju njeno majčinstvo.

Izuzetno snažno, balada djeluje na čitaoca. Motiv u njoj je obrađen jednostavno, plastično i jezgrovito. Pažljivo odabrane pojedinosti naprosto plijene, a komentari i objašnjenja su izostali. Narodni pjevač ne ulazi dublje u objašnjenje razloga pojedinih postupaka.

Hasanaginica ima izrazito dramsku strukturu, čiju cjelinu čini splet motiva: motiv stida, motiv nesporazuma, straha, nepravedno razvedene žene, motiv majke rastavljene od djece, motiv nasilne udaje, ponovnog susreta sa djecom i motiv smrti.

Najvažniji motiv po pitanju dramatike *Hasanaginice* je motiv stida.

„...on boluje u ranama ljutim.

Oblaze ga mati i sestrica,

a ljubovca od stida ne mogla".[6]

Bez ovog motiva ne bi bilo ni sukoba, ni motivacije događaja, ni zagonetnosti, a ni tajne koju pjesma sadržava. O motivu stida mnogo se raspravljalo, i danas se vodi žestoka polemika, a vjerujem da ni budućnost neće donijeti konačan odgovor. Po definiciji tragični junak strada zato što se bori za svoje uzvišene ideale, i u toj borbi, svjesno ili nesvjesno, povrijeđuje zakone na kojima počiva svijet ili društvo, te tako biva kažnjen svojom propašću. Ali i u svom porazu on ostaje moralno uzvišen. I zaista, u liku Hasanaginice ima mnogo od uzvišenosti. Hanaginica je bošnjačka Antigona koja ne može izići iz svog bića plemenitosti pa ni kada je uvrede koštaju života.

A stid, kojeg je osjećala kao žena, i koji joj je branio da posjeti ranjenog Hasan-agu, pokazat će se kao njena tragična krivica - njen usud.

> „Ma kakav značaj dali tumači tom stidu, ostaje ono što sama pjesma kazuje. Taj stid ne zapliće još više klupko sudbine već je on bitna, suštinska motivacija potonjeg događaja, pokretački princip, nešto kao tragična krivnja u tragediji. Stid je uzrok i povod istovremeno, on je bitna psihološka značajka glavne junakinje, bez obzira da li joj odgovara po tipu ili svojstvu."[7]

6 Munib Maglajlić, *Usmena balada Bošnjaka* (Sarajevo: Preporod, 1995), 297.
7 Hatidža Krnjević, *Bošnjačka književnost u književnoj kritici, knjiga II*, priredili Đenana Buturović i Munib Maglajlić (Sarajevo: Alef, 1998), 277.

Hasanaginica nije mogla obići muža zbog društvenih nazora toga vremena. Drugi razlog je možda, uzrokovan Hasan-aginim ponašanjem što nije dolikovalo njegovom imenu. Ona vjerovatno ne zna kako bi on reagovao na njenu posjetu, među saborcima u vojnom logoru. Možda bi ga bolje dočekala kad se on sam, opet zdrav, vrati kući. I puna nade, ona ga čeka. Ali, umjesto toga, kad Hasan-aga prizdravi on joj zapovijeda da napusti njegov dvor i rod. Majka i sestra redovno posjećuju junaka, štite ga, moguće i podjaruju njegovu povrijeđenu sujetu, jer se osjećaju nižim zbog svog porijekla, u odnosu na snahu begovicu.

Stid koji spriječava Hasanaginicu da posjeti bolesnog muža uslovljen je patrijarhalnim shvatanjem po kome ženi ne priliči da svoju supružničku nježnost ispoljava javno. Ni pred članovima porodice ona nije smjela milo pogledati muža ili ga nježno osloviti. Po islamskom moralu, nedolično je i po smrti žaliti i naricati za najbližim. Ta sputanost u ispoljavanju osjećanja važila je i za ponašanje muža prema ženi. Zato je Hasan-agina reakcija na njen nedolazak, po mišljenju mnogih autoriteta, pretjerano osiona i prijeka, donekle i neobjašnjiva.

Međutim, u osnovi stida Hasanaginice je bojazan da muža ne uznemiri i ne ozlijedi. Takav stid je svevremen, on je u osnovi ljudskoga morala i plemenitosti, a naročito imanentan biću bošnjačke žene u ozračju patrijarhalnosti. U pogledu plemenitosti Hasanaginica je isuviše nadrasla svoje vrijeme i sredinu. Zbog toga ni muž, a poslije ni brat, nisu mogli da je shvate. Njen stid može da potiče i od prisustva treće osobe. Hasan-agu pohode njegova majka i sestra, a i drugi ljudi su oko njega. Pošto je bolesnik u ulozi sina i brata, moralno i prirodno prvenstvo pripada majci i sestri. Prvenstvo ljubavi zasnovano na krvnom srodstvu Hasanaginica prima materinskim instinktom, pa to poštuje kod svekrve i zaove. Možda se ona boji da se njena posjeta ranjenom mužu ne shvati kao nedolično nadmetanje supružničke ljubavi sa materinskom i sestrinskom ljubavi.

Kada govorimo o stidu Hasanaginice, koji će biti u korijenu njene tragedije, njen zao udes, moramo prije svega imati na umu vrlo složen odnos između muža i žene. Naime, u muslimanskom načinu života distanca između muškarca i žene u javnom životu je itekako vidljiva, pa je i junakinju balade učinila krotkom i uzdržanom. Ona ni u jednom momentu ne govori sa agom. Poruke uvijek idu preko posrednika. Pa i onda kada se on njoj obraća, opet to čini posredno - preko djece - i čini taj njihov odnos još tragičnijim.

U baladi, motivacije stida nema. On se pominje samo u apstraktnom iskazu - a ne prati ga ni pjesnička slika, a ni objašnjenje pjesnika. Ali, nepoznati pjesnik ili pjesnikinja nije imao potrebe da ga objašnjava, jer „ko poznaje običaje i mentalitet muslimanske sredine, taj ne može biti iznenađen stidom koji postoji još i danas, jednako neodređen."[8]

8 Hatidža Krnjević, *Bošnjačka književnost u književnoj kritici, knjiga II*, priredili Đenana Buturović i Munib Maglajlić (Sarajevo: Alef, 1998), 277.

U svjetlu takvog razumijevanja stida Hasanaginice zaista se čine pretjeranim interpretacije koje ga tumače klasnom nejednakosti supružnika. Muhsin Rizvić kaže da je Hasanaginica begovskog porijekla, udata za agu, te da između njih dvoje mora postojati i društveni i staleški jaz.

> „Stid u ovoj baladi treba razumijevati kao socijalno - emocionalnu kategoriju suprotnu ponosu, inače tradicionalno vezanom za begovat... Hasanaginica po inerciji socijalne psihologije svog staleža može osjećati stid zbog položaja u koji je kao begovica zapala udajom za neakrana, agu, tj. čovjeka njoj nejednakog po rodu i socijalnom položaju.“[9]

Ovaj stav Rizvić potvđuje daljim stihovima iz same balade, kada Hasanaginica na pojavu brata uzvikuje :

„Da, moj brate, velike sramote,

gdi me šalje od petero dice!“[10]

Rizvić ove stihove tumači kao izraz staleškog poniženja, i to od čovjeka koji joj nije jednak, sramota prisile na odlazak iz kuće nje **-** begovice. Kao potvrdu ove teze Rizvić naglašava riječ **sramote**, jer pjesnik nije rekao **nesreće**.

U prvom planu je, dakle, sramota što joj naređuje aga, taj prijeki, ne **-** plemeniti aga, koji je i samom svojom surovom odlukom da poništi njihov brak, pokazao ne samo povrijeđeni ponos muža, nego i niskost svog porijekla. Tako je, po ovom tumačenju Hasanaginica prikazana kao žrtva begovsko - kastinskih kanona, staleških predrasuda i socijalno **-** klasne psihologije.

Alija Isaković je u svojoj drami *Hasanaginica* pošao od sličnih pretpostavki socijalno **-** klasnog porijekla stida Hasanagine ljube. Tragični nesporazum između muža i žene on prebacuje na društveni plan, tako da u njegovoj drami Hasanaginica postaje žrtva, ne samo moralnih običaja davnog vremena, nego dubokog jaza dviju klasa **-** aga i begova. Karakteri predstavljani u Isakovićevoj drami manje su individuumi, a više su to pojedinci u funkciji pripadnosti svojoj klasi.

Takvom tumačenju tragike balade i uzroka osnovnog motiva i same balade i dramatizacije balade, motiva stida, usprotivio se Enver Kazaz,

9 Muhsin Rizvić, *Panorama bočnjačke književnosti* (Sarajevo: Ljiljan, 1994), 137.
10 Munib Maglajlić, *Usmena balada Bošnjaka* (Sarajevo: Preporod, 1995), 298.

koji zagovara jedno drugačije viđenje i baca novo svjetlo na problematiku gore pomenutih odnosa i razloga.

> „Od Alije Isakovića i interpretacije balade u njegovoj drami, preko Muhsina Rizvića, Nijaza Alispahića, Hasanaginicina drama je drama begovskog nama, a ne duboko ljudska tragedija nesporazuma između supružnika nužno uzrokovana nemogućnošću dijaloga u autoritativnoj patrijarhalnoj zajednici, svakoj instanci te zajednice od one bračne, porodične do etične. Hasanaginicin stid nije ništa drugo do duboka moralna reakcija tragične okolnosti. Ona tim stidom pokušava sačuvati i sebe i muža i autioritet zajednice."[11]

Prema ovom autoru od balade *Hasanaginica* nema bolje i efektnije kritike patrijarhalne kulture i s njom usklađenog morala. Jedan sasvim originalan i feministički pristup doživljaja i interpretacije najljepše bošnjačke balade dala je istaknuta bosanskohercegovačka književnica Safeta Obhođaš, autorica koja je možda najdublje zavirila u tajnu ženinog srca. Pokušavajući da razumije našu ženu dva stoljeća unatrag, Obhođaš sa jedne drugačije, ženske strane prilazi psihi Hasanaginice za koju kaže da je svakako morala imati duboke nesuglasice s mužem i prije njegovog ranjavanja. Autorica smatra da se Hasan-aga namjeravao rastati od svoje ljube svakako, te da mu je njen nedolazak poslužio samo kao povod. Jer, i da mu je došla u vojnički logor, ona bi bila kriva što nije znala gdje joj je kao majci i supruzi mjesto, što se usudila, nepozvana od strane muža, proći kroz ordiju vojnika. Obhođaš odlučno odbija tumačenje da su se supružnici voljeli, ali iz ponosa nisu mogli oprostiti i popustiti jedno drugom. Osim ljubavi majke prema djeci, u baladi druge ljubavi nema, jer „gdje je ta ljubav ako je osioni aga otjerao majku od petero djece, poručio joj da nestane iz njegovog dvora i roda i na kraju je, slijep za svu njenu muku i bol, pri ponovnom susretu sa djecom, nazvao pogrdnim imenima."[12] A ni Hasanaginica prema mužu ne osjeća ljubav, nego samo strah, pa će se radije i ubiti nego sresti s njim.

Obhođaš dalje zamjera ne samo interpretatorima balade, nego i autorima koji su ovu temu umjetnički predstavili, bilo u drami, operi, filmu: „Za mene je to sve skupa jedna beskonačno tragična kulturna komedija na štetu žene...dramsko iživljavanje netalentovanih muškaraca."[13]

11 Enver Kazaz, *„Unutarnji otpor kanonu i patrijarhalnoj moći - karnevaleskni potencijal sevdalinke"*, *Behar,* br. 103 (2014), http://www.behar.hr.

12 Safeta Obhođaš, *„Balada Hasanaginica - u muškom analitičkom žrvnju", Glas dijaspore*, br. 2705 (2009), http://www.orbus.be.

13 Safeta Obhođaš, *„Balada Hasanaginica - u muškom analitičkom žrvnju", Glas dijaspore*, br. 2705 (2009), http://www.orbus.be.

3. ZAKLJUČAK

Kako je tema ovog rada – Stid kao usud Hasanaginice, u njemu je prikazan jedan od osnovnih motiva – stid koji je bio presudan za Hasanaginicinu tragičnu sudbinu.

Dakle, već je pomenuto u radu da se motiv stida može tumačiti na različite načine, kako su ga mnogi književni kritičari i tumačili s tim da prednost svakako dajem Kazazu koji ga je tumačio kao stid koji je proizišao iz autoritativne patrijarhalne zajednice. Svi koji se ne bi složili s ovom tvrdnjom mogu tumačiti ovaj stid kao izraz staleškog poniženja begovice naspram age, ali se motiv stida ne može izbaciti kao presudan u usudu Hasanaginice.

Hasanaginica je univerzalna žena koja je na ovim prostorima predstavljena samo kroz prizmu muškarca, a najavljena i u samom nazivu balade. Ona je označena suprugovim imenom, imenom svoga „gospodara". Kulturološki, ta naša tragična heroina **-** žena, majka i sestra obilježava uveliko i svaku bosansku ženu. Na njenu tragičnu sudbinu utjecao je niz događaja koji djeluju kao učestali psihički udarci koji je sustižu i rastu do ubitačnog duševnog bola. Hasanagine ubojite riječi:

„Hod'te amo, sirotice moje,

kad se neće smilovati na vas,

majka vaša srca arđaskoga!"[14]

prelile su čašu i već izranjavano srce plemenite žene, nije izdržalo. Hasanagica je parametar preko kojeg se ispoljavaju sve ličnosti oko nje, ona je prizma u kojoj se prelamaju zrake muža, brata, djece...

A *Hasanaginica* je balada, tragična priča u kojoj mi danas možemo da promatramo svoju imaginaciju, maštu, ali i etiku. Naravno, ne samo zarad svoje intelektualne radoznalosti da proniknemo razloge djelovanja, misli, osjećanja i želja njenih junaka, već i da razmislimo o sebi – svojim htijenjima, usklađenosti našeg vlastitog bića i ulogama koje nam daje vrijeme u kojem smo sad, u sredini u kojoj obitavamo.

14 Munib Maglajlić, *Usmena balada Bošnjaka* (Sarajevo: Preporod, 1995), 299.

5. LITERATURA:

1. Kazaz, Enver. „Unutarnji otpor kanonu i patrijarhalnoj moći **-** karnevaleskni potencijal sevdalinke". *Behar,* br. 103 (09. 03. 2015), http://behar.hr.

2. Krnjević, Hatidža. 1998. *Bošnjačka književnost u književnoj kritici, knjiga II.* Priredili Buturović, Đenana i Maglajlić, Munib. Sarajevo: Alef.

3. Lešić, Josip. 1998. *Bošnjačka književnost u književnoj kritici, knjiga V.* Priredila Muzaferija, Gordana. Sarajevo: Alef.

4. Maglajlić, Munib. *Usmena balada Bošnjaka.* Sarajevo: Preporod, 1995.

5. Obhođaš, Safeta. „Balada Hasanaginica **-** u muškom analitičkom žrvnju". *Glas dijaspore,* br. 2705 (09. 03. 2015), http://www.orbus.be.

6. Rizvić, Muhsin. *Panorama bošnjačke književnosti.* Sarajevo: Ljiljan, 1994.

OSVRTI I PRIKAZI

Vernesa Manov

PREDSTAVLJANJE PROGRAMA "ODRASTANJE U INKLUZIJI" I PUBLIKACIJE „KNJIGA ZA SRETNO ODRASTANJE U INKLUZIJI"

Program „Odrastanje u inkluziji" nastao je kao niz ideja članova jezičko-novinarske sekcije „Prve osnovne škole" Donji Vakuf kako to da djeca djeci pomognu u stjecanju znanja i umijeća ne odvajajući se i ne razlikujući ni po kakvim kriterijima. Poštujući mogućnosti svih učenika i zajedničkog djelovanja kroz stjecanje znanja, kreativnost i vještine učenici su osmislili načine da kroz: DIJALOŠKE EMISIJE, JEZIČKO STVARALAŠTVO I MULTIMEDIJOM: RADIO, TV, INTERNET pokažu svoje vizije traganja za načinima pomaganja i učestvovanja svih u nastavnim i vannastavnim aktivnostima u kojima su učenici prema svojim afinitetima izražavali svoje viđenje svijeta djetinjstva i odrastanja. Sav sadržaj nastao u toku trajanja programa uvršten je u MALI PRIRUČNIK ZA VELIKA ODRASTANJA „KNJIGA ZA SRETNO ODRASTANJE U INKLUZIJI".

Ova knjiga će generacijama kasnije biti trajni dokaz o savremenim tokovima nastavnog procesa, inovativnim idejama sadašnjih učenika, ali i primjer koji će danas poslužiti mnogima u pristupu inkluzivnom obrazovanju u osnovnim školama.

Trogodišnji rad u vannastavnim aktivnosti jezičko-novinarske sekcije posvećen je različitim društvenim, pedagoškim, vršnjačkim i temama o prednostima nenasilne komunikacije, te iznalaženje što zanimljivijih načina pristupa temi inkluzivno obrazovanje i obrazovanje za 21. vijek koje tretira inovativne pristupe kako djeci tako i učenju djece i mladih da i sami učestvuju u tim procesima jer su oni jedni drugima kroz međuvršnjačke odnose najbolje vodilje u odrastanju i stjecanju pravih humanih osobina i vrlina.

CILJ I ŽELJENI ISHODI

Želja mi je bila kao voditeljici ove sekcije i rukovoditeljici ovog projekta da se djeci i tinejdžerima ukaže da su bitni u inkluzivnom promišljanju svijeta oko sebe, a posebno svojih vršnjaka, koji će nekada prema svojim prijateljima biti otvoreniji da se suoče sa svim poteškoćama koje imaju, a koje mogu zajedno da prevazilaze kroz različite načine uzajamnog pomaganja u školi, društvu, životu. Ishod koji je uslijedio mnogo je veći i dublji od očekivanog jer su djeca zajedno došla do mnogostrukijih rezultata, ne samo u ovim sferama, već i u cjelokupnom pogledu prema zajednici koju su zainteresirali i uključili u svoje programe: učešće u dijaloškim emisijama, javljanje uživo u radio-programe u kojima su odrasli izrazili želju da pomognu, organizovanjem putovanja za učesnike i pomoć pri promovisanju knjige, video materijala i ostalih printanih promotivnih materijala.

Osmišljavane su teme za pisanje književnih tekstova i sinopsisa za multimedijalne materijale.

TOK REALIZACIJE PROGRAMA

Na probama jezičko-novinarske sekcije učenici su u toku prvog mjeseca (oktobar) razgovarali, zapisivali stavove, ideje, mišljenja i na taj način pravili „kostur" tekstova koji su kasnije ušli u sadržaje debatnih emisija, jinglova i knjige. Mnogo epskih, lirskih i dramskih tekstova je napisano u toku art radionica.

1. korak: Raspoređivanje materijala u različite dijelove multimedijalnog materijala i publikacije.
2. korak: Emitovanje radijskih dijaloških emisija o inkluzivnom promišljanju;
3. ČITAVA SEDMICA OKO TOG DATUMA POSVEĆENA JE KAMPANJI DJECE „ZA SRETNO ODRASTANJE U INKLUZIJI";
4. korak: Probe/razrade pristupa i načina prezentiranja tema o inkluziji, odrastanju, sretnom djetinjstvu, prijateljstvu, pomaganju; (U MJESECU DECEMBRU, FEBRUARU I MARTU SU RAĐENE PROBE PRIPREMA PERFORMANSI U ART RADIONICAMA);
5. korak: Prva međunarodna jezička art radionica prijateljskih škola / BIH – TURSKA/; DOKAZ 4: Za vrijeme sedmodnevnog dolaska prijatelja iz Turske , održana je i PRVA MEĐUNARODNA JEZIČKA ART RADIONICA u kojoj su nastali tekstovi korišteni i u knjizi, ali i na manifestaciji „U SUSRET PROLJEĆU";
6. korak: Manifestacija prezentacije rezultata jezičkog stvaralaštva art radionica „U susret proljeću";
7. korak: BHR1 je propratio manifestaciju kroz redovno javljanje

članica redakcije iz naše škole;

8. korak: Priprema sadržaja knjige „ZA SRETNO ODRASTANJE U INKLUZIJI";
9. korak: Prezentiranje video materijala na medijima(RADIO DONJI VAKUF, BHRT, BHR1);
10. korak: U okviru emisije „ŠKOLSKI RADIO" Donji Vakuf se emituju jinglovi o sretnom odrastanju i djetinjstvu nastali u ovom periodu pripreme i prezentacije istih.
11. korak: Priprema programa promocije knjige.

UČESNICI PROGRAMA

Učenici koji su bili sudionici realizacije programa"ODRASTANJE U INKLUZIJI" su *dobili titule VRŠNJAČKIH EDUKATORA, a to su: Emina Softić, Enna Rahmanović, Mensur Čavak, Iman Mehtić, Aldijana Vinčević, Kerim Šalja, Lamija Čaluk, Faruk Balihodžić, Amra Malkić, Nejla Smajlović, Ilhana Draginović, Haris Čaluk, Elma Arslanović, Aid Dervišić, Samed Švago, Suana Beganović, Amna Rejhan, Merjem Cerić.*

Ovim učenicima / asistentima voditelja projektnih aktivnosti pridružili su se učenici šestog i sedmog razreda svojim literarnim radovima.

SADRŽAJ KNIGE

U sadržaju knjige nalaze se razrađene ideje za art radionice , igrokaze, vježbe nenasilne komunikacije kao i učeničko literarno stvaralaštvo, te likovni radovi i fotografije učenika koji su izradili sve po zadatim temama.

Razrađene radio-emisije, debate i dijaloške emisije o aktuelnim temama mogu biti baza/građa koja će bit nastavljena kroz rad učenika drugih škola gdje bi se znanje i vještine dalje razvijale u mnogostruke i veće ideje, a veliki broj učenika i odraslih nastavilo inkluzivno promišljanje svijeta i odrastanja u školi i životu.

„Zalaganje samoga sebe u nastojanjima da se djeci i mladima bespoštedno, s mnogo ljubavi i pažnje, uz podršku njihovih ideja, uvjerljivo, inovativno i bez prestanka ili gubljenja energije svakodnevno daju porivi ljubavi, istrajnosti, energije u osvajanju ljudskih vrijednosti, znanja i vještina kako bi oni sa svim tim vrlinama nastavili put građenja pravih humanih, pedagoških, naučnih postignuća – osnovni je lait - motiv mnogih pedagoških zalaganja."

Odlomak iz rubrike „ Riječi urednice"

Jutro je bilo puno ljetne vreline i zvukova razbuđivanja prirode, ptica i ljudi. Nebo plavetno, sa pokojim krilom ptice, zakačenim u pejzažu poput brošića. Prelazim preko mosta nad Vrbasom u centru Donjeg Vakufa. Na obali rijeke je jedno dijete. Širom otvorenih očiju posmatra svijet oko sebe. Posmatra ljude koji nekud žure. Pomislih kako bi bilo sjajno biti tog jutra sretnik koji će dobiti te slobodne nastavne sate u "Prvoj osnovnoj školi" Donji Vakuf i riješiti bar na kratko pitanje svih pitanja. Pitanje zvano „Nadopuna norme", lebdjelo je nad egzistencijama mnogobrojnog nastavnog kadra u posljednjem desetljeću. Dok tako razmišljah, shvatih da otac i ja ne pronalazimo lahko zgradu škole. Konačno se nakon izvjesnog traganja, nalazimo u praznom školskom dvorištu kojeg prelazim u nekoliko koraka, nestrpljiva da vidim da li mi je sudbina naklonjena. Nasmijano lice, gospođe Ismete Čavak, sekretarice, i ugodan razgovor inspirisali su nadu da je sve krenulo u nekom dobrom i lijepom smjeru. Veliki prostrani hol bio je poput balskog podijuma na kojem su se rasplesali sunčani traci. Tako biva sve dok dječiji koraci ne zagospodare, razigrani i veseli i počnu da se druže i vesele pod ritmom školskog zvona. Slušam ih već pune tri godine od ovog opisanog trenutka u „Prvoj osnovnoj školi" Donji Vakuf. Prisjećam ih se svakodnevno dok ovih dana koračam školskim holom snimajući multimedijalne materijale za naš program multimedijalne radionice „Odrastanje u inkluziji". Neki dan se sa kolegicom Basara Amelom prisjećah nekih trenutaka prvih ideja uz osmijeh i uz osjećaj sveopćeg ponosa sviju nas na naše učenike.

A kako smo došli do ideje da ih osmislimo i uradimo? Eh, to je prava priča!

Kompleks industrijske zone tvornice „Janj" put je prečica do autobusne stanice i naselja u kojem žive učenici koje te 2017. zamolih da me pričekaju kada krenu kući da ne bih išla sama. Emina, Ilhana, Elma, Aid, Haris, Faruk, Ilhan i još nekoliko učenika imali su naviku i prije nego što izustim da ću sa njima, da veselo kažu da me čekaju, da se ne brinem jer neću sama ići do stanice. Preko šarenog mosta bi se već uveliko čula naša vesela graja, smijeh i riječi i rečenice razgovora o svemu. Sažeti doživljaji tog dana, razgovor o nekom stihu ili stilskoj figuri, dalekim predjelima ili formulama iz fizike, hemije, matematike. Znali smo po notnom sistemu pjevušiti neku pjesmu. Razgovori bi bili prekinuti samo kada bi Haris ili Faruk skretali pažnju na neku granu ili lim na putu u želji da se ne spotaknemo pri hodu u tom, već uveliko zimskom mraku. U tim razgovorima u hodu uvijek su nam nadolazile ideje o tome kako poboljšati neki performans, kako se što bolje predstaviti u emisiji „Roditeljski sastanak" na BHT, kako prenijeti najhumanije pouke i poruke putem talasa Radija Donji Vakuf čija je ekipa uvijek rado prihvatala naše ideje i kako ostvariti što bolje javljanje u „Ringišpil" na BHR1. Svaki put kada bih u ime svoje umjetničke ekipe iz sekcije ideju predočila direktorici Selvedini Fazlagić, podrška je bila neupitna, a radost učenica i učenika

prevelika zbog toga. U tim trenucima smo postajali samosvjesniji i ohrabreni da naše ideje imaju pozitivan, edukativan i humanistički odjek i dalje od škole.

„Ima neke magije u trenucima kada su djeca brižna i saosjećajna sa nama odraslima, zar ne?" – rekoh jednom pred kolegicom Misirom Softić. Nasmijala se dobronamjerno uz riječi da i djeca mogu biti velika podrška nama nastavnicima u radu.

U tim danima se bližila premijera naše predstave „Sapunica peče oči". Ta je predstava opisivala sve pozitivne i negativne tendencije gledanja različitih televizijskih sadržaja, u kojima prednjači nekontrolisano gledanje serija, tzv. sapunica. U smijehu prepričavasmo momente sa proba koje su bile zaista fascinantne po pozitivnoj energiji i zaigranosti cijele ekipe dok prelazismo preko mosta.

Aid Dervišić, odmaknut nekoliko koraka ispred nas, sačeka nas i zaustavljajući se upita: „Šta je naredno na našem umjetničkom repertoaru što ćemo uraditi kada završimo „Sapunicu"?"

„Čekaj da ovo završimo pa ćemo isplanirati!" reče mu Ilhana Draginović, a mi ostali se nasmijasmo.

„Nastavnice, nemojte samo reći da ćemo se ovdje zaustaviti, trebamo opet nešto ovako osmisliti da educiramo i djecu i omladinu, a i odrasle!" nastavi Emina Softić očekujući moj odgovor.

„Naravno da nastavljamo, bilo bi šteta sve ove ideje koje imate ne oblikovati u nešto umjetničko, ne brinite!" rekoh. Znala sam da će već za par dana na odmoru upitati : „Jeste li nam donijeli nove materijale?"

Član sekcije od prvog dana njenog postojanja, izvrstan matematičar, Faruk Balihodžić je rekao rečenicu koja mi je jasno dala do znanja da zajedno djelujući možemo sve:

„Nastavnice, Vi nama samo malo skicirajte što biste željeli da uradimo i nemojte brinuti, tu smo mi, Vaša sjajna ekipa, raspoložena za druženje i rad!"

Volim takvu pokretačku snagu dječijih srca i umova.

Ovo nije knjiga u kojoj se djeca stavljaju u ulogu nastavnika i stručnjaka u nastavi.

Ovo je knjiga u kojoj su djeca djeci poklonila svoj pogled na svijet kroz znanje, umjetnost, vještine i pokušala svojim vršnjacima ukazati na put obrazovanja i umjetnosti na kojem se sretnije i sa mnogo manje poteškoća postaje sretniji u djetinjstvu i odrastanju.

Djeca koja mogu, bez poteškoća odrastati i pratiti nastavni proces pokušala su naći načine da izraze svoje poglede na to kako se sretno

odrasta i pomaže svojim drugarima kojima je podrška potrebna da skupe hrabrost i uključe se svi, sa svojim mogućnostima, u sve pore društva i života.

Zbog toga, i djeci i odraslima preporučujem da stranice i sadržaj ove knjige prelistavaju i iščitavaju bezbrižno sa mnogo, mnogo mašte i dobrote!

"Prva osnovna škola" Donji Vakuf

IZ NASTAVNE PRAKSE

Azra Kadić

TJELESNA I ZDRAVSTVENA KULTURA U NASTAVNOM PROCESU RAZREDNE NASTAVE

Sažetak

U dosadašnjoj nastavnoj praksi izvođenje nastavnog procesa predmeta Tjelesni i zdravstveni odgoj u razrednoj nastavi se djelimično realizira. Postoje razlozi zašto se nastavne jedinice predmeta Tjelesni i zdravstveni odgoj ne izvode. Prvenstveno je sala/dvorana namijenjena za izvođenje nastavnog procesa Tjelesnog i zdravstvenog odgoja predodređena za realiziranje nastavnog procesa u predmetnoj nastavi, nedostatak sale/dvorane u školi za izvođenje Tjelesnog i zdravstveog odgoja također ograničava izvođenje nastavnog procesa u razrednoj nastavi, manjak rekvizita za održavanje nastavnog procesa itd.

Ovaj rad je pokazatelj mogućnosti realizacije nastavnog procesa Tjelesnog i zdravstvenog odgoja kada je prisutan nedostatak prostora ili nemogućnost korištenja prostora namijenjen nastavi Tjelesnog i zdravstvenog odgoja. Osmišljena nastavna jedinica je inovativni, kreativni i maštoviti pristup u nastavi Tjelesnog i zdravstvenog odgoja u učioničkim uvjetima. Ona ukazuje na mogućnost održavanja nastavnog procesa Tjelesnog i zdravstvenog odgoja van prostora namjenjenih za realiziranje nastavnog procesa Tjelesnog i zdravstvenog odgoja. Osmišljena nastavna jedinica iznalazi model prevazilaženja nedostataka predviđenog prostora za nastavni proces i mogućnost realiziranja planiranog nastavnog programa iz nastavnog predmeta Tjelesni i zdravstveni odgoj. Ovaj rad je doprinos pedagogiji Tjelesne i zdravstvene kulture.

Ključne riječi: Tjelesni i zdravstveni odgoj, izvođenje nastavnog procesa Tjelesnog i zdravstvenog odgoja u učionici.

U povijesti se uviđao značaj tjelesne i zdravstvene kulture, ali u nejednakim stupnjevima. Prisutni su tragovi tjelesne aktivnosti u

prvobitnim zajednicama; u starom stoljeću je tjelesno vježbanje bilo prisutno u Asiriji, Egiptu, kretsko-mikenskoj kulturi, Grčkoj i Rimu: uspostavljanje harmonije između tijela i duha; u srednjem stoljeću je tjelesno vježbanje zastupljeno u viteštvu i lovu, postojalo je teoretsko priznavanje tjelesnog kretanja u humanizmu, renesansi i prosvetiteljstvu; pojavilo se i uvažavanje tjelesne i zdravstvene kulture u novom stoljeću – ljetne i zimske olimpijske igre.

Mnogi pedagozi: Komensky, Lock (tjelesna kultura je prisutna u njegovom djelu "Misli o odgoju") i Rousseau su nastojali objasniti neophodnost tjelesne i zdravstvene kulture za skladan intelektualni, odgojni, psihički, emocionalni, moralni i socijalni razvoj.

Nepotrebno je naglasiti da je tjelesni razvoj izuzetno važan upravo u mlađem školskom uzrastu (učenici od 6 do 12 godina). Tjelesni odgoj i obrazovanje utječu na učenički rast, razvoj, zdravlje, razvoj osobina i sposobnosti.

Historijski, u osnovnom odgojno-obrazovnom sistemu nastava Tjelesne i zdravstvene kulture, Muzičke i Likovne kulture je dugo vremena marginalizirana. Duži vremenski period navedeni nastavni predmeti u primarnom odgoju i obrazovanju su imali status vještina. Čak i brojčane ocjene u osmogodišnjem osnovnom odgojno-obrazovnom sistemu u razrednoj nastavi za nastavni predmet Tjelesni i zdravstveni odgoj su bile opisne: ističe se, vrlo dobar, dobar, zadovoljava i loše.

Veoma često nastavnici razredne nastave[1] su zanemarivali nastavni predmet Tjelesni i zdravstveni odgoj i na ovim časovima organizirali realiziranje nastavnih jedinica drugih nastavnih predmeta koji su smatrani važnijim (Maternji jezik, Matematika, Moja okolina, Priroda, Društvo i sl.). Nastavnici razredne nisu realizirali nastavu Tjelesnog i zdravstvenog odgoja iz više razloga:

- neadekvatni materijani uvjeti (nedostatak prostora - sale/dvorane za Tjelesni i zdravstveni odgoj, nedostatak opreme i rekvizita);
- nedovoljno usavršavanje (Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport ne razvija nastavnički poziv u profesionalizam, nastavnici razredne nastave se ne obrazuju cjeloživotno - nedovoljno poznavanje realizacije nastavnog procesa nastavnog predmeta Tjelesni i zdravstveni odgoj uvjetuje improvizaciju, nepoznavanje izvođenja nastavnog procesa Tjelesnog i zdravstvenog odgoja uslovljava da nastavnici razredne nastave na ovim časovima izvode nastavni proces drugih nastavnih predmeta);
- predodžba o pozivu nastavnikâ razredne nastave (shvatanje nastavničkog poziva kao radnog mjesta koji ne iziskuje veći tjelesni napor – nego mjesto za odmor od kućanskih poslova, poimanje nastavničkog poziva kao radnog mjesta koje podrazumijeva modni stil odijevanja - mjesto koje obuhvata stilsko odijevanje u kome bi

1 Pojam nastavnik/-ca razredne nastave se odnosi na osobe koje izvode nastavni proces u razrednoj nastavi: učitelje/učiteljice, profesore/profesorice razredne nastave.

presvlačenje i oblačenje trenirke za realiziranje nastavnog procesa Tjelesnog i zdravstvenog odgoja predstavljalo dodatnu i nepotrebnu aktivnost);

- nedostatak kontrole (nadzornici ne opserviraju nastavu Tjelesnog i zdravstvenog odgoja, nadzornik iz Ministarstva za obrazovanje, nauku, kulturu i sport Zeničko-dobojskog kantona je prilikom posjete autorici ovog rada odbio prisustvovati nastavnom času Tjelesnog i zdravstvenog odgoja sa izgovorom da ovaj čas ne pruža dovoljno elemenata za ocjenu nastavnice razredne nastave).

U reformiranom osnovnom odgojno-obrazovnom sistemu - devetogodišnjoj osnovnoj školi u Bosni i Hercegovini nastavni predmet Tjelesni i zdravstveni odgoj zauzima značajno mjesto. U nastavnim planovima i programima za devetogodišnje osnovno obrazovanje od I do V razreda, nastavni predmet Tjelesni i zdravstveni odgoj je zastupljen sa 3 časa sedmično - 105 časova godišnje.

Većina osnovnih škola u Bosni i Hercegovini ima prostorije za Tjelesni i zdravstveni odgoj. Na žalost, nastava u tim prostorima je rezervirana za realiziranje nastavnog procesa Tjelesnog i zdravstvenog odgoja u predmetnoj nastavi. Odgovorni u osnovnim školama nemaju razumijevanja za izvođenje nastavnog procesa Tjelesnog i zdravstvenog odgoja u razrednoj nastavi. Nastavni raspored korištenja prostora obuhvata realizaciju nastavnog procesa Tjelesnog i zdravstvenog odgoja predmetne nastave i korištenje sale/dvorane je podređeno izvođenju nastavnog procesa Tjelesnog i zdravstvenog odgoja u predmetnoj nastavi.

Stoga, nastavnici razredne nastave su prinuđeni da nastavni proces Tjelesnog i zdravstvenog odgoja realiziraju u učionicima ili u školskom dvorištu. Nastavni proces Tjelesnog i zdravstvenog odgoja moguće je i poželjno održavati napolju. Za to postoje mnogobrojni zdravstveni razlozi. Međutim, izvanučionička nastava je moguća samo kada to vremenske prilike dozvoljavaju, u mjesecu septembru/oktobru (u I polugodištu) i maju/junu (u II polugodištu) i onda kada nije prisutan veliki broj učenika u školskom dvorištu (koji se nalaze u dvorištu jer čekaju nastavu - da uđu u školu).

Predstavljam nastavnu pripremu nastavnog predmeta Tjelesni i zdravstveni odgoj koja je rezultat realnih uvjeta u razrednoj nastavi. Ona nije maštovita i teorijska zamisao nego model provjeren (realiziran) u nastavnoj praksi. Ona je i dokaz da se nastavni proces Tjelesnog i zdravstvenog odgoja može, treba i mora izvoditi uprkos mnogim pratećim nepovoljnostima.

Razred: treći razred devetogodišnje osnovne škole

Predmet: Tjelesni i zdravstveni odgoj

Nastavna jedinica: Provlačenje ispod predmeta

IZ NASTAVNE PRAKSE

Tema mjeseca: Životinje

Tip časa: obrada novog nastavnog sadržaja

Vrijeme: I polugodište, I smjena, 3. čas po rasporedu

Zadaci časa:

obrazovni – ponavljanje već naučenog; naučiti provlačiti se ispod različitih predmeta uz izbjegavanje rizika; zalaganje prilikom igre i rješavanja zadataka; razvijanje sposobnosti kretanja u raznim položajima i različitim pravcima, kretanje u različitim formacijama; unaprijeđivanje učeničkih saznanja o zdravoj ishrani i osobnoj higijeni

funkcionalni – brinuti se o sopstvenoj sigurnosti i bezbijednosti; maksimalno korištenje tjelesnih sposobnosti; usklađivanje zadataka sa mogućnošću vlastitog tijela; primjena pravilnog izvođenja vježbi; razvijanje kontrole pokreta, koordinacije tijela i ekstremiteta; razvijanje učeničke svjesti o ispravnom držanju tijela; usklađenost kretnji sa rekvizitima; očvršćivanje učeničke stabilnosti, brzina i snaga u vježbama; podržavanje preciznosti u vježbanju

odgojni - razumijevanje značaja tjelesne aktivnosti za pravilan rast i razvoj; shvatanje značaja vježbanja; navikavanje učenika na tihi rad za vrijeme vježbanja: poštovanje osobenosti drugih osoba; razvijanje tolerancije, prijateljstva i saradnje među učenicima; poštovanje pravila igre; kontroliranje svojih emocija; kulturno i socijalno prihvatljivo podnošenje poraza; priznavanje uspjeha drugih i čestitanje na pobjedi, pozitivno rješavanje sukoba

Metoda saznajne djelatnosti: perceptivna

Nastavna metoda: demonstracija

Oblici rada: frontalna, grupna nastava

Nastavna sredstva i pomagala: CD-player, CD Muzičke kulture za III razred, medicinske lopte, lopte, prepone, obruči, zviždaljka

Lokacija: škola, učionica

Međupredmetna korelacija:

Bosanski jezik i književnost: ponavljanje o glasovima č, ć;

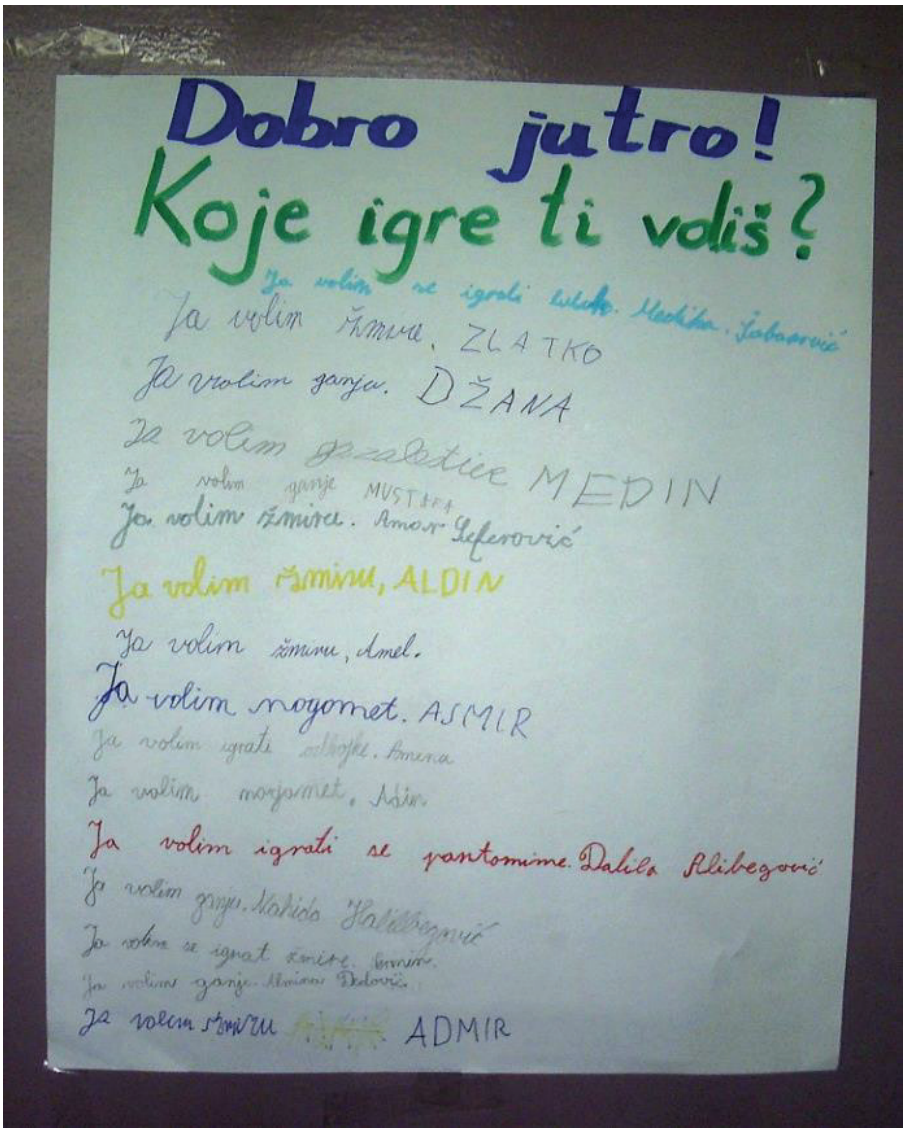
Matematika: ponavljanje o krugu;

Moja okolina: ponavljanje: vrapčić – ptica, šta je zajedničko svim pticama; vrste životinja: divlja životinja; patka – domaća i divlja životinja, koristi od patke: jaja, meso, perje; zmija – kojoj grupi – divlje/domaće životinja pripada, čime se zmija hrani, gdje živi; ovca – domaća životinja,

koristi od nje: vuna, meso, mlijeko;

Muzička kultura: ponavljanje brojalica: ''Jedna vrana gakala''; ''Cica maca plakala''; ''Trči zeko kroz šumicu''; ''Boc, boc iglicama''; ''Lastavice gdje si bila''; slušanje muzičke igre: ''Pačiji ples''; pjevanje i sviranje: ''Bijela roda''

Uvodni dio časa: 10'.

Ujutro, kada su učenici došli na nastavu dočekala ih je, na mjestu predviđenom za poruku dana, plakata ''Dobro jutro!''. Oni su trebali da napišu koje igre najviše vole. To je ujedno označilo temu dana. Plakata je

bila uvod u pripremu učenika za nastavni proces Tjelesnog i zdravstvenog odgoja na kojem će se igrati i učiti kroz igru.

Priprema učionice za nastavni proces nastavnog predmeta Tjelesni i zdravstveni odgoj - stolice su poredane jedna na drugu i nalaze se sklonjene u uglovima učionice da ne smetaju. To je urađeno na malom odmoru, neposredno prije časa Tjelesnog i zdravstvenog odgoja.

Na sredini učionice su sastavljena četiri stola. Ostali stolovi su poredani u potkovicu i malo odmaknuti od zidova. Prostor između zida učionice i

stolova će omogućiti kretanje učenika. Učeničke tašne su ispod stolova (u stolovima) koji su odmaknuti i postavljeni nedaleko od zidova.

Prilikom zagrijavanja učenici se raspoređuju po učionici, gdje ima najviše prostora, i to tako da se pored njih u obimu raširenih ruku ne nalazi u blizini niti jedan drugi učenik. Nastavnik prvi izvodi vježbe, pokazuje ih, a učenici ih ponavljaju i tačno oponašaju. Predstavljaju se vježbe za zagrijavanje.

Vježbe vrata: Stav spretni, priručiti. Pokreti glavom desno - lijevo.

Vježbe vrata: Stav spretni, priručiti. Pokreti glavom gore - dolje.

Vježbe vrata: Stav raskoračni, priručiti. Kružiti glavom s pogledom gore.

Vježbe ruku i ramenog pojasa: Stav raskoračni, priručiti. Naizmjenčno podizati i spuštati desno i lijevo rame.

Vježbe ruku i ramenog pojasa: Stav raskoračni, priručiti. Kružiti ramenima na desnu pa na lijevu stranu.

Vježbe ruku i ramenog pojasa: Upor klečeći. Odraziti se istovremeno objema rukama od tlo i skočiti.

Vježbe trupa: Stav raskoračni, priručiti. Zasuci u lijevu i desnu stranu.

Vježbe trupa: Stav raskoračni, priručiti. Prebacivanje težine tijela s noge na nogu uz istovremeni otklon tijela.

Vježbe trupa: Stav sjedeći, noge zgrčene, ruke u uzručju. Praviti okrete na desnu pa na lijevu stranu.

Vježbe karličnog pojasa i nogu: Stav spojeni, priručiti. Sunožni poskoci, imitiranje vrapčića. Ponavljanje: Kojoj vrsti životinja (domaće ili divlje) vrabac pripada? Koje su karakteristike ptica? Odgovor učenika: ''Svaka

ptica ima perje, krila, kljun i leže jaja.''.

Vježbe karličnog pojasa i nogu: Stav spretni, priručiti. Hodati u mjestu, na prstima.

Vježbe karličnog pojasa i nogu: Stav spretni, predručiti. Visoko podignuti jednu nogu i istovremeno pljesnuti dlanovima ispod podignute noge. Isto uraditi sa drugom nogom.

Vježbe oblikovanja u parovima: Stav spretni, učenici se drže za ruke u predručenju. Jedan učenik ostane u uspravnom položaju, drugi čučne i tako naizmjenično.

Vježbe oblikovanja u parovima: Učenici sjede licem okrenuti jedan prema drugome. Drže se za ruke. Ustaju zajedno držeći se za ruke do uspravnog položaja.

Vježbe oblikovanja u parovima: Jedan učenik stoji, raširenih nogu, drugi učenik mu se provlači ispod nogu i tako naizmjenično.

Vježbe oblikovanja cijelog tijela: Koreografija uz pjesmu ''Pačiji ples''. Učenici plešu, po već naučenim pokretima uz datu muzičku igru.

Glavni dio časa: 28'.

Najava cilja časa: Provlačenje ispod različitih predmeta.

Učenici su raspoređeni u dvije ravnopravne (prema spolu, broju, snazi) grupe i nalaze se iza stolova koji su malo odmaknuti od zidova.

I grupa učenika

II grup učenika

Na sredini učionice sastavljena su četiri stola koja će služiti kao prepreke ispod kojih će se učenici provlačiti i vježbati prema zadatim zadacima.

Zadatak 1: Učenici, raspoređeni u dvije kolone uporedo, jedni iza drugih, pužu kao zmije i provlače ispod stolova. Ponavljanje: Kojoj grupi životinja (domaće ili divlje) pripada zmija? Čime se zmija hrani, gdje živi? Ova pitanja, ujedno, omogućavaju učenicima da predahnu i da se odmore od prethodne aktivnosti.

Zadatak 2: Puzati, četveronoške, kao ovce, jedni iza drugih, u redu, ispod stolova. Ponoviti: Kakva je ovca životinja? Odgovor učenika: ''To je domaća životinja.''. Sljedeće pitanje: Kakve koristi imamo od nje? Odgovor učenika: ''Ona nam daje meso, mlijeko i vunu.''.

Zadatak 3: Ležati na leđima i puzati ispod stolova - paralelno po dva učenika iz različitih grupa.

Zadatak 4: Čevrenoške puzati unazad, ispod stolova, po dva učenika iz različitih grupa, uporedno.

Zadatak 5: Puzati naprijed i gurati rukama medicinsku loptu, ispod stolova, po dva učenika paralelno.

Zadatak 6: Četveronoške, u paru, sa spojenim rukama provučiti se ispod stola.

Zadatak 7: Jedni učenici odbrojavaju i recituju brojalice, a pet učenika u koloni se provlači četveronoške ispod stola prema zadatom ritmu. Brojalice koje su učenici brojali su: ''Jedna vrana gakala'', ''Cica maca plakala'', ''Trči zeko kroz šumicu'', ''Boc, boc iglicama'', ''Hajd' izađi medvjede'' i ''Lastavice gdje si bila''. Ponavljanje: Šta je zajedničko svim ovim brojalicama? Odgovor učenika: ''Zajedničko je da je tekst brojalica o životinjma.''. Naredno pitanje: Za koje godišnje doba su vezane dvije posljednje brojalice? Odgovor učenika: ''Hajd' izađi medvjede govori o zimi, a Lastavice gdje si bila o proljeću.''.

Zadatak 8: Učenici u voziću jedan za drugim četveronoške naizmjenično se provlače ispod stolova u sredini i stolova do zida. Mašinovođa vodi učenike i određuje smijer kretanja.

Zadatak 9: Štafetno takmičenje - takmičenje grupa učenika. Provlačenje ispod prepona i stola - lopta je štafeta. Proglašavanje pobjednika. Čestitanje pobjedničkoj ekipi.

Zadatak 10: Takmičenje grupa. Učenici se kreću u koloni, po dva učenika paralelno. Ispred stola su dva obruča. Učenici se provlače ispod obruča i stolova. U rukama im je lopta koju predaju kao štafetu drugim učenicima. Ponavljanje: Na što ih podsjeća obruč? Odgovor učenika: ''Podsjeća nas na krug.''. Naredno pitanje: Koji je posljednji glas u riječi ''obruč''? Odgovor učenika: ''To je glas č - kao čokolada.''. (Napomena: nastavnik razredne nastave je na času Maternjeg jezika unaprijed dogovorio označavanje glasova: ''č'' kao čokolada, ''ć'' kao ćilim, ''đ'' kao đurđevak i ''dž'' kao džezva. Time se izbjegava označavanje navedenih glasova kao ''tvrdih'' ili ''mekih''.)

Zadatak 11: Stolove na sredini učionice odmičemo jedne od drugih – u jednakom razmaku. Na prvom i trećem stolu se nalaze lopte. Kada se provuče ispod stola - učenik se podigne, uzme loptu sa stola, baci je u zrak, vrati na stol, sagne se, provlači ispod drugog stola, podigne se, pljesne dlanovima, sagne se, provuče se ispod stola, podigne, na tom stolu zavrti loptu u krug, smiri je, provuče se ispod stola, uspravi se, pljesne dlanovima i vrati na svoje mjesto.

Ponavljanje: Što smo danas radili na času Tjelesnog i zdravstvenog odgoja? Odgovor učenika: ''Danas smo se provlačili ispod stola - predmeta.''.

Opuštanje uz pjesme. Učenici izvode koreografiju uz pjesmu ''Bijela roda'' koju su naučili na prethodnim časovima Muzičke kulture. Postavljam im pitanja: Šta znate o rodi? Kojoj vrsti ove ptice pripadaju? Odgovori učenika: ''To su ptice selice.''.

Završni dio časa: 7'.

Zadavanje domaće zadaće: Kod kuće se provući ispod različitih predmeta. Zadatak učenika na sljedećem času Tjelesnog i zdravstvenog odgoja će biti da nabroje ispod kojih objekata su se sve provlačili.

Premještanje stolica iz kutova učionice uz stolove. Raspored stolova za dalji rad.

Relaksiranje uz muziku. Sve pjesme koje učenici slušaju su iz nastavnog programa za III razred devetogodišnje osnovne škole. One su, ujedno, i tematske - o životinjama (tema mjeseca): ''Izgubljeno pile'', ''Grličica proso brala'', ''Ptičja tuga'', ''Zekini jadi'', ''Bumbarov let''. Ovaj čas Tjelesnog i zdravstvenog odgoja je tematski planiran u sklopu teme mjeseca: ''Životinje''.

Ova nastavna jedinica Tjelesnog i zdravstvenog odgoja je uz propisane nastavne zadatke i ciljeve obuhvatila i ostvarivanje nastavnih zadataka i ciljeva iz nastavnog predmeta Moja okolina – oblast ''Životinje''. Uz očekivane rezultate i konačne ishode ove nastavne jedinice realizirali su se i nastavni sadržaji nastavnog predmeta Moja okolina.

Na kraju časa učenici se odmaraju uz zdravu hranu/užinu koju su ponijeli: voće i voćni sokovi.

Dodatak: tekstovi i notni zapisi brojalica, muzičkih igara, pjevanja i sviranja koje su učenici izveli na ovom času.

Brojalice

Jedna vrana gakala

Jedna vrana gakala, i po polju skakala. U tom dođe crni kos i odgrize vrani nos.

Cica maca plakala

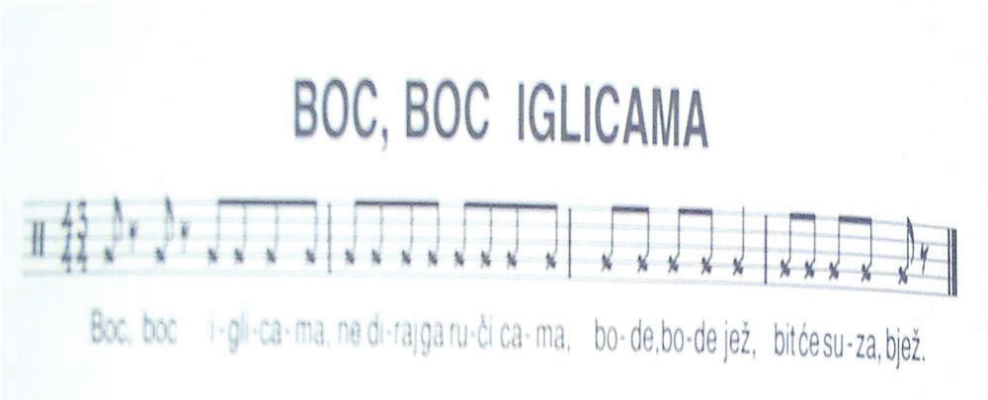
Cica maca plakala, ispred vrata skakala. Cica maca moli brata da otvori vrata.

Trči zeko kroz šumicu

Trči zeko kroz šumicu, izgubio papučicu. ''Kakve li je boje? To mi reci ti!'' Jedan, dva, ti.

Boc, boc iglicama

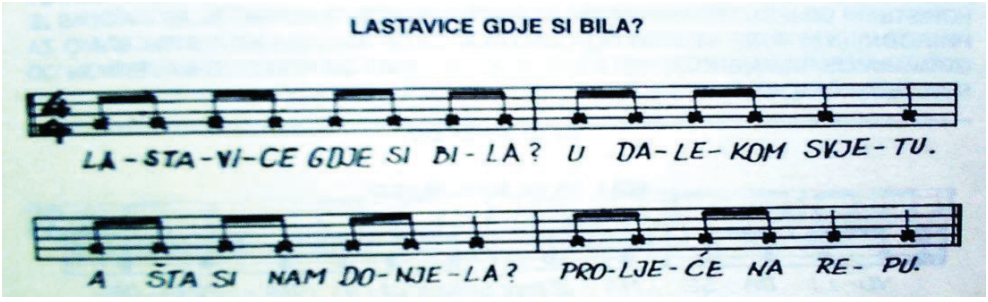
Boc, boc iglicama, ne diraj ga ručicama. Bode, bode jež, bit će suza bjež'!

Hajd' izađi medvjede

Hajd' izađi medvjede, iz jazbine mračne te! Još za mene nije dan – slađi mi je zimski san.

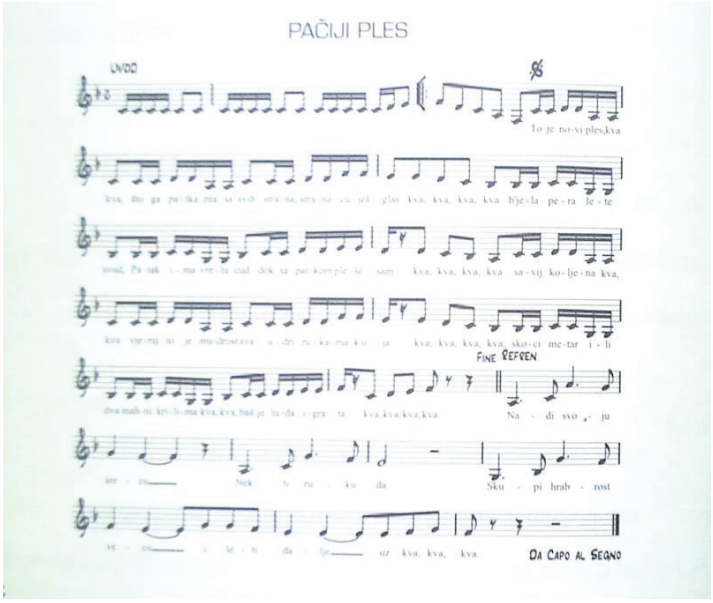
Lastavice gdje si bila

Lastavice gdje si bila? U dalekom svijetu. A šta si nam donijela? Proljeće na repu.

Muzička igra

Pačiji ples

To je novi ples kva-kva, što ga patka zna,
sa svih strana čuješ glas: kva, kva, kva, kva.
B'jela pera lete svud, patak ima vrelu ćud
dok sa patkom pleše sam, kva, kva, kva, kva.
Savij koljena kva, kva, vjeruj to je mudrost sva,
udri rukama k'o ja: kva, kva, kva, kva.
Skoči metar ili dva, mahni krilima kva, kva,
baš je luda igra ta, kva, kva, kva, kva.
Nađi svoju sreću, nek' ti ruku da,
skupi hrabrost veću i leti dalje uz kva, kva, kva.
Pleši, pleši taj kva, kva, samo s onim koji zna
plesat cijelu noć i dan, kva, kva, kva, kva.
Neka uhvate se svi, ispod ruku al' k'o ti.
To će biti jedan veliki kva, kva.
Ispred mene stani sad, primjer svima ti ćeš dat'
kao pravi patak sad dok plešeš ti, kva, kva, kva, kva.
Jer dok tako plešem ja, družba zabavlja se sva

ja se sada pitam: ''Ko je patka ta?''.
Ovaj novi ples kva, kva, čak i guska plesat zna
svud se čuje njihov pjev - kva, kva, kva, kva.
Mahni krila i tad skoči prvo natrag sad
smisli nešto novo ti - kva, kva, kva, kva.
Pleši, pleši taj kva, kva, dalje traje igra ta
jer dok glasno svira još to nije kraj - kva, kva, kva, kva.
Cijeli svijet je sada kva, kva, ova moda je kva, kva
udri dlanom u dlan svoj - kva, kva, kva, kva.
Nađi svoju sreću, nek' ti ruku da,
skupi hrabrost veću i leti dalje uz kva, kva, kva.

Pjevanje i sviranje
Bijela roda

Bijela roda tiho hoda kao da je čuvar voda.
Malo stane pa pogleda da li koja žaba sjeda.
Klap, klap, klap, klap, klap, klap.
Da l', da l', da l', da l', da l', da l'.
Jadna žaba pojma nema šta joj sada roda sprema.
Šta, šta, šta, šta, šta, šta.
Dugim kljunom žabu hvata – nožicama žaba mlata.
Kvak, kvak, kvak, kvak, kvak, kvak.
Svojoj djeci žabu nosi pa se pl'jenom sad ponosi.
Cap, cap, cap, cap, cap, cap.

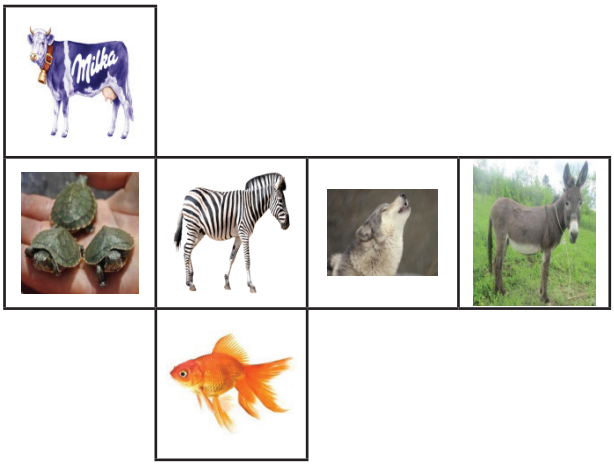
Marizela Terzić

PISANA PRIPREMA ZA REALIZACIJU NASTAVNOG SATA IZ MOJE OKOLINE

Razred:	I (prvi)
Trajanje nastavnog sata:	45 minuta
Nastavni predmet:	Moja okolina
Nastavna cjelina:	Biljke i životinje
a) Didaktičko-metodičke odrednice	
Nastavna jedinica:	Životinje
Tip nastavnog sata:	ponavljanje
Nastavne metode:	metoda usmenog izlaganja, metoda demonstracija, metoda razgovora, metoda pismenih radova, samostalan i praktičan rad, objašnjavanje i oponašanje kao pomoćne metode, metoda grafičkih radova
Oblici rada:	frontalni, individualni, grupni
Pristup nastavi:	edukativna radionica, učenje kroz igru, učenje putem otkrivanja u užem smislu
Nastavna sredstva i pomagala:	radni nalozi za rad u malim grupama, kocka s aplikacijama, zagonetke, koverte sa slikama domaćih životinja, računar, crtani film "Vesela farma", tabela za sumiranje bodova, marker, voštane boje, slike (akvarijum, terarijum, kavez za ptice, kavez za hrčka), slike (vuk, lisica, medvjed, srna), nastavni listići
Korelacija:	Međupredmetna (Matematika, Bosanski jezik i književnost, Likovna kultura, Muzička kultura)
Lokacija:	Učionica

b) Cilj i zadaci nastavnog sata	
Cilj nastavnog sata: Učenici će ponoviti nastavne sadržaje vezane za nastavnu temu Životinje i stečena znanja primijeniti prilikom rješavanja zadataka različitih tipova i složenosti te nivoa saznajne djelatnosti koje osigurava međupredmetna korelacija.	
Zadaci nastavnog sata:	
1. Obrazovni:	Povezati pojmove, predstave i zakonitosti te sistematizirati stečena znanja vezana za domaće životinje, divlje životinje i kućne ljubimce primjenjujući edukativnu radionicu kao pristup nastavi; dovesti u vezu činjenična i praktična znanja o životinjskom svijetu; proširiti nivo stečenih znanja iz bosanskog jezika i književnosti i matematike rješavanjem zadataka koji u svojoj osnovi imaju sadržaj nastave moje okoline.
2. Funkcionalni:	Razvoj misaonih sposobnosti (pamćenje, mišljenje, zaključivanje); razvoj vizuelno-perceptivnih sposobnosti (opažanje, uočavanje, razlikovanje); razvoj praktičnih vještina i sposobnosti dovođenja u vezu naučnih činjenica o životinjskom svijetu i situacija iz svakodnevnog života; aktivno učešće misaonih operacija prilikom povezivanja pojmova i predstava u sistem znanja (analiza, sinteza, apstrakcija, identifikacija i generalizacija); razvoj logičkog, kritičkog i asocijativnog mišljenja tokom saznajnih aktivnosti.
3. Odgojni:	Razvoj ljubavi prema životinjama; razvoj interesa za izučavanje novih sadržaja iz moje okoline; razvoj tolerancije i njegovanje saradničkih odnosa tokom rada u malim grupama; razvoj odbrambeno-zaštitnih stavova i pogleda na svijet; razvoj osobina pozitivnog karaktera ličnosti (tačnost, urednost, upornost, dosljednost, konciznost i istrajnost); razvoj interesa za procjenu i vrednovanje ličnih postignuća i postignuća unutar velike grupe-odjeljenja; razvoj radnih, voljnih, kulturnih i estetskih navika.
c) Očekivani ishodi učenja	
Učenici će znati:	šta su domaće životinje, šta su divlje životinje, šta su kućni ljubimci; na osnovu asocijacija u okviru radnih naloga odrediti o kojoj životinji je riječ; znati klasificirati domaće i divlje životinje na osnovu ponuđenih pojmova; znati životinje i njihovu mladunčad; znati gdje se čuvaju kućni ljubimci i sl.
Učenici će razumjeti:	kako se rješavaju matematčki zadaci koji u svojoj osnovi imaju sadržaj moje okoline; koje su specifičnosti pojedinih životinja s obzirom na izgled i ishranu nakon odslušanih zagonetki; da domaće životinje žive na farmi, a divlje u šumi; da pojedine divlje životinje žive u Africi; da su pojedine životinje ponekad motiv za nastajanje priča ili likovni motiv; poruku koju nosi crtani film "Vesela farma"

Učenici će moći:	samostalno i unutar malih grupa rješavati različite zadatke (različiti tipovi i nivoi složenosti); povezati rezultat s odgovarajaućim slovom i složiti riječ; povezati kućne ljubimce i prostor za njihovo čuvanje; definirati skupove životinja: skup životinja, skup domaćih životinja, skup divljih životinja, skup kućnih ljubimca; otpjevati pjesmu "Vesela farma" i oponašati zvukove kojima se pojedine domaće životinje oglašavaju i dr.
d) Sintetička struktura nastavnog sata	
Uvodni dio sata:	**Evokacija** - Demonstracija (model kocke) - Postavljanje pitanja i otkirvanje slika - Mreža kocke - skup životinja - Najava nastavne jedinice
Glavni dio sata:	**Razumijevanje značenja** - Rad u malim grupama- Zagonetke (domaće životinje) - Sumiranje bodova nakon prvog radnog zadatka - Pjevanje pjesme i gledanje crtanog filma "Vesela farma" - Rad u malim grupama- Zanimljiva matematika (kućni ljubimci) - Način i prostor za čuvanje kućnih ljubimaca - Sumiranje bodova nakon drugog radnog zadatka - Rad u malim grupama - Čitamo i bojimo (divlje životinje) - Povezivanje riječi i datih slika - Sumiranje bodova nakon trećeg radnog zadatka
Završni dio sata:	**Refleksija** - Sumiranje bodova po grupama - Samostalan rad učenika (nastavni listići) - Formiranje kocke i evaluacija nekoliko radova metodom slučajnog uzorka - Upoznavanje sa sadržajem domaćeg zadatka
e) Analitička struktura nastavnog sata	
Uvodni dio sata (7 minuta)	
Aktivnost 1.	Nastavnik pokazuje učenicima kocku koja ima iscrtane tačkice na svojim stranama koje predstavljaju bojeve od 1 do 6 i postavlja pitanja: - Šta vidite u mojim rukama? Koliko kocka ima strana? - *Zašto sam ja danas donijela ovu kocku?*

Aktivnost 2.	Nastavnik upoznaje učenike da će im postaviti šest pitanja na koja oni treba da daju potpuni odgovor. Redoslijed odgovaranja na pitanja zavisi koji će broj biti na vrhu kada se kocka zakotrlja. Kada učenici daju odgovor na postavljeno pitanje, nastavnik skida aplikaciju i otkriva sliku. Pitanja su sljedeća: 1. *Koja životinja krasi omot na Milka čokoladi?* (Krava.) 2. *Glumio je da je Crvenkapicina baka?* (Vuk.) 3. *Kako se drugačije zove pješački prelaz?* (Zebra.) 4. Šta su u crtanom filmu Leonardo, Rafaelo, Donatelo i *Mikelanđelo?* (Kornjače.) 5. *Ko u pričama ispunjava tri želje?* (Ribica.) 6. *Ko liči na konja, a nije zebra?* (Magarac.)
Aktivnost 3.	Nakon otkrivanja svih šest slika, nastavnik rastavlja kocku i nastaje mreža od šest slika na kojima su predstavljene životinje (krava, vuk, zebra, kornjače, ribica i magarac). Nastavnik postavlja mrežu na tablu i opisuje skup oko nje. Učenicima postavlja pitanja: - Šta sam ja sada uradila? Šta se nalazi unutar kruga? - *Ako su ove* životinje elementi, šta smo dobili? - *Kako biste nazvali ovaj skup?*

<table>
<tr><td>Aktivnost 4.</td><td>Najava nastavne jedinice i zapis naslova na tabli:
Životinje (ponavljanje)</td></tr>
<tr><td colspan="2">Glavni dio sata (30 minuta):</td></tr>
<tr><td>Aktivnost 5.</td><td>(Prije početka sata su formirane 4 heterogene grupe. Tri grupe broje po 6 učenika, a u jednoj grupi je 5 učenika. Grupe nemaju nikakva obilježja osim rednog broja: 1.,2.,3. i 4.)
Realizacija prvog radnog zadatka u malim grupama

OPIS: Učenici imaju zadatak da pažljivo pročitaju unutar grupa zagonetke o domaćim životinjama. Nakon čitanja unutar grupe, grupa bira svog predstavnika koji će naglas pročitati zagonetku, a preostale tri grupe treba da pogode o kojoj se domaćoj životinji radi. Odgovor daju podizanjem slike domaće životinje (krava, konj, ovca, koza). Nastavnik će u kovertu sa slikama ubaciti i sliku patke koja je u ovoj igri uljez. Nakon čitanja zagonetke od strane prve grupe slijedi pogađanje zagonetke druge grupe, a zatim zagonetke treće i četvrte grupe. Ukoliko učenici uspješno riješe zagonetke mogu osvojiti 3 boda u ovom zadatku.

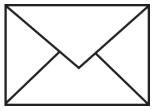
Zagonetka 1:
Mlijeka dajem pune zdjele,
mladunče mi zovu tele.
Hrana mi je sočna trava,
mučem glasno,
ja sam .... (KRAVA)

Zagonetka 2:
Sa livade grivom maše,
voli kad ga neko jaše.
Glavu njemu krasi griva,
a leđa mu sedlo skriva.
(KONJ)

Zagonetka 3:
Mi u toru živimo
i travom se hranimo.
Kad nas ljudi šišaju,
mi se malo branimo.
(OVCA)

Zagonetka 4:

Brstim lišće, svud se verem,
mlado žbunje da oberem.
Kad mekećem mala roza,
odmah znate ja sam... (KOZA)

</td></tr>
</table>

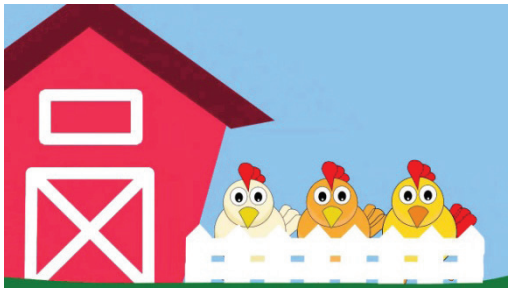
Aktivnost 6.

Nakon čitanja zagonetki i pogađanja podizanjem slika domaćih životinja, uslijedit će sumiranje bodova u okviru prvog radnog zadatka i popunjavanje tabele (stubac: domaće životinje). Maksimalan broj bodova u ovom zadatku je 3.

GRUPA	DOMAĆE ŽIVOTINJE	KUĆNI LJUBIMCI	DIVLJE ŽIVOTINJE	UKUPNO
1.	3			
2.	3			
3.	3			
4.	3			

Aktivnost 7.

Gledanje crtanog filma "Vesela farma" i izvođenje istoimene kompozicije pjevanjem i oponašanjem zvukova koji se odnose na oglašavanje životinja. Crtani film traje oko 2,5 minute.

Preuzeto sa web portala:

https://www.google.ba/webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#q=vesela+farma

Aktivnost 8.

Realizacija drugog radnog zadatka u malim grupama

OPIS: Učenici imaju zadatak da unutar malih grupa riješe numeričke zadatke sa sabiranjem i oduzimanjem brojeva do 10, a zatim da dobijenim rezultatima pridruže odgovrajuće slovo koje je postavljeno u "ključu". Na taj način će, ukoliko budu tačno riješili zadatke, otkriti riječi koje su vezane za životinje koje mogu biti kućni ljubimci.

Sadržaj zadataka po grupama:

1. grupa:

2	+	3	=	**5**	
1	+	2	=	**3**	
4	-	2	=	**2**	
8	-	7	=	**1**	
9	-	5	=	**4**	

1	2	3	4	5
A	Č	R	K	H

Traženi pojam: HRČAK

2. grupa:

2	+	3	=	**5**	
1	+	2	=	**3**	
4	-	2	=	**2**	
8	-	7	=	**1**	
9	-	5	=	**4**	
3	+	3	=	**6**	

1	2	3	4	5	6
I	B	I	C	R	A

Traženi pojam: RIBICA

3. grupa:

3	+	3	=	**6**	
4	-	2	=	**2**	
1	+	2	=	**3**	
8	-	7	=	**1**	
9	-	5	=	**4**	
2	+	3	=	**5**	
4	+	3	=	**7**	

1	2	3	4	5	6	7
NJ	O	R	A	Č	K	A

Traženi pojam: KORNJAČA

4. grupa:

8	-	7	=	**1**	
1	+	2	=	**3**	
9	-	5	=	**4**	
2	+	3	=	**5**	
4	+	3	=	**7**	
3	+	3	=	**6**	
4	-	2	=	**2**	

1	2	3	4	5	6	7
P	J	A	P	A	A	G

Traženi pojam: PAPAGAJ

Aktivnost 9.

Razgovor o kućnim ljubimcima s fokusom na njihov smještaj u kući u odgovarajućem prostoru i načinu njihove ishrane. Nastavnik na tablu postavlja slike akvarijuma, terarijuma i dva kaveza, a predstavnici grupa imaju zadatak da imenuju predmete date na slikama i zalijepe sliku kućnog ljubimca kojeg su otkrili na odgovarajuće mjesto. Poslije toga treba da kažu šta njihov kućni ljubimac jede.

Aktivnost 10.

Nakon povezivanja kućnih ljubimaca sa prostorom za njihovo čuvanje (akvarijum, terarijum, kavez), uslijedit će sumiranje bodova u okviru drugog radnog zadatka i popunjavanje tabele (stubac: kućni ljubimci). Maksimalan broj bodova u ovom zadatku je 4.

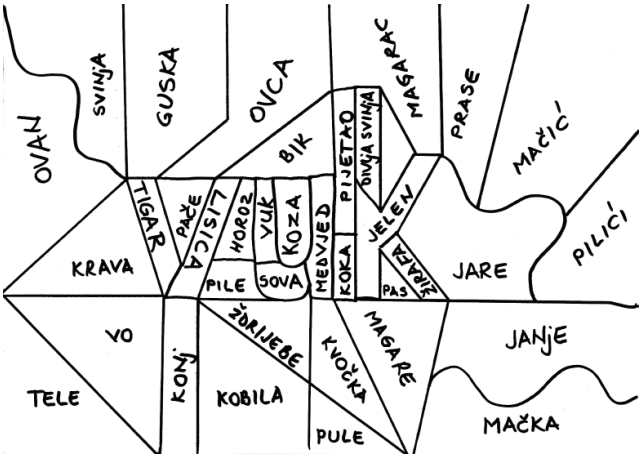
GRUPA	DOMAĆE ŽIVOTINJE	KUĆNI LJUBIMCI	DIVLJE ŽIVOTINJE	UKUPNO
1.		4		
2.		4		
3.		4		
4.		4		

Aktivnost 11.

Realizacija trećeg radnog zadatka u malim grupama

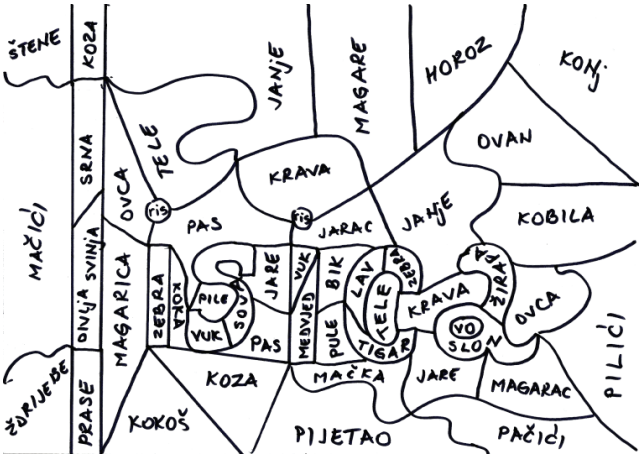
OPIS: Učenici unutar malih grupa rješavaju zadatke vezane za klasifikaciju domaćih i divljih životinja nakon iščitavanja imena divljih, odnosno domaćih životinja. Na papirima A4 formata iscrtana je mreža sa ispisanim nazivima divljih i domaćih životinja. Učenici imaju zadatak da oboje polja u kojima su upisane divlje životinje. Ukoliko pravilno oboje polja dobit će odgovarajuće riječi koje se odnose na neku od divljih životinja (vuk, lisica, medvjed, srna). Koriste se voštanim bojama prilikom realizacije zadataka, tj. treba da odaberu jednu boju unutar grupe kojom će bojiti polja.

1. grupa:

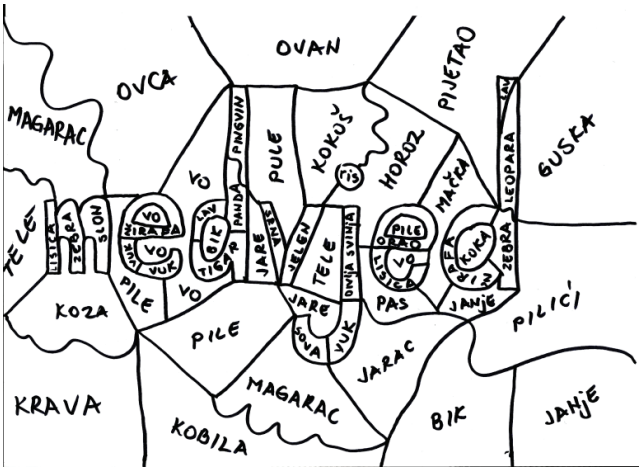
Traženi pojam: VUK

2. grupa:

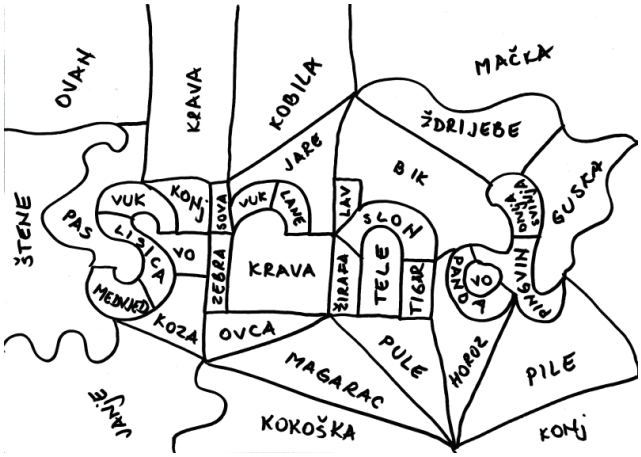
Traženi pojam: LISICA

3. grupa:

Traženi pojam: MEDVJED

4. grupa:

Traženi pojam: SRNA

Aktivnost 12.

Povezivanje otkrivenih riječi nakon bojenja (prethodno uočavanja čitanjem i klasifikacijom) sa slikama divljih životinja u njihovom prirodnom okruženju. Nastavnik na tabli postavlja 4 slike, a učenici predstavnici grupa izlaze pred tablu i ispod slika postavljauu odgovarajuću riječ. nakon toga treba da pročitaju jednu divlju životinju koja se nalazi na papiru, a da nije: vuk, lija, medo i srna jer su već spomenute. (npr. tigar, lav, žirafa, nilski konj). Nastavnik objašnjava učenicima da se ove životinje zovu još i afričke životinje jer žive u Africi.

VUK

LISICA

MEDVJED

SRNA

Aktivnost 13.

Nakon povezivanja slika divljih životinja sa otkrivenim riječima, uslijedit će sumiranje bodova u okviru trećeg radnog zadatka i popunjavanje tabele (stubac: divlje životinje). Maksimalan broj bodova u ovom zadatku je 3.

GRUPA	DOMAĆE ŽIVOTINJE	KUĆNI LJUBIMCI	DIVLJE ŽIVOTINJE	UKUPNO
1.			3	
2.			3	
3.			3	
4.			3	

Završni dio sata (8 minuta):

Aktivnost 14.

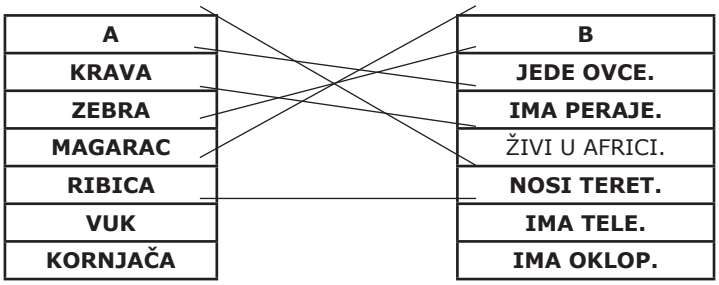
Sumiranje bodova unutar tabele po nivoima saznajne djelatnosti (domaće životinje, kućni ljubimci i divlje životinje). Nastavnik će zamoliti učenike da mu pomognu prilikom sabiranja bodova (u ovom slučaju sabiraju više sabiraka), tj. da se dođe do ukupnog broja bodova koje su grupe osvojile na ovom času. Maksimalan broj bodova (bodova koje je bilo moguće osvojiti tokom realizacije radnih zadataka) iznosi 10. Pohvaliti učenike za uloženi trud i rezultate rada u malim grupama.

GRUPA	DOMAĆE ŽIVOTINJE	KUĆNI LJUBIMCI	DIVLJE ŽIVOTINJE	UKUPNO
1.	3	4	3	10
2.	3	4	3	10
3.	3	4	3	10
4.	3	4	3	10

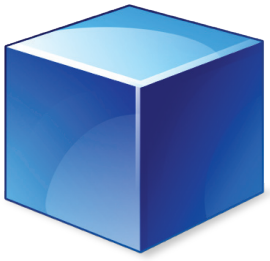
Aktivnost 15.

Samostalan rad učenika (nastavni listići)

Podijeliti učenicima zadatke za individualan rad. Učenici treba da formiraju pet rečenica tako što će spajati imena životinja ponuđena u stupcu "A" sa dijelom rečenice koji je ponuđen u stupcu "B".

A	B
KRAVA	JEDE OVCE.
ZEBRA	IMA PERAJE.
MAGARAC	ŽIVI U AFRICI.
RIBICA	NOSI TERET.
VUK	IMA TELE.
KORNJAČA	IMA OKLOP.

Aktivnost 16.	Nastavnik ponovo formira kocku iz uvodnog dijela sata lijepljenjem ivica, ali jednu stranu ostavlja nezalijepljenu. Na ovaj način kocka je postala ‘’kutija’’. Učenici u kutiju ubacuju svoje nastavne listiće koje će nastavnik naknadno pregledati i opisno ocijeniti te odložiti u učeničke portfolije. Za analizu i refleksiju u ovom dijelu sata nastavnik koristi svoj listić koji je popunio prije sata, ubacio u kutiju ali isti sadrži pogrešno spojene dijelove rečenica. Tražit će od učenika da isprave pogrešne navode. Na ovaj način će se provjeriti da li su učenici pažljivo pročitali zadatak dat na nastavnom listiću, te da li su pravilno sastavili rečenice. **Netačno rješenje (nastavni listić nastavnika):** Krava ima oklop. Zebra jede ovce.Vuk živi u Africi. Kornjača ima tele. Magarac ima peraje. Ribica nosi teret. **Tačno rješenje:** Krava ima tele. Zebra živi u Africi. Magarac nosi teret. Ribica ima peraje. Vuk jede ovce. Kornjača ima oklop.
Aktivnost 17.	Upoznavanje sa sadržajem domaćeg zadatka. Nastavnik će učenicima podijeliti radne naloge koje će kod kuće samostalno uraditi i donijeti na naredni sat moje okoline. Sadržaj radnog naloga za domaći rad je dat u prilogu pripreme.

Izvori za pripremanje:

De Zan, I. (2006). *Metodika nastave prirode i društva*. Zagreb: Školska knjiga.

Pešikan, A. (2005). *Kako približiti deci prirodne nauke kroz aktivno učenje*. Beograd: Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu.

Rajović, R. (2012). *NTC SISTEM UČENJA- Metodički priručnik za primjenu programa.* Banja Luka: Mako Print.

Slunjski, E. (2006). *Kad djeca istražuju.*Čakovec. Stanek d.o.o.

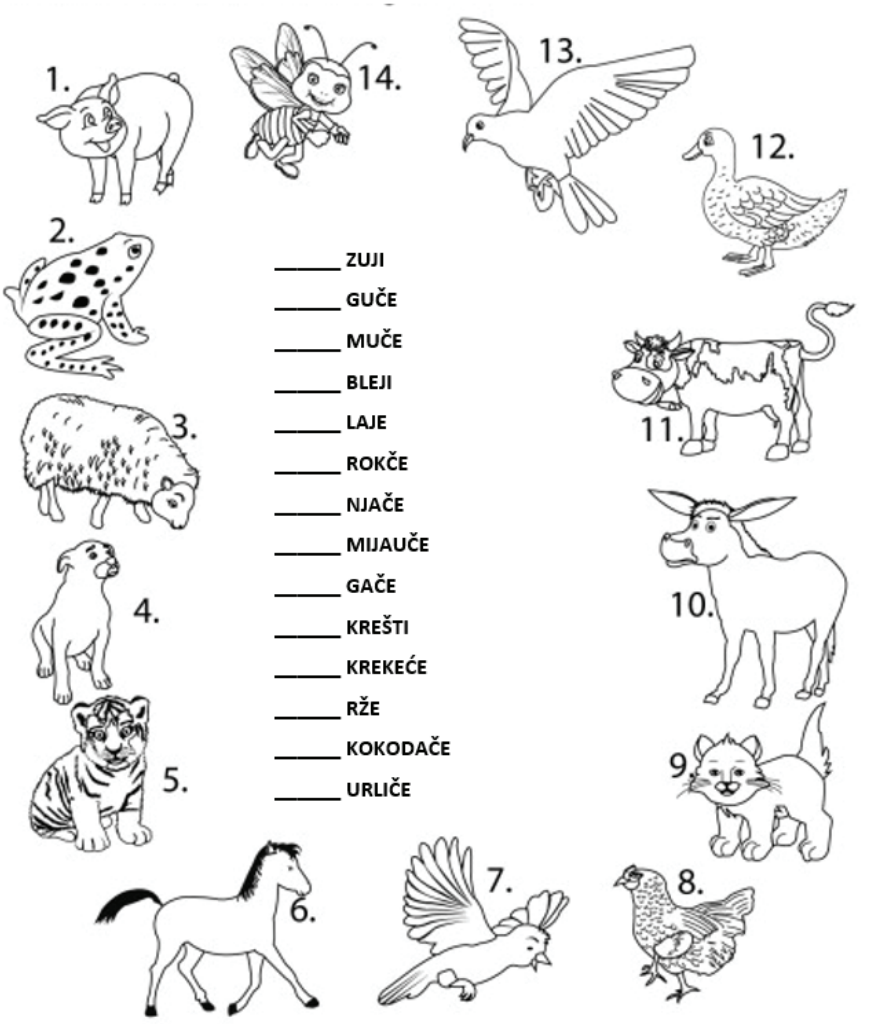
https://www.google.ba/webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#q=vesela+farma

PRILOG:

IME I PREZIME:_____ RAZRED: I DATUM:_____

KAKO SE OGLAŠAVAJU ŽIVOTINJE NA SLIKAMA?

ZADATAK: NA CRTICE ISPRED PONUĐENIH RIJEČI UPIŠI ODGOVARAJUĆE BROJEVE. TAKO ĆEŠ OTKRITI KAKO SE ŽIVOTINJE OGLAŠAVAJU. POKUŠAJ TO I IMITIRATI. ZABAVI SE...

Jasmina Atlić, Habiba Karić, Lejla Mušić

INTERAKTIVNA RADIONICA ZA ČAS - MORALNI ODGOJ

TEMATSKA OBLAST: ***MORALNI ODGOJ***

NASTAVNA JEDINICA: ***BONTON***

CILJEVI I ZADACI:

* razvijanje navika pristojnog i kulturnog ponašanja u javnim, kulturnim i zdravstvenim ustanovama, na ulici, u porodici, na sportskim događanjima i takmičenjima.

* njegovati i razvijati saradnički odnos i kulturu ponašanja u društvu.

* podsticati kritičko mišljenje i odnos prema osobama koje nisu sklone lijepom i pristojnom ponašanju.

OČEKIVANI REZULTATI:

* da učenici spoznaju, nauče i shvate značaj lijepog i pristojnog ponašanja u društvu.

* da svakodnevno primjenjuju i koriste pravila prihvatljivog i pristojnog ponašanja u svim situacijama i na svim mjestima.

KORELACIJA: Bosanski jezik i književnost, Moja okolina.

TOK RADIONICE:

1. AKTIVNOST **"KULTURA NA JAVNOM MJESTU"**

S obzirom da sam učenike prethode sedmice pripremila za ovu radionicu i da sam učenike podijelila u četiri grupe, te su učenici svake grupe dobili upute za pripremu kod kuće, radionicu ćemo započeti

podražavanjem četiri životne situacije i četiri mjesta na kojima posebno moramo voditi računa o kulturnom ponašanju. Prema tome, četiri grupe će imati svoje mjesto gdje će prezentovati svoj rad.

PRVA GRUPA JE: **"U RESTORANU"**

DRUGA GRUPA JE: **"U APOTECI"**

TREĆA GRUPA **"KOD LJEKARA"**

ČETVRTA GRUPA: **"U BIBLIOTECI"**

U učionici su već pripremljena četiri odjela za svaku grupu: restoran sa postavljenim stolom, apoteka sa lijekovima, ordinacija kod ljekara i biblioteka. Podijeliti učenicima uloge: konobar i gosti, magistra farmacije i kupci, ljekar i pacijenti i bibliotekarka(ar) i korisnici / čitaoci.

Prije započete dramatizacije učenike napomenuti da se u svakom trenutku koriste riječima u ophođenju jednih sa drugim koje će biti jasno ispisane na flip čart papiru.

OVE RIJEČI KORISTIMO SVAKI DAN:

**** DOBAR DAN***

**** DOVIĐENJA***

**** MOLIM***

**** OPROSTITE***

**** IZVOLITE***

**** HVALA***

**** NEMA NA ČEMU***

Učenici će samostalno improvizovati situaciju pristojnog i prihvatljivog ponašanja. Raditi jednu po jednu zadatu situaciju. Davati eventualne sugestije i upute. Ovaj motivacioni dio radionice će nam pomoći da učenici ponove, ali i nauče kako se treba ponašati u datim različitim životnim situacijama.

Razgovarati o utiscima, o njihovom stavu kako se treba ponašati, o tome šta su naučili i o tome koja su osnovna pravila lijepog ponašanja u društvu.

CILJ OVE RADIONICE JE USVAJANJE OSNOVNIH PRAVILA PONAŠANJA U DRUŠTVU!

Spomenuti riječ BONTON.

2.AKTIVNOST "**BONTON**"

(učenici su imali zadatak da kod kuće pronađu značenje ove riječi, te da napišu po pet osnovnih pravila ponašanja u različitim situacijama).

Zapisivati na drugom flip čart papiru riječi koje bliže određuju pojam

BONTON:

BONTON JE:

*

*

*

Zatim ispisati po jedno pravilo koje su učenici pripremili kod kuće, a vezano je za lijepo ponašanje na javnim mjestima. Nakon toga pročitati još jednom i zapamtiti.

3. AKTIVNOST: **"PRISTOJNO & NEPRISTOJNO"**

Objasniti da se pristojno ponašanje, kulturne, lijepe riječi i pristojno ophođenje uči u porodici od najranijeg djetinjstva. Pravila lijepog ponašanja se usvajaju i uče u školi, tako što se bonton kao skup pravila koristi uvijek i na svakom mjestu.

Učenici će pogađati jednu lijepu poslovicu koja glasi:

"**lijepa riječ i gvozdena vrata otvara**"

Kada pogode poslovicu razgovarati o njenom sadržaju i značenju, te koju pouku izvlače iz poslovice.

Nakon poslovice učenici će dobiti samoljepljive stikere na kojim će, u dvije grupe, ispisati glagole koje označavaju pristojno i nepristojno ponašanje.

Pokazati im na jednom primjeru kako će izgledati takva jedna riječ:

PRISTOJNE	**NEPRISTOJNE RIJEČI:**
GOVORITI LIJEPU RIJEČ	PSOVATI

Kada ispišu po jedan glagol, učenici će pročitati, obrazložiti tu riječ i zalijepiti stiker.

4. AKTIVNOST: "**KULTURA NA MJESTU**"

Pripremiti od kartona oblik kuće, autobusa i igrališta, te ih postaviti na mjesto gdje će učenici moći da markerima ispišu mjesta gdje sve možemo biti pristojni i kulturni. Biće to malo takmičenje između tri učenika koji će navesti i napisati što više riječi koje su vezane za javne, kulturne i zdravstvene ustanove, zatim prevozna sredstva i vanjska mjesta gdje također vodimo računa o pristojnom ponašanju.

Pohvaliti učenike za njihov trud i zalaganje.

5.AKTIVNOST:"**NE ZABORAVI!**"

ŠTA SMO DANAS NAUČILI?

Porazgovarati o tome šta su naučili o bontonu i lijepom ponašanju:

JA SAM NAUČILA/NAUČIO O BONTONU:

*

*

*

*

Zapisat će učenici na čartu, a čas završiti veselom pjesmom koja se zove "BON-TON"

KORIŠTENA LITERATURA: "Bonton, vodič lijepog ponašanja" (nakladnik Publika, Zagreb)

KORIŠTENA AUDIO SREDSTVA: CD s pjesmom "BONTON", dječiji hor "Zvjezdice"

RADIONICA:

SOCIJALNI FAKTOR U STVARANJU POVOLJNE KLIME U MEĐUVRŠNJAČKIM ODNOSIMA U ŠKOLI

TEMATSKA OBLAST: MORALNI ODGOJ

TEMA RADIONICE: TOLERANCIJA

RADIONICA NAMIJENJENA ZA VIJEĆE UČENIKA

JUOŠ "MEMIĆI", MEMIĆI,16.11.2018.

VODITELJI RADIONICE:

Karić Habiba,prof.RN

Lejla Mušić, pedagog

Jasmina Atlić,prof.

Ciljevi radionice:

***da učenici nauče prihvatati i poštovati druge i drugačije, da cijene ljude koji se razlikuju po svom polnom, rasnom, vjerskom, intelektualnom, kulturnom i svakoj drugoj vrsti društvenih i individualnih specifičnosti koje su tu oko nas ili bilo gdje na svietu.**

***da nauče pojmove kao što su diskriminacija, segregacija**

***da nauče biti tolerantni u svakoj situaciji i na svakom mjestu.**

KORACI RADA RADIONICE:

1. KORAK : "VOLIMO RAZLIČITE STVARI"

Na čart papiru iscrtati krugove iznad kojih ćemo napisati nazive: MUZIKA, SPORT, FILM, HRANA

Ukrugove će učenici upisivati naizmjenice koji sport vole, muziku koju slušaju, hranu koju vole da jedu, koji sport gledaju i prate. Učenici će napisati nekoliko različitih riječi. Možemo zajedno zaključiti da volimo različite stvari. Ključno pitanje je :

HOĆEMO LI BITI SPREMNI DA PRIHVATIMO DRUGAČIJI IZBOR?

HOĆEMO LI POŠTOVATI MIŠLJENJE AKO JE DRUGAČIJE OD NAŠEG?

MOŽEMO LI RAZUMJETI DRUGAČIJE POTREBE SVOG PRIJATELJA? DRUGAČIJU FRIZURU, MAJICU, CIPELE, BOJU KOŽE, IME, VJERU, NACIJU, JEZIK?

JESMO LI SPREMNI DA ŽIVIMO U DRUŠTVU RAZLIČITIH I DRUGAČIJIH LJUDI?

Ova pitanja će potaknuti razmišljanje na temu koju ćemo danas i obraditi, a to je TOLERANCIJA koja nam je itekako potrebna da bismo sebi i drugima olakšali život i rad.

Učenicima najaviti cilj radionice i pokušati ih pripremiti za aktivnosti pomoću kojih će učenici pokušati da razumiju i da nauče šta se sve "krije" iza riječi TOLERANCIJA.

2. AKTIVNOST "KOLIKO ZNAM O TOLERANCIJI?"

Kao motivaciju za ovu aktivnost, radionicu nastavljamo jednom aktivnošću kojom će učenici pokušati da samostalno odrede i definišu pojam TOLERANCIJA i šta ta riječ uopšte znači. Koristićemo tehniku pod nazivom "MAPA UMA". U elipsastom krugu biće napisana riječ TOLERANCIJA. Učenici će pokušati na linije ispisati riječi koje asociraju ili pobliže određuju ovaj pojam. Nekoliko učenika će i napisati riječi koje su po njima bile najbliže pojmu tolerancije. Pročitati napisane riječi i

pokušati ih analizirati i približiti djeci. Kada smo se uveli u definiciju prelazimo na treću aktivnost.

3. AKTIVNOST "**VIDIMO LI ISTO?**"

Učenicima pokazati crtež koji predstavlja dvosmislenu sliku. Crtež tumačimo onako kako vidimo. Svaki učenik će objasniti šta vidi na crtežu.

Naravno da će svako dijete crtež vidjeti na svoj način i različito od drugih. Kada objasne šta su vidjeli možemo izvesti jedan zaključak:

MNOGE STVARI U ŽIVOTU DRUGAČIJE VIDIMO I TUMAČIMO! To znači da smo svi različite individue, ali je naša obaveza da shvatimo da ako neko ima drugačije mišljenje, ne mora značiti da on nije u pravu. TOLERANCIJA JESTE PRIHVATANJE DRUGAČIJEG OD ONOGA ŠTO SMO MI!

Tu riječ PRIHVATANJE napisati na čart papiru koji je i namijenjen za ispisivanje riječi koje su povezane za riječ tolerancija.

4. AKTIVNOST "**PO ČEMU SMO SLIČNI, A PO ČEMU NE?**"

U ovoj aktivnostima otkrivamo razlike i sličnosti između nas i našeg prijatelja koga ćemo izabrati. Učenici će izabrati jednog druga ili drugaricu. Izaći će ispred table, a zatim će imati zadatak da navedu sve sličnosti i razlike između njih. Nekoliko parova će ponoviti ovu aktivnost, a onda ćemo izvući zaključak:

PRIHVATIMO DRUGOG IAKO JE DRUGAČIJI OD NAS!

I TO SE ZOVE TOLERANCIJA!

5. AKTIVNOST: "**MENTALNA MAPA**"

Podijeliti učenike u četiri grupe. Svaka grupa ima zadatak da nacrta jedan sat na papiru. Kada nacrtaju, zalijepiti crteže jedan pored drugog i otkrivati razlike između satova. Šta nam to govori?

To nam govori da cijenimo različite vrste izbora prilikom stvaranja vanjske slike. Sat je bio samo primjer da različito razmišljamo ali i da se naučimo TOLERISATI različite poglede na svijet.

6.AKTIVNOST: "**OSOBNE NAOČALE**"

U ovoj aktivnosti učenici će u nacrtanom okviru naočala napisati kako oni posmatraju svoje vršnjake koji nisu isti kao oni. Kada napišu, nekoliko učenika će izlagati i objasniti svoje stavove o različitosti.

7.AKTIVNOST: "**KRUGOVI**"

Učenici će nacrtati na papiru krug. Razgovarati o tome po čemu se dva kruga razlikuju. Shvatit će da dva kruga i nemaju bitne razlike i da su svi njihovi krugovi su samo krugovi, pa tako sve što je jednolično postaje DOSADNO!

8. AKTIVNOST: "**ŠTA SMO NAUČILI?**"

Ispisati na čart šta smo naučili. Naučili smo šta je TOLERANCIJA,a to je:

*** PRIHVATANJE**

*** SHVATANJE**

*** RAZUMIJEVANJE**

*** UOČAVANJE**

Šta mi prihvatamo?

Koga prihvatamo?

Šta shvatamo?

Koga shvatamo?

Šta uočavamo?

Odgovore će ispisati na stikere a zatim iste zalijepiti na vidno mjesto. Toleranciju učimo, prihvatamo, shvatamo, razumijemo i cijenimo. A savjet učenicima je :

"ŽIVI I PUSTI DRUGE DA ŽIVE!"

"STO LJUDI, STO ĆUDI!"

"TOLERANCIJA + UŽIVANCIJA"

Radionicu završiti pjesmom pod nazivom "Tolerancija"

OBAVJEŠTENJE AUTORIMA, ČITATELJIMA I SARADNICIMA

Poštovani autori, čitatelji i saradnici,

Dozvolite da vas podsjetimo da su svi objavljeni radovi u časopisu „Naša škola" dostupni čitateljima širom svijeta putem akademske baze podataka **EBSCO** u **Massachusetts, USA**.

S obzirom na tu činjenicu, neophodno je da autori sarađuju sa recenzentima u smislu eventualne korekcije,izmjene i dopune ponuđenog teksta, a sve sa ciljem postizanja višeg kvaliteta objavljenih radova.

Radovi koje šaljete "Našoj školi" treba da budu originalni, stručno i naučno zasnovani, aktuelni, tehnički pripremljeni i da tretiraju problematiku odgoja i obrazovanja.

Da bi radovi bili recenzirani i odobreni za objavljivanje moraju da zadovoljavaju osnovne uslove:

- radovi se šalju u WORD formatu na e-mail Redakcije **(redakcija@nasaskola.ba**)
- radovi moraju imati najmanje 4 i najviše 16 stranica normalnog proreda
- uz rad obavezno dostaviti i rezime od pola stranice kucanog teksta
- rad treba da tretira aktuelnu tematiku iz područja odgoja i obrazovanja
- rad treba da odgovara uslovima za objavljivanje u pojedinoj rubrici
- rad ne smije biti ranije objavljivan u nekom drugom časopisu
- rad treba da bude sadržajno vezan za nastavni plan i program i da čitateljima omogući praktičnu primjenu
- rad mora da bude pisan razumljivo i prilagođen široj čitateljskoj populaciji

Podsjećamo vas da se objavljeni radovi svrstavaju u rubrike i to:

- **ISTRAŽIVAČKI RADOVI**- radovi objavljeni u ovoj rubrici moraju poštovati metode naučnog istraživanja i one moraju biti prikazane, odnosno navedene, ako su opće poznate.

- RASPRAVE I ČLANCI - radovi objavljeni u ovoj rubrici moraju

poštovati sadržajne i stručne uslove koji podrazumijevaju tačne interpretacije naučnih i stručnih spoznaja o temi o kojoj se piše, uz argumentiranje izvora.

- **POGLEDI I MIŠLJENJA**- radovi u ovoj rubrici mogu izražavati mišljenja koja još nisu naučno potvrđena, ali predstavljaju stav autora na osnovu ličnog iskustva ili još neprovjerenih činjenica, a mogu biti interesantni za čitatelje.

- **OSVRTI I PRIKAZI**- radovi ove rubrike se odnose na prikaze knjiga, izložbi, takmičenja i drugih događanja iz područja odgoja i obrazovanja.

- IZ NASTAVNE PRAKSE - radovi ove rubrike odnose se većinom na metodičke obrade nastavnih jedinica određenih nastavnih predmeta. Moraju imati kvalitet oglednog predavanja uz poštivanje pravila pisanja metodičkih priprema.

-IZ PROGRAMA STRUČNOG USAVRŠAVANJA NASTAVNIKA- u ovoj rubrici se objavljuju radovi koji prikazuju noviji način obrade jedne teme iz nastavničkih predmeta i odnose se na dobru nastavničku praksu ili njeno unapređenje, kao i pojašnjenje nekih činjenica novim saznanjima.

Redakcija časopisa.

Spisak autora objavljenih radova u broju 261 (91) / 20 časopisa "Naša škola" :

- **dr.Sefket Arslanagić, e-mail: asefket@pmf.unsa.ba**
  mr.Daniela Zubović,e-mail: asefket@pmf.unsa.ba
- **mr.Gazdić Damir,e-mail: damirgazdic@hotmail.com**
  Suad Hasanović,e-mail:
- **dr.sci.Džanan Šejla,e-mail: sejladzanan@hotmail.com**
- **dr.Azra Kadić , e-mail: azra.kadic1@gmail.com**
- **dr.Šejla Kadribašić,e-mail: kadribasicsejla@gmail.com**
- **mr.Omanović Timka,e-mail: timkaomanovic@yahoo.com**
- **prof.Vernesa Manov,e-mail: vernesam@hotmail.com**
- **Jasmina Atlić,e-mail: jasmina22atlic@gmail.com**
  Habiba Karič,e-mail:
  Lejla Mušić,e-mail:

Ljubazno molimo naše čitaoce da za sve **stručne informacije, primjedbe i sugestije** kontaktiraju e-mail glavne urednice milkadb1234@yahoo.com.

Za sve ostale informacije možete kontaktirati i e-mail smvesnic@gmail.com.

SADRŽAJ
ČASOPISA „NAŠA ŠKOLA" BR. 261 (91) / 2020

ISTRAŽIVAČKI RADOVI

Damir Gazdić, Suad Hasanović
OPTEREĆENOST UČENIKA NASTAVNIM SADŽAJIMA DEVETOGODIŠNJEG OSNOVNOG OBRAZOVANJA 3

RASPRAVE I ČLANCI

Šejla Džanan
STRES U NASTAVNIČKOJ PRAKSI 25

Daniela Zubović, Šefket Arslanagić
STJUARTOVA TEOREMA I NEKE NJENE ZNAČAJNE PRIMJENE 33

POGLEDI I MIŠLJENJA

Azra Vrević
ULOGA IGRE U RAZREDNOJ NASTAVI 45

Šejla Kadribašić
EKO-ART EDUKACIJA U FUNKCIJI RAZVOJA EKOLOŠKE KULTURE U ŠKOLI 51

Timka Omanović
STID KAO USUD HASANAGICE 65

OSVRTI I PRIKAZI

Vernesa Manov
PREDSTAVLJANJE PROGRAMA „ODRASTANJE U INKLUZIJI" 75

IZ NASTAVNE PRAKSE

Azra Kadić
TJELESNA I ZDRAVSTVENA KULTURA U NASTAVNOM PROCESU RAZREDNE NASTAVE 81

Marizela Terzić
PISANA PRIPREMA ZA REALIZACIJU NASTAVNOG SATA IZ MOJE OKOLINE 99

Jasmina Atlić, Habiba Karić, Lejla Mušić
INTERNA RADIONICA ZA ČAS –MORALNI ODGOJ..... 113

OBAVJEŠTENJE AUTORIMA, ČITATELJIMA I SARADNICIMA..... 121